

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

I. SETKÁNÍ GENEALOGŮ A HERALDIKŮ

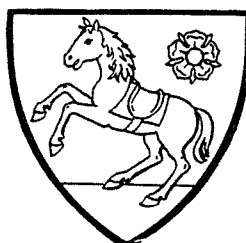
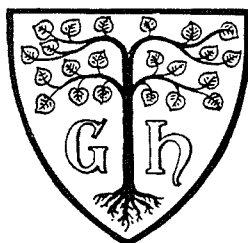
OSTRAVA 18.-19.10.1980

Část partitury skladby Bílý kůň a zlatá růže od L. Juřice

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

I. SETKÁNÍ
GENEALOGŮ
A
HERALDIKŮ

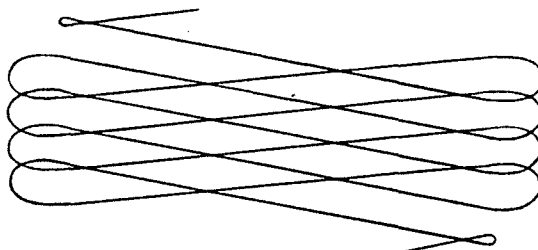

Ostrava 18.a 19.10.1980

Obsah

Zahajovací projev	6
Jiří Palát	
Kapitoly z dějin naší genealogie a heraldiky	7
PhDr. Tomáš Krejčík	
Súčasný stav heraldického a genealogického bádania na Slovensku	13
Doc. dr. Jozef Novák, CSc.	
Činnost komise pro znaky měst a příprava kodexu městských znaků v ČSR	14
PhDr. Ivan Starha	
Heraldická výzdoba kachlů z hradu Melice na Vyškovsku	15
PhDr. Pavel Michna	
Heraldické a genealogické prameny v moravských muzeích a archívech	20
PhDr. Jan Skutil, CSc.	
Aktuální pohled na problémy genealogie v Polsku a Československu	22
Stefan Glogowski	
Městské znaky a pečete, zrcadlo dějin	23
Karel Liška	
Užitá heraldika	26
PhDr. Viktor Palivec	
K ochraně heraldických památek -	26
PhDr. Jan Kozel	
O osudu heraldických sbírek	27
PhDr. Zdeněk M. Zenger	
Církevní heraldika se zvláštním zřetelem k českým zemím	29
PhDr. Pavel L. Pokorný	
Poznámky k dějinám bádání o občanské heraldice	32
JUDr. Jiří L. Bílý	
Pečeť knížete Přemka Opavského z roku 1429 - symbol ochrany České koruny proti viklefistům a husitům	34
František Chocholatý	
Razítka v Čechách po roce 1850	35
Jan Křivohlávek	
Ke studiu erbovnických listin	38
PhDr. Tomáš Krejčík	
Ještě k nejstarším stopám rodu Mikoláše Alše	40
Jaroslav Kovář	
Komplexní identifikační rozbor v období rané genealogie - výsledky a perspektiva	43
Vladimír Rolinc	
K původu městských znaků Moravy a Slezska	50
PhDr. Ladislav Baletka	
Význam náhrobních kamenů pro heraldické a genealogické bádání	52
Karel Müller	
Cechovní symbolika na sfragistickém materiálu	53
Jaroslav Jásek	
Heraldická zpravení na pečetích těšínských Piastovců	55
PhDr. Erich Šefčík	
Staré rodové držby usedlostí na Spálovsku	56
František Šustek	
Český historik a genealog Bohuslav Balbín	57
PhDr. ing. Jaroslava Honcová, CSc.	
Počtení metody v genealogii a heraldice	60
Ing. Viktor Gentner	
K soupisu heraldických památek v Ostravě	62
Libuše Cimalová, prom. hist.	
Ke studiu genealogie a heraldiky na brněnské univerzitě	63
PhDr. Jarmila Krejčíková	
Příspěvek k metodice genealogické práce	64
Drahomír Mikulecký	

Metodika třídění občanských a šlechtických rodů pro aplikaci počítačů	66
Jaroslav Honc	
K přepisování příjmení středověkých rodin v Českém a Uherském království	68
PhDr. Jan Skutil, CSc.	
Využití náhrobníků jako pramenů heraldiky	69
Ing. Mojmír Chromý	
Příspěvek k bibliografii české práce heraldické, genealogicko-rodopisné a sfragistické	73
Prof. Pavel Palát	
Poznámky k současnému stavu, potřebám a perspektivám heraldického studia u nás	76
Doc. dr. Ivan Hlaváček, CSc.	

Zahajovací projev

Jiří Palát

Vážené soudružky a soudruzi, milí přátelé!

Dozněly tóny úvodní skladby nazvané Bílý kůň a zlatá růže, kterou zkomponoval na počest setkání genealogů a heraldiků v Ostravě profesor ostravské konzervatoře dr. Leon Juřica a na varhany vám ji hrál Michael Rezek, žák prof. Kreise z Prahy a prof. Köhlera z Výmaru. Oběma mnohokrát děkujeme za slavnostní zahájení.

Nyní dovoluji, vážení soudruzi, abych vás co nejsrdečněji přivítal v Ostravě, na setkání genealogů a heraldiků, jménem Genealogické a heraldické společnosti v Praze i za pořádající pobočku GHS Ostrava, která pracuje při Muzeu Vítkovic. Vítáme mezi námi zástupce Muzea Vítkovic soudruha Petra Rohela. Rádi bychom z tohoto místa poděkovali vedení Muzea Vítkovic i Domu kultury Vítkovic za pochopení a spolupráci, kterou nám po celou dobu příprav setkání poskytovali. Vítáme mezi účastníky člena správního výboru GHSP ing. Viktora Genttnera, za heraldický klub České numismatické společnosti prof. Pavla Palátu.

Jistě i Vaším jménem mohou mezi námi uvítat doc. dr. Ivana Hlaváčka CSc. z Karlovy univerzity v Praze, doc. dr. Jozefa Nováka, CSc. z Univerzity Komenského v Bratislavě, zástupce Moravského muzea v Brně dr. Jana Skutíla, CSc. Rovněž srdečně vítáme dr. Stefana Glogowského z Bytomi v PLR a také všechny pracovníky archivů z celé naší republiky, zástupce vědeckých a kulturních institucí i všechny milovníky a přátele genealogie a heraldiky.

Naše ostravská pobočka GHS se během posledních dvou let rozrostla na stočlennou organizaci s chutí do práce i touhou po nových poznatcích z celého vědního oboru pomocných věd historických. Odlehlost Ostravy od univerzitních center i od významných vědeckých pracovišť neumožňuje získávat nové poznatky, ztěžuje konfrontaci a prohlubování našich názorů.

Díky pochopení vedení Muzea Vítkovic i vedení Domu kultury Vítkovic, podpoře správního výboru GHSP i mnoha nadšených jednotlivců mohli jsme pozvat do Ostravy přední odborníky i všechny milovníky genealogie a heraldiky z celé naší republiky k pracovnímu setkání, na němž by byly vytýčeny úkoly pro další práci a nastíněny možnosti, které oblast genealogie a heraldiky poskytuje lidem, žijícím v socialistické společnosti. Myslíme si, že i dnes je historie vlastně vědou o budoucnosti, že poznání minulého je přínosem pro budoucnost.

Chtěli bychom věřit, že našim setkáním bude založena nová tradice, která umožní spolupráci našich odborníků z oblasti genealogie a heraldiky se stovkami nadšených milovníků těchto vědních disciplín. Doufáme, že z této vzájemné spolupráce i z vzájemného pochopení by mohlo vzejít mnoho užitečného pro obě strany.

Všichni, kteří jsme se zde sešli, máme jistě společné přání, aby po oba dny byla pracovní atmosféra srdečná a vědecky přitažlivá.

Po pronesení projevu ing. Viktora Genttnera za správní výbor GHSP byla zvolena pracovní předsednictva, která řídila postupně jednání.

Sobotní dopoledne řídilo pracovní předsednictvo ve složení:

doc. dr. Ivan Hlaváček, CSc., předseda
Karel Liška
ing. Viktor Genttner
dr. Leoš Mlčák
Jiří Palát za přípravný výbor.

Odpolední jednání vedl pracovní výbor:

doc. dr. Józef Novák, CSc., předseda
dr. Jan Skutíl, CSc.
dr. Erich Ševčík
Pavel Gejguš, prom. hist.
Vladimír Kejla za přípravný výbor.

Jednání dne 19. října řídilo předsednictvo ve složení:

dr. ing. Jaroslava Honcová, CSc., předsedkyně
prof. Pavel Palát
Vladimír Rolinc
dr. Tomáš Krejčík
Libuše Címalová, prom. hist. za přípravný výbor.

Kapitoly z dějin naší genealogie a heraldiky

PhDr. Tomáš Krejčík

Začínáme-li výklad o dějinách genealogie a heraldiky v českých zemích s přihlédnutím ke Slezsku, 1/ měli bychom si uvědomit, že jejich počátky byly zcela utilitární.

Středověká evropská společnost, založená na vyvinutém smyslu pro tradici, si záhy uvědomovala význam příslušnosti jednotlivce k určitému rodu – i když jen z okruhu vládnoucí třídy – a cenu udržování vědomí o tomto vztahu. Příslušnost jednotlivce k rodu a k vládnoucí vrstvě získala později i své symbolické vyjádření formou rytířského erbu.

Již v Kosmově kronice se u významnějších předáků země setkáváme s uváděním jména jejich otce; popřípadě děda, stejnou zvyklost nacházíme i ve svědeckých formulích tehdejších listin. Na prvé řadě českých erbů, ale i na počátky české erbovní pověsti musíme počkat až do kroniky tzv. Dalimila. V době vzniku této rýmované kroniky byly erby nejmocnějších rodů již natolik proslulé, že stačily k označení rodu, jehož jméno neznámý autor nemusel ani uvádět. 2/

Středověká společnost tedy určitými způsoby upřesňovala identifikaci jednotlivce, což nás přivádí k otázce znalců rodů a erbů. Vědomosti o erbech a rodové příslušnosti české šlechty museli mít například komorníci desk zemských, přímo pověřeni v jistých případech ověřovat stavovskou příslušnost šlechtických osob. Praktické znalosti musíme předpokládat i u heroldů českých králů, spolehlivě doložených ve století čtrnáctém. 3/ Vznik erbovních souborů z této doby existenci takových znalců přímo předpokládá. Nedostatek pramenů nám nedovoluje si utvořit přesnější obraz o jejich erudici. Můžeme je ovšem považovat za předchůdce příštích znalců heraldiky a genealogie.

Nastupující humanismus a renesance už tím, že se obrací plněji k člověku, vytvářejí dobré předpoklady pro pěstování hlubšího poznání předků. Kronikářská středověká praxe životopisů různých vládců vykrystalizovala v panovnícké genealogie. Nové myšlenkové hnutí umožnilo setřít z těchto děl kronikářský nádech a přiblížit se antickým literárním vzorům. V 15. a 16. století můžeme pozorovat, jak se tento zájem neobrací již jen na rody panující, ale i na ostatní významné muže a jejich rody.

Jak je známo, v renesanci se objevuje naléhavější i požadavek psát historické práce na základě pramenů. Tato zásada byla blízká i prvním pracím z genealogie a heraldiky, ovšem míru jejich kritičnosti musíme posuzovat tehdejšími měřítky.

V naší literatuře se nejvíce této kritičnosti právem přisuzuje rožmberskému archiváři a knihovníku Václavu Březanovi (asi 1550–1618). 4/ Z jeho pětidílné kroniky rožmberské, Monumenta Rosenbergica, se dochoval jen poslední díl, věnovaný osudům Viléma a Petra Voka z Rožmberka. Tedy ten, v němž mohl Březan nejlépe uplatnit svou znalost archivu i své vlastní vzpomínky. Psal svou práci ještě po vzoru středověkých kronikářů, totiž jako deníkové uspořádané záznamy z veřejného i soukromého života obou pánů z Růže. V Březan se dožil vymření slavného jihočeského rodu, a tak mohl napsat ještě drobnější spis o rožmberských dědicích, pánech ze Svamberka. Své genealogické zkušenosti uplatnil ještě na rodopise Šliků z Holejče. Březanovy práce, ač známé i pozdějším historikům, čerpal z něj např. N. Hermann nebo B. Pitter, 5/ se dočkalo tištěného vydání až v minulém století, kdy jeho kvality ocenil Fr. Palacký. 6/

Zato dílo Březanova současníka, Poláka Bartoloměje Paprockého z Hlohov (1540–1614), vycházelo již za života autora a tvořilo součást živé publicistiky své doby. V rozsáhlém Paprockého díle tvoří genealogicko-heraldické spisy jen jednu skupinu, ale svou úroveň a obsahem způsobily, že považujeme jejich autora za zakladatele naší a polské genealogie a heraldiky a jako takovému se mu dostalo ocenění od řady badatelů. 7/

Paprocký užíval psaných pramenů, údajů z pamětních desek nebo náhrobků či ústního podání. Zachytil tak některé informace, které by jinak nenávratně zmizely. Jinak i on si zřejmě v rámci dobových zvyklostí některé prameny vykonstruoval. Zhodnotit jeho dílo co do věrohodnosti je obtížné, protože se zatím nikdo nepokusil ani o dílčí sondy. Zde máme k dispozici jen některé výstražné vykřičníky v Kolářově a Sedláčkově Heraldice, případně drobné opravy, rozseté v celé řadě prací.

V roce 1588, kdy byl nucen odejít z Polska, měl za sebou již několik děl z genealogie a heraldiky. V roce 1575, to mu bylo 35 let, vydal v Krakově "Panoszu", soubor medailonů o polských, ruských a valašských rodech. V roce 1578 pak následovalo "Gniazdo cnoty", které ještě v roce 1584 vyšlo v druhém doplněném vydání pod názvem "Herby rycerstwa Polskiego".

Jako již renomovaný autor vydal na Moravě v roce 1593 Zrcadlo slavného markrabství Moravského. V Čechách, kam odešel v roce 1598, vyšel "Ogrod krolewski", pojednávající o některých středoevropských panovníckých rodech. Až potom, po překonání censurních obtíží, vyšel Diadochus. V roce 1609 vyšel Štambuch slezský, který sice přináší erby jednotlivých slezských rodů, ale svým obsahem patří spíše do skupiny Paprockého spisů náboženských.

Kromě nepochybné priority si v díle Paprockého všimneme dvou momentů. Na prvním místě je patrný značný teritoriální rozsah jeho genealogicko-heraldických prací. Stejně tak stojí za zmínku, že kromě heraldiky státní, zemské a šlechtické si všiml i heraldiky církevní, městské a cechovní, tedy opět širě zájmu, která v díle jediného autora v takové šíři nebyla překonána vlastně až do počátku našeho století.

Je také známo, že znalost naší a polské heraldiky přivedla Paprockého při srovnávání erbů k myšlence společného původu mnohých českých, moravských, slezských a polských rodů, což mu bylo jen podepřením názorů o společném původu obou národů. Při sledování těchto společných původů přenesl Paprocký značně nekriticky řadu erbovních pověstí do našeho prostředí.

Také v pověstné České kronice Václava Hájka z Libočan (1553) najdeme řadu genealogických a heraldických exkurzů, která se bohužel řadí k nejfantastičtějším místům jeho knihy.

Dnes nás snad překvapuje malá kritičnost autorů či jejich okatá snaha vylepšit rodové historie předků potencionálních kupců a odběratelů knih. V té době byla ovšem hranice mezi historickou pravdou a fikcí v krásné literatuře chápána trochu odlišně. To, co se zdálo autorovi pravděpodobné, bylo i možné. Potom mohla např. obliba v antice "obohatit" řadu genealogií. I Rožmberskové si vylepšili svůj rodokmen originiovskými předky. Stejně tak si své urozené předky "našli" již dříve podnikaví Šlikové a právě v 17. století své nároky podpořili řadou rodopisných fals Kinští. Soudobá společnost přijímala tyto snahy dosti benevolentně, pokud se

jednalo o vylepšování rodové prestiže, ale nebyla o mnoho přísnější i v případech, kdy již nešlo o pouhou módu nebo snobismus, ale o pocty, úřady a majetky ...

Snaha zavděčit se určité osobě je snad nejvíce patrná v řadě drobných spisů z 2. poloviny 17. století. Oslavné skladby psané s příznačnou humanistickou nadneseností, věnované narozeninám, křtům, svatbám a úmrtím v rodinách šlechty, patricijů a humanistů většinou zapadly do zapomenutí i se svými tvůrci, obsahují však dost konkrétních genealogických a heraldických údajů. Stačí prolíztovat příslušné partie Zibrtovy bibliografie, abychom viděli, že jména některých autorů se opakuji častěji. Uvedeme například Jiřího Carolidese z Karlšperka (1579-1612), z jehož spisů je to především Farrago etc. z roku 1597 a Parentalia etc. z roku 1599. 8/ Jeho dílka, stejně jako práce, které podepsali Jan Campanus z Vodňan 9/, David Crinitus z Hlavětova, 10/ evropsky proslulý Reiner Reineccius, pobývajících krátce v Čechách, 11/ Šalomoun Francelius z Fridentalu, 12/ E. Cuschler 13/ a jiní, dnes stěží můžeme řadit mezi rýze genealogické a heraldické díla, ale jsou nám dnes málo poznaným dokladem dobové podmíněného pohledu na rodové citění a příkladem renesančních a manýristických alegorií na erby.

V 16. a 17. století se také setkáváme s řadou českých rodů v cizích genealogiích a erbovnících; tuto zajímavou kapitulu v dnešním výkladu pomíjíme. Tyto práce bychom však měli mít na zřeteli v celém dalším líčení, protože mnohdy sloužily jako předlohy pro domácí práce i jako zdroj konkrétních údajů.

V 16. století se poprvé setkáváme ještě s jedním druhem prací, které dnes řadíme spíše mezi prameny, máme na mysli tituláře. První vyšel již v roce 1534 zásluhou Brikciho z Licka. V letech 1547-1556 jej redigoval univerzitní profesor a astronom Mikuláš Šud ze Semanína a v roce 1589 jej vydal Šebestián Faukner z Fonkenštejna, písař komorního a lenního soudu v Praze. Zde je připomínáme proto, že v dalším dnešním výkladu několikrát dojdeme k autorovi, který se dostal k hlubšímu zájmu o genealogii nebo heraldiku právě potřebou lépe se orientovat v šlechtických rodinách při svém působení ve stavovských nebo zeměpanských úřadech. Musíme si znovu uvědomit, že v 16. století není zkoumání původu, rodokmenu nebo erbu určité osoby výrazem historického zájmu, ale běžnou událostí veřejného života. I z těchto důvodů vznikaly prvé přehledy nově povyšované šlechty, z nichž jeden si pro svou potřebu nechal pořídit i Karel st. z Žerotína.

Pobělohorská doba je charakteristická jistým poklesem produkce, jednak tím, že se objevují práce, zaměřené na nové a přistěhované rody. Výjimkou je emigrantské vydání knihy Respublica Boiema Pavla Stránského ze Zhoře v roce 1634, informující v příslušném oddílu o nejvýznamnějších šlechtických rodech. Někdy v tomto období, snad již před rokem 1620, vznikla dnes ztracená práce Komenského o Žerotínech. Zajímavým pokusem bylo vydání předtištěného štambuchu (pamětníku) v Hradci Králové v roce 1620. 14/

Změny ve složení šlechty signalizují práce o Ditrichštejnech, Lichtenštejnech a jiných, mnohdy již práce profesionálních genealogů a heraldiků, sídlících ve Vídni, Norimberku a pod. Pro rody, sídlící u nás, se několikrát setkáváme s Františkem Dominikem Colinem z Merienberku, autorem genealogie Proskovských a Ditrichštejnů, které vyšly tiskem, zatímco práce o Žerotínech již zůstala jen v rukopise. 15/ Práce tohoto druhu jsou nutně kompilacemi. Právě ve srovnání s nimi vynikne dílo Bohuslava Balbína (1621-1688).

Pro jeho tabularium, které vyšlo v druhé dekádě "Miscellanea historica regni Bohemiae (1688)", bychom si spíše mohli vypůjčit název od Paprockého. Balbín chtěl svou monumentální genealogii nastavit zrcadlo svým šlechtickým současníkům, ukázat jim slavnou historii jejich rodů i jejich místo ve státním organismu. Česká genealogie se tak poprvé dostala výrazněji do služeb obrany českého národa, chápaného ovšem trochu jinak, než jak jej definujeme dnes.

Balbín zařadil svou genealogii do široce pojaté vlastivědy, a tak zdůraznil její cenu jako pomocníka historika. Sám bezesporu předčil své současníky erudicí a znalostí řady archivních fondů. Shromažďování archivních pramenů a opisů přikládal značnou váhu, proto i jeho přičiněním se nám v opise jeho blízkého spolupracovníka Jiřího Crugerie dochoval náš jediný středověký erbovník, tzv. Aula Caroli IV., jehož opis sám Balbín zřejmě dokončil. 16/

Méně známý je soudobý rodopisný rukopis P. Vincentia z augustiniánského kláštera na Novém městě Pražském, uložený dnes v Univerzitní knihovně v Praze. 17/

Na Moravě byl Balbínovým protějškem Tomáš Pešina z Čechorodu, který hodlal genealogii moravské šlechty vyhradit čtvrtou část známého Prodomu. Tato část, jejíž příprava podle autorových slov vyžadovala značné úsilí, zůstala bohužel v rukopise. Také z prací takřka zapomenutého moravského heraldika Karla Ferdinanda Schertze se dočkal vytištění jen spisek o moravském zemském erbu, pojednání o erbu olomoucké kapituly známe jen z opisu. 18/

Ve Slezsku byl přibližně ve stejné době úspěšnější Fridrich Lucae, který vydal čtyři svazky "Sch lesiens curieuse Denkwürdigkeiten" v Drážďanech. 19/ V letech 1720 a 1728 na něj navázaly dva svazky známého díla Sinapiova, Riemerovy dodatky k této práci se dočkaly vydání až později. 20/

Než budeme pokračovat v časovém líčení osudů obou disciplín, věnujeme pozornost malé odbočce.

Na základě dnešního poznání víme jen velmi málo o zajímavé kapitole z dějin genealogického a heraldického zájmu, jakým byla výuka obou disciplín na školách různých směrů a typů. Víme, že heraldika a genealogie tvořily koncem 17. a 18. století součást právního studia na univerzitách. Z tohoto prostředí vyšla řada schopných autorů, kteří zejména heraldice položili systematické základy v podobě ucelených přehledů heraldické teorie a heraldického práva; u nás máme tento směr zastoupen až později.

Jinou podobu měla zřejmě výuka "artis heraldicae" na různých stavovských akademích nebo církevních školách. Tak na dolnorakouské stavovské akademii byl již v roce 1692 profesor historie a filozofie, který měl také učit heraldice a jiným, kavalírům potřebným vědám. Stejně tak se s heraldikou setkáváme v náplni stavovské inženýrské akademie v Praze v letech 1725 - 1726, kdy její výuku sliboval Jan Ferdinand Schor, nebo ještě v roce 1826 na rytířské akademii v Lehnici. 21/

Podobně v souvislosti s univerzitou v Olomouci nacházíme několik zmínek o studiu genealogice a heraldiky. 22/ Na jiné stopy bychom narazili jistě i na dalších školách, zejména těch, které měly šlechtické posluchače a jež ovládali jezuité.

Dnes zatím víme málo o náplni tohoto studia, o jeho pomůckách nebo rozsahu. Připomeneme si však, že z těchto kruhů vyšel profesor tereziánské akademie ve Vídni, říšský herold, paletin a inspektor erbů v říšské kanceláři, Vilém O'Kelly ab Aghrim (zemř. 1751), původem Ir, usedlý v Čechách. Kontroloval také správnost erbů, které vydávala česká dvorská kancelář. V jejím archivu se dochovala řada připomínek a vyjádření Kellyho,

kteří nám dnes poskytují řadu bezprostředních dokladů o dobových heraldických názorech. 23/ Své genealogické a heraldické znalosti mohl uplatnit také v listinách, v nichž potvrzoval žadatelům šlechtický původ nebo které vydal jako palatin a které najdeme dnes v některých rodinných archívech. O'Kelly je především autorem knihy "Speculum Heraldicum" z roku 1705, ale vydal i genealogii Vratislavů z Mitrovic (1711). 24/

Vrátíme se nyní k našemu hlavnímu líčení a z osobností 18. století si připomeneme nejprve badatele, kteří připravují velké soupisy. Mezi ně patří např. Karel Josef Kitlic z Ehrenštejna (1689-1753). 25/ Frank z Frankenštejna, František Helfried Voračický z Paběnic, 26/ později ještě Petr Kašpar Světecký z Černčic. 27/ Proslulejší byl Bohumír Daniel Vunšvic, vysoký stavovský úředník, který zřejmě shromažďoval materiál o české šlechtě, aby se lépe orientoval ve své úřední agendě. Proto sbíral i údaje o svých současnicích, takže v jeho pozůstalosti najdeme výstřižky z dobových novin, přínášejících zprávy o české šlechtě. Z Vunšvicova rozsáhlého archívu vydal až jeho syn Jan Antonín v roce 1725 genealogii vlastního rodu. 28/

Na Moravě byl takovým sběratelem Dismas Ignác Hofer, připravující moravskou vlastivědu, v jejímž rámci se zabýval až dosud dosti pomíjenou heraldikou měst a městeček. 29/

Ve Slezsku shromažďoval údaje v téže době Friedrich Wilhelm Sommer. 30/

Zdá se tedy, že po celou první polovinu 18. století se udržuje balbínovská tradice, jejíž rozsáhlý tezaurus informací je dále rozšiřován. Kdybychom hlouběji zkoumali toto období, najdeme skoro v každém rodo-
vém archívu více či méně zpracovanou genealogii některým patrimoniálním úředníkem. O těchto pracích většinou víme, otázkou zůstává jejich další využívání. V těchto rukopisných sbírkách nebo pozůstalostech (a ovšem i mladších) bychom měli umět postihnout tu část, která je cenná a oddělit ji od různého balastu.

Přesto již v 1. polovině 18. století se objevují nové prvky. Postupně se totiž odklání od sebe genealogie a heraldika jako součást historické vědy od praktického udržování obou disciplín. Tím myslíme řadu almanachů či schematických, vždyť již v roce 1710 bylo v Praze Karlovi Rosenmüllerovi povoleno vydávat šlechtický almanach, jehož nástupce ve formě tzv. svatovojtěšských kalendářů vycházel až do sedmdesátých let 18. století. V roce 1712 například vyšla práce "Das itzt lebende Böhmen" od Mauritia Vogta. 31/

Objevují se některé nové rysy, nové specializace. Pro přehled současné šlechtické genealogie dobře slouží kromě zmíněného kalendáře i první pokusy o statistiku a topografii, věnované právě šlechtickému majetku a jeho držitelům. V Čechách je to především známá šestnáctidílná topografie Josefa Františka Jaroslava Schallera. 32/ Zejména Schallerův popis Prahy se šlechtou zabývá důkladně. U jednotlivých majitelů domů najdeme nejen krátké genealogické exkursy, ale i popisy erbů a citace nobilitací, přičemž je na svou dobu nezvykle přesně udáván příslušný kvatern desk zemských, v němž byla nobilitace zapsána. Na Moravě jsou dokladem tohoto směru mladší práce Františka Josefa Schwoye (1742-1806) nebo již více historizující práce Řehoře Wolného. 33/

Proto nás pak nepřekvapí, najdeme-li heraldické zájmy u guberniálního rady a profesora státního a lenního práva na pražské univerzitě Josefa Antonína Rieggra. Ostatně jeho nástupce na této stolici, prof. Václav Dienzenhofer (1750-1806), vydal genealogické tabulky českých panovníků. 34/ Zájem těchto autorů o šlechtu a její majetek byl asi všim jiným, než staromilskou zálibou.

Vedle této polouřední a polopramenné větve můžeme vidět, jak obě disciplíny se stále pevněji stávají součástí aparátu nového kritického a osvíceného dějepisce. I když z řad obrozeneckých českých historiků první vlny můžeme zaznamenat jen práci Dobnerovu, Pelclovu a na Moravě spisek Monseho - přičemž není jisté náhodné, že se zabývají státní symbolikou 35/ - o to více by se našlo heraldických, genealogických a sfragistických poznatků v obecně historických pracích. Zde přináší ovoce zmiňovaná výuka obou disciplín na univerzitách a postupné seznamování se s novějšími pracemi zahraničních badatelů. Vyvrcholením této etapy bylo na počátku 19. století zřízení samostatné stolice numismatiky, diplomatiky a heraldiky na pražské univerzitě. Vyvrcholením, žel spíše vnějškovým, protože první profesor Jan Helbling z Hirzenfeldu se do dějin oboru příliš nezapsal. 36/

Pravděpodobně českou prioritou v evropském rámci bylo založení jinak asi dosti kuriozního Schönfeldova muzea, jehož podstatnou část tvořily právě sbírky heraldicko-genealogické povahy, shromážděné několika generacemi badatelů. 37/ Muzeum bylo později přeneseno do Vídně, ale z jeho materiálů čerpal K. Pilát a pochoptelně zakladatelův syn Ignác Schönfeld. 38/

Jinak je i přelom 18. a 19. století poznamenán aktivitou zanícených sběratelů, jako byli v Čechách Kazimír Stanislav Rentz (1748-1799) a zejména jeho syn František Emanuel (1776-1813) 39/, na Moravě Jan Petr Cerroni (1753-1826) 40/, Jan Jindřich Marzy (1722-1801) 41/ nebo Josef Edmund Horký (1795-1844) 42/

Čeští obrozenci dále rozpracovávali Balbínovu koncepci, podnícenou též Diesbachovou reedicí Balbínových dekád. Obrozenci postavili genealogii a heraldiku do boje o český národ. Obě disciplíny jim přinášely doklady o slavné minulosti českého státu, proto onen zájem o státní symboliku. Do tohoto okraje spadají i první práce Františka Palackého o šlechtických genealogiích, ovšem trvalé místo v české genealogii si získal až v souvislosti se svými "Dějiny". 43/ V Zibrtově bibliografii najdeme dost populárních článků o genealogii a heraldice na stránkách vysloveně zábavních časopisů. Řada příspěvků byla publikována na stránkách Hormayrova archívu ve Vídni. Poměrně málo je heraldika a jen o něco více genealogie (spíše biografie) zastoupena na stránkách Musejníku. To ukazuje, že v 1. polovině minulého století zde nebylo vyhraněnější badatelské osobnosti. Připomenout však můžeme dotazníkovou akci o městských a obecních pečetích, podniknutou na popud prof. Josefa Eichlera, z níž pak mohl vytěžit pro svou topografii Sommer. 44/

Ostatně i v ostatní Evropě se až do doby okolo roku 1850 datuje zvýšený zájem o šlechtickou genealogii a heraldiku, stavěný na stále kritičtější a odbornější základ. Důvodem této vlny byl asi vrcholící romantický zájem o středověk a gotiku, ale paradoxně i události revolučního roku 1848. Kromě toho si připomeneme, že v průběhu 1. poloviny 19. století byly zpřístupněny badatelům velké archívy.

V roce 1859 vyšel dosti obsáhlý rejstřík české šlechty, vydaný jinak zcela zapomenutým Antonínem Schimonem. 45/

V roce 1861 vyšel první ročník Památek archeologických a mistopisných, na jejichž stránkách bylo publikováno v průběhu doby mnoho článků z genealogie, heraldiky a sfragistiky. Vědomí si názvu časopisu, zveřejňovali v něm různí badatelé řadu památek z terénu nebo z archívu, dnes třeba zničených nebo neznámých. Z autorů Památek můžeme připomenout autory jako byl Leopold Svoboda (1823-1881), Antonín Norbert a František Vlasákov, František Xaver Josef Beneš (1820-1888), ale i Josef Jireček, u nichž byl ovšem zájem o erby, pečete nebo rodokmeny jen součástí celkového vlastivědného zájmu. 46/ O vyhraněných badatelích můžeme hovořit jen v několika případech.

Byl jím především Antonín Rybička (1812-1899), badatel dnes neprávem opomíjený. A. Rybička pravidelně přispíval nejen do Památek, ale i do Riegrova slovníku. Jako jeden z prvních si důsledně všiml i otázek teorie heraldiky. Jeho články nebo hesla ve slovníku jsou vlastně prvními českými pracemi k těmto otázkám. Nebyl jen sběratel, ale snažil se formulovat cíle a úkoly bádání v heraldice. Z jeho teoretických článků je patrné, jak široce uvažoval o možnostech zapojení heraldiky, sfragistiky a genealogie při poznání národní historie. Poprvé uceleně podal českou odbornou terminologii. Jeho práce svědčí o dobré znalosti cizí literatury. Na druhé straně je patrné, že nedokázal skloubit tyto myšlenky s konkrétní badatelskou činností a nedokončil úkoly, které si předsevzal. Jeho dílo zůstalo rozloženo v člancích a drobných příspěvcích. 47/

Pro dějiny české sfragistiky má podobný význam snažení Františka Zoubka. 48/ V této době ovšem začal publikovat své články Martin Kolář, k němuž se ještě vrátíme, a genealogie je také výrazněji zastoupena v díle Františka Mareše (1850-1939), absolventa vídeňského Institutu. 49/

V roce 1870 se dostalo heraldikům a genealogům založením společnosti Adler ve Vídni nového publikačního prostoru, který však ve stále napjatější národnostní situaci využíval jen omezený okruh českých autorů; byli to například M. Kolář, Ant. Rybička nebo Antonín Petr Šlechta-Všehrdský ze Všeherd (1864-1933). Význam časopisu byl v tom, že na jeho stránkách česká genealogie a heraldika pronikala do širšího odborného povědomí. Okruh odběratelů byl ovšem dosti široký.

Jinak se jeví situace u německých badatelů z českých zemí. Byli to především vydavatelé příslušných svazků "nového" Siebmachra, Rudolf Meraviglia-Crivelli, Konrad Blažek a Jindřich Kadich. 50/ Později se v časopisu objevují články E. Brauna, ředitele Slezského muzea v Opavě, a nespočetné množství rodokmenů od Doerra, Dobřenského a jiných, ty ovšem na stránkách mladšího měsíčníku této vídeňské společnosti.

Ostatně genealogie a heraldika na stránkách německého tisku z českých zemí by zasluhovala celou zvláštní kapitolu. Důležitým rysem tohoto okruhu bylo důslednější pěstování tzv. občanské genealogie. Na druhé straně si musíme uvědomit, že řada zdánlivě pouze materiálových článků z genealogie sloužila jako doklad o německém osídlení v určité oblasti. Asi pouze vydavatelskými okolnostmi došlo k tomu, že v Brně začala v roce 1870 vycházet genealogická ročenka. 51/

V Čechách došlo koncem století k novému podnětu založením Společnosti starožitností českých a v jejím rámci i k pokusu o organizační upevnění české heraldiky.

Na Moravě je v průběhu 19. století situace jiná. Spor o barvy zemského znaku udělal z heraldiky pozoruhodné politicum, věc můžeme uvést i proto, že do diskuse zasáhlo několik historiků a archivářů. 52/ Zakladatelem moderního moravského rodopisu byl nazván A. O. Šembera, 53/ ale kromě již zmíněného K. Blažka zde nebylo vyhraněného badatele. Jmenovat ovšem můžeme Kristiána d'Elverta (1803-1896) 54/, který sepsal řadu šlechtických geneologií. Zájem o heraldiku je patrný i u Augusta Prokopa, jednoho z iniciátorů "Erbovníku moravské šlechty". 55/

Genealogickou a heraldickou encyklopedií Moravy se mohla stát Moravská vlastivěda, ale nestalo se tak a úroveň v jednotlivých svazcích kolísá. Až do poslední doby mělo význam opublikování městských a obecních erbů a pečeti na stránkách Vlastivědy, které nakonec shrnul A. L. Slavík. 56/

Slezsko, nesouvisející v této době již s českým státem, sledovalo své vlastní úkoly na poli genealogie a heraldiky, které ovšem pro společnou látku bychom měli sledovat. Na Opavsku, kromě již zmíněného E. Brauna, se dostalo nových podnětů i badatelských výsledků zásluhou V. Praska, J. Nirtla, L. Svobody a J. Zukala.

Prvá léta našeho století dala oběma disciplínám několik základních prací, dodnes užívaných.

Byla to především práce Augusta Doerra (1864-1921), poměrně zámožného, ale málo úspěšného diplomata. Práci "Der Adel der böhmischen Kronländer" z roku 1900 vyplnil značnou mezeru v našich znalostech, protože zveřejnil registry nobilitačních listin, zapsaných v tzv. salbusích. Práce je mírně znehodnocena zkomolením řady českých jmen i vynecháním některých listin. Jinak Doerr publikoval časopisecky, nedokončen zůstal jeho rodopisný rejstřík ve vídeňském Adleru (spolu s J. Thunem). Cenná je Doerrůva pozůstalost, uložená dnes v SÚA v Praze. 57/

Dobrou pomůckou jsou i příslušné oddíly v prvním svazku Zibrtovy bibliografie. 58/

Novou kvalitu však vnesla až příručka Vojtěcha Krále z Dobré Vody (1844-1913). Je dostatečně známo, jaké výtky mu činili u řady blasonů M. Kolář a A. Sedláček. Tyto oprávněné připomínky nás nutí k jisté kritičnosti při práci s jeho knihou, která však vyniká přehledností a názorností. Místy ovšem vidíme, že se příliš úzce drží cizích vzorů. Nedocenen zůstal však Králův klíč, jeden z mála podniknutých na tak široké základně, který umožňuje po mém soudu lepší orientaci než např. rejstřík v obdivuhodně nepřehledném druhém dílu Českomoravské heraldiky. Revize tohoto klíče, jeho další rozšíření a doplnění je jedním z trvalých úkolů naší heraldiky. 59/

V roce 1904 vydal Král rejstřík šlechty z Čech, Moravy a Slezska, kombinující některé prameny, zejména salbusy, s bibliografií. Zde dosti vadí jistě povrchnost práce, projevující se například různým čtením téhož jména, nedostatečným propojením jednotlivých hesel, nesystematičnost excerptce literatury i nepřesnost citací.

V roce 1902 vyšel první díl Českomoravské heraldiky, v níž je zachyceno celoživotní dílo Martina Koláře (1836-1898), jinak odborně činného již od osmdesátých let 19. století. Své stále rozšiřující se poznatky mu již nebylo přáno uveřejnit a tohoto úkolu se ujal badatel nad jiné povolaný - August Sedláček (1843-1926). Ve srovnání s Královou Heraldikou je Kolářovo a Sedláčkově kompendium bezpečně založeno na domácím materiálu, jichž oba snesli nepřehledné množství. Až v roce 1925 vyšel druhý díl, přinášející tisíce blasonů. Uvědomujeme si také, že za Kolářova, Sedláčkova - ovšem i J. Čelakovského - působení se stal Ottův slovník naučný naší nejúplnější encyklopedií genealogie a heraldiky. A to vše spíše na okraj Sedláčkova hlavního díla, jakým byly Hradky, zámky a tvrze království České. 60/

Ve stínu těchto jmen by však neměli být zapomenuti jejich současníci, jako byli Čeněk Pinsker, Karel Zapp, Vítězslav Houdek, Antonín Masák, Josef Bareš, Bohumil Baxa, František Dvorský, Alois Procházka nebo J. Jakubička. Jejich odborná práce spadá většinou do období kolem první světové války. Není možné si zde blíže všimnout jejich prací, věnovaných dílčím otázkám.

Vznik republiky se v dějinách naší genealogie a heraldiky projevil v několika směrech. Bylo např. potřeba vytvořit nový státní znak, o čemž se rozproudila živá výměna názorů, jejíž některé aspekty se objevují až v poslední době. 61/

Současně však zákon o zrušení šlechtických výsad vedl poněkud k určitým konzervativně laděným snahám oživit heraldiku. Erb byl - poněkud zjednodušeně řečeno - ztotožněn se symbolickým znázorněním středověkých

rytířských ctností, jejichž pozitivní stránky měly být oživeny. Toto pojetí postupně vykrystalizovalo v díle B. Štorma a později v Erbovních knížkách. V této souvislosti si jistě vzpomeneme na Schwarzenbergův překlad Chestertonovy "Obrany heraldiky". Kritik heraldiky s despektem toto staromilské ovzduší odmítne. Je však pozoruhodné, kolik přineslo právě toto pojetí pro rozvoj naší heraldiky. Na stránkách Erbovních knížek byla postupně publikována řada podnětných studií, které si všimaly otázek, dosud zcela nebo částečně opomíjených. V tomto pojetí se heraldika stala plnohodnotnou součástí kulturních dějin. Kromě výtvarného díla B. Štorma, jehož hodnocení nechávám úmyslně stranou, vznikla z tohoto okruhu Heraldika K. Schwarzenberka, spíše esej než odborná publikace, která vhodně doplnila domácí příručky skutečně evropským nadhledem. Právě dnes bychom si měli připomenout, že to byl okruh bývalých autorů či exitorů Erbovních knížek, kteří se zasloužili o oživení badatelského ruchu před nedávnou dobou.

Jak jsme již slyšeli, také v genealogii došlo k organizačnímu upevnění díky založení Rodopisné společnosti a Jednoty starých českých rodů. Na stránkách jejich časopisů bylo dosti místa věnováno jednak materiálovým zprávám, ale i článkům teoretickým, otázkám pracovní metodiky, zaměření a možnostem celého oboru či vztahu k ostatním disciplínám. Je ovšem pravda, že vlivem různých okolností zůstaly většinou tyto podněty nevyužity. Ani příručka Ignáce Horníčka nepřinesla potřebný podnět. 62/ Užitečnou pomůckou se stal slodník A. L. Krejčíka. 63/ Značným rozhledem jsou také poznamenány práce Zd. Kristena nebo Antonína Markuse. 64/ Přínosem bylo také důkladnější sledování občanské genealogie v těchto spolecích.

V tomto období bylo zásluhou J.V.Šimáka, V.Novotného a L.Hosáka sneseno mnoho cenných poznatků k starší šlechtické genealogii u nás. 65/

Ještě jednou se vrátíme do roku 1920, kdy došlo k založení Archivní školy v Praze. Tím se jistě vytvořilo vhodné prostředí pro školení genealogů a heraldiků.

V této souvislosti musíme na prvním místě jmenovat akademika Václava Vojtiška. Jeho známá práce O erbech pražských a jiných českých měst z roku 1928 zahajuje novou etapu v dějinách naší heraldiky. V.Vojtišek důsledně prozkoumal společenskou funkci městských erbů ve srovnání s pečetěmi a identifikoval v nich svěbytný pramen pro poznání procesu emancipace městského stavu v českých zemích. Poprvé je se vši důsledností chápán erb jako symbolické vyjádření společenských procesů. Ačkoliv dnes můžeme říci, že Vojtiškovy názory byly částečně korigovány, je jeho trvalou zásluhou, že dal chápání funkce erbů v minulosti novou hloubku. Je jen škoda, že tento podnětný pohled nebyl dále rozšířen na další oblasti heraldiky. Sám Vojtišek jej částečně uplatnil ve svých pracích o státních erbech. 65/ Pouze J.V.Sedlák toto pojetí aplikoval na oblast cechovní heraldiky. 66/

Z řad historiků a archivářů vyšla řada autorů, v jejichž seznamech prací najdeme příspěvky z genealogie a heraldiky. Stačí si připomenout záslužné práce Klecandovy, Čarkovy, Navrátilovy nebo Šebánkové. 67/ O poslední velké soupisové dílo se pokusil Fr. Beneš, bohužel neúspěšně. 68/

Musíme si povšimnout, že obě disciplíny stojí v široké paletě zájmu žáků a absolventů Archivní školy nebo profesorů pomocných věd historických na pražské, brněnské a bratislavské univerzitě na okraji jejich odborných zájmů. Projevuje se tak známá skutečnost, že zatímco v 19. století je rozvoj diplomatiky, paleografie či numismatiky jen o málo vyšší než v heraldice nebo genealogii, ve 20. století je již zcela patrné zaostávání našich disciplín.

Tento proces je asi způsoben okolností, že spolu s tím, jak se v minulém století mění historiografie ze součásti krásné literatury na exaktní vědní obor, koncentruje se zájem historiků na stěžejní otázky historického vývoje. Ostatně i v samotných vědách historických se zájem badatelů soustřeďuje na ty disciplíny, kde historik cítí bezprostřednější dotyk s každodenní realitou dávno zmizelé společnosti, kde hlouběji pronikne do společenského organismu. Do těchto poloh jej zatím genealogie ani heraldika nemohou dovést.

Zaostávání obou disciplín je patrné také způsobeno skutečností, že se ukazuje, že nelze překonat dosavadní soupisové práce silami jednotlivce. Zásady moderní historikovy práce, zvýšená náročnost na interpretaci pramenů činí takovou práci vlastně nemožnou. Projevilo se to neúspěchem Fr. Beneše a zejména v přijetí díla Josefa Pilnáčka, jehož Staromoravští rodové vyšly jen pět let po druhém dílu Českomoravské heraldiky. 69/ Zde snad pomůže jen přísnější vymezení badatelských témat a koordinace širšího badatelského kolektivu.

V předchozím výkladu jsme se mohli jednak pro vymezený čas, ale i na základě našich dnešních znalostí dotknout jen některých momentů ve vývoji pěstování genealogie a heraldiky v našich zemích. Někteří badatelé zůstali opomenuti, jiným se možná dostalo neúplného zhodnocení. Tyto nedostatky se dají odstranit dílčími studiemi. Spíše nám šlo o to, abychom pohledem do minulosti obou oborů přispěli k upřesnění a ujasnění otázek a problémů, které stojí před námi v současnosti.

Prameny a literatura:

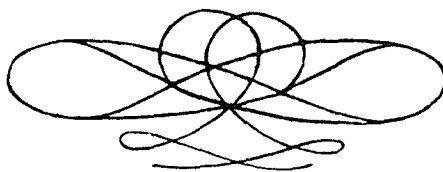
1. Roman Procházka, Genealogisch-heraldische Institutionen in der Tschechoslowakei, In: Genealogica et heraldica, Wien 1970, s. 125-129. - Roman Procházka, Die böhmische Genealogie und ihre Erbe, Bohemia, Jahrbuch des Collegium Carolinum, Bd. 18, 1977, s. 51-67. (Cituji Procházka /1977/). - Pavel Palát, Nástin vývoje české práce heraldické a genealogické, text přednášky ze schůze Heraldického klubu ČNS dne 21.2. 1978. Josef Peterka, Příspěvky k dějinám české heraldiky a genealogie, Brno 1980, notisťovaná diplomní práce na filosofické fakultě UJEP v Brně. Děkuji oběma posledně jmenovaným autorům za laskavé zapůjčení jejich prací.
2. Rudolf Holinka, Znak v kronice Dalimilově, EK 1935, s. 27-33.
3. Tomáš Krejčík, Čeští heroldi za lucemburských panovníků, HR 1978, s. 44-48.
4. František Mareš, Životopis Václava Březana, ČČM 1878.
5. N. Herrman (+1690), opat v Třeboni, ji přeložil do němčiny, jeho opis se zachoval ve více rukopisech, měl ji (úplnou) ještě B. Pitter.
6. Václav Březan, Život Viléma z Rosenberka, vydal Fr. Palacký, Praha 1847. - Václav Březan, Život Petra Voka z Rosenberka, vydal Fr. Mareš, Praha 1880, - Výbor z obou prací viz Poslední Rožmberkové, vydal Josef Dostál, Praha 1941.

7. Nejdůležitější je práce Karla Krejčího, Bartoloměj Paprocký z Hlohov a Paprocké vůle, Život-dílo-forma-jazyk, Praha 1946, Práce Slov. ústavu v Praze, sv. XVII. - Dále srovn. Václav Ryneš, Bartoloměj Paprocký (K čtyřstému výročí jeho narození, EK 1940, s. 128-132.) Pavel R. Pokorný - Pavel Palát, Bartoloměj Paprocký a jeho význam v české heraldice, Praha, Heraldický klub ČNS, 1979, Documenta heraldica, řada II sv. 1, 15 s. - Jan Skutil, Bartoloměj Paprocký z Hlohov o páních z Kunštátu, Příspěvky k dějinám Kunštátu na Moravě, Kunštát 1970, s. 30-36. Výbor z díla "Bartoloměje Paprockého z Hlohov Zrcadlo Čech a Moravy", vydal Josef Polišenský, Praha 1941.
8. Srovn. OSN V, 1892, s. 173-174. - Farrago symbolica sententiosa perpetuis distichis explicata etc. Pragae 1597 a Parentalia Caroli Mělnický a Carlsperga patri suo, Pragae 1599.
9. Jan Campanus z Vodňan, srovn. OSN V, 1892, s. 86-87, - Carmen ad Insignia gentis Lobkoviciae, Pragae 1604
10. David Crinitus z Hlaváčova, srovn. OSN V, 1892, s. 721, viz též Čeněk Zíbrt, Bibliografie české historie Praha 1900, č. 10 111, 14 203.
11. Reiner Reineccius viz Eduard Heydenreich, Familiengeschichtliche Quellenkunde, Lipsko 1909, s. 182, viz též Zíbrt, l.c., č. 16 470
12. E. Cuechler, Carmen in Insignia Nostitiorum, Gorlicii 1616.
13. Šalamoun Francelius z Fridentalu, srovn. OSN IX, 1895, s. 678. Epigrammatum silvula prima, Witembergae 1593-4. - Epigrammatum libelli quator 1598.
14. K titulářům srovn. Procházka, (1977), s. 51.
15. Srovn. příslušná rodová hesla v Zíbrtovi, viz též č. 6 197. - Státní oblastní archiv v Opavě, Rodinný archiv Žerotínů-Bludov, č. 249.
16. Jiří Čarek, Balbínova a Crugeriova Aula Caroli IV, EK 1940, s. 56-68.
17. Procházka, (1977), s. 52.
18. Karel Ferdinand Schertz, Mährisches Landeswappen aus der Historie und Heroldskunst illuminiret, Norimberk 1699. - Rukopis práce v StOA Brno, Cerroniho sbírka, II. č. 260. - O autorovi viz Hjalmar Kopřiva, Karel Ferdinand Schertz, pozdně barokní autor na Moravě a Slezsku, Novojicko 8, 1966, s. 10-12.
19. Fridrich Lucae, Schlesische Denkwürdigkeiten oder volkommenen Cronica von Ober- und Niederschlesien, 2 Bde, Frankfurt 1789. - Procházka (1977), s. 52, cituje odchylně.
20. Joh. Sinapius, Schlesische Curiositäten..., 1. díl Lipsko 1720, 2. díl Lipsko-Vratislav 1728. Gottfried Riemer v. Rieburg, Supplementa zur Sinapische schlesische Curiositäten, 2. sv. (Zíbrt, l.c., č. 6 042).
21. František Zuman, Přednášky o genealogii a heraldice v sedmáctém a osmáctém století, Rodokmen 3, 1948, s. 94-95.
22. Christian d'Elvert, Historische Literatur-Geschichte in Mähren und Österreich-Schlesien, Praha 1850, s. 92 a 93.
23. SÚA Praha, České dvorská kancelář, sign. IV D 1.
24. Procházka, (1977), s. 52.
25. Procházka, (1977), s. 53.
26. Procházka, (1977), s. 53. - Zíbrt, l.c., č. 22 416.
27. Procházka, (1977), s. 53. - Zíbrt, l.c., č. 5 977.
28. Zdeněk Šimeček, Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století, ČSCH 27, 1979, s. 540 - 572, zejména s. 555 - 556.
29. Znaký a pečeti měst a městeček Jihomoravského kraje, Brno 1979, úvod.
30. Zíbrt, l.c., č. 6 043.
31. Procházka, (1977), s. 52.
32. Josef František Jaroslav Schaller, Topographie des Königreiches Böhmen, Praha 1785-1791, 16 dílů. - Týž, Beschreibung der Hauptstadt Prag, Praha 1794-1797, 4 díly.
33. František Josef Schwoy, Topographie vom Markgrafthum Mähren, Vídeň 1793-1794, 3 díly.
34. Václav Dienzenhofer, XXVIII. genealogische Tafeln der böhmischen Fürsten, Herzoge und Könige nebst dem chronologischen Tafel der böhmisch mährischen Fürsten und Markgrafen, Praha 1805.
35. František Martin Pelcl, Abhandlung über dem Ursprung des doppelten Adlers des Römischen Königs Wenzel, Abhandlungen 1, 1785, s. 85-100. - Gelasius Dobner, Historisch-kritische Beobachtungen über den Ursprung Abänderung und Verdoppelung des böhmischen Wappenschildes, Abhandlungen 4, 1779, s. 185-253. - Viz též Karel Triska, Gelasius Dobner jako pěstitel české heraldiky, EK 1940, s. 88-92. - Josef Vratislav Monse, Versuch über des Landes-Wappen des Markgrafthums Mähren, Olomouc 1792.
36. Antonín Markus, Jan Helbling z Hirzenfeldu (1789-1865), profesor diplomatiky, heraldiky, archeologie a numismatiky na universitě pražské, Časopis Rodopisné společnosti čsl. v Praze, 5, 1933, s. 1-8, 49 - 65. O jeho předchůdci, prof. Františkovi Steinském viz Karel Kazbunda, Stolicе dějin na pražské universitě, část I, Praha 1964, s. 158-161.
37. OSN 23, 1905, s. 38-9.
38. Ignác Schönfeld, Adels-Schematismus des österreichischen Kaiserreichs, Wien 1824, 1825. - Práce Palátovy viz Zíbrt, l.c., č. 5 980.
39. František Roubík, Pražská znaková kancelář 1831, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 57, 1949, s. 60.
40. Mojmír Švábenský, Cerroniho sbírka, 13. stol. - 1845, Inventáře a katalogy fondů St. archivu v Brně č. 26, Brno 1973, úvod.
41. StOA Brno, Cerroniho sbírka, II č. 243, 241, 398.
42. Věra Němečková, Josef Edmund Horký, historik a sběratel, Brno 1974, netištěná diplomní práce.
43. Tomáš Krejčík, František Palacký a genealogie, Časopis Slezského muzea v Opavě, vědy hist., serie B, 27 1978, č. 2, s. 189-190. - Zdeněk Šamberger, Mladý Palacký a genealogie, Zpravodaj GHSP, 1979, č. 3-4, s. 13-19.

44. Alois Přibyl - Karel Liška, Znaky a pečete středoeeských měst, Praha 1975, s. 10.
45. Anton Schimon, Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien, Česká Lípa 1859.
46. Srovn. např. Jaroslav Pánek - Pavel R. Pokorný, Genealogická sbírka Antonína Norberta Vlasáka, Listy GHSP č. 4, 1974, s. 8-15.
47. Pavel R. Pokorný, Antonín Rybička v české heraldice, Praha 1979, Heraldický klub ČNS, Documenta heraldica, II. řada, 2. svazek.
48. František Beneš, Význam pečeti o bádání v minulosti, Praha 1945, s. 7.
49. Zabýval se genealogií jižních Čech.
50. Pavel R. Pokorný - Zdeněk M. Zenger, Erby českých heraldiků, Erbovní sešity č. 8, 1970, s. 5-13.
51. Procházka, (1977), s. 58.
52. Viz reprint článku Vincence Brandla, Zemský erb čili znak markrabství Moravského, Heraldika 5, 1972, č. 4, s. 103-104, 137-138, kde i podrobná bibliografie.
53. Jan Skutil, Genealogie na Moravě, Listy GHSP č. 20, 1972, s. 23-25.
54. Bibliografie jeho prací viz Christían Ritter d'Elvert, k.k. Hofrat a.D., Gedenkbblätter zu seinem 90. geburtstage, Brno 1893.
55. August Prokop, Burgen und Schlösser Mährens, Brno 1888.
56. A.L. Slavík, Staré znaky a pečeti městské a vesnické na Moravě, ČMMZ 5, 1905, s. 1-29, 133-166, 6, 1906, s. 1-40.
57. Podrobně V. Beránková v úvodu k inventáři v Dnerrově sbírce v SÚA.
58. Viz pozn. 10.
59. J.V. Sedlák, Památce rytíře Krále, Rodokmen 1, 1946, č. 2, s. 35-36.
60. Anna Vavroušková, Sedláčková pozůstalost a její význam pro bádání rodopisné, Časopis Rodopisné společnosti čsl., 1, 1929, s. 17-28. - Pavel R. Pokorný, August Sedláček, Erbovní knížka 1976, s. 97-98.
61. Václav Vojtíšek, Naše státní znaky, staré i novější, Praha 1921. - Srovn. i Šebánkovi články v pozn. 68. Josef Vopařil, Jak vznikla naše státní vlajka, Naše rodina 18, 1972, s. 12.
62. Ignác Horníček, Kniha o rodopise, Vyškov 1939.
63. Adolf Ludvík Krejčík, Rodopiscův latinsko-český slovník, Praha 1933.
64. Oba byli redaktoři Časopisu Rodopisné společnosti.
65. Ladislav Hosák, Jak založím rodinnou kroniku, Praha 1940. - Týž, Historický místopis země moravsko-slezské, Praha 1938. J.V. Šimák, Kronika českomoravské, Praha 1924, 2. část 1. dílu.
66. Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, kde podrobná bibliografie.
67. J.V. Sedlák, O počátcích erbů pražských cechů, Praha 1945.
68. František Navrátil, Rod básníka Otakara Březiny, Časopis Rodopisné společnosti čsl., 7-8, 1935-6, s. 175 ad. - Jiří Čarek, O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova, Praha 1934. - Jindřich Šebánek, Heraldické otázky naší doby, Věda a Život 1938, s. 466-472. - Týž, Strážci moravského znaku, Erbovní knížka 1941, s. 9-30. - Vl. Klecanda, Zakupování cizozemců v Čechách bez práva obyvatele, Časopis Archivní školy 3, 1925. - Týž, Přijímání do stavu rytířského v zemích českých a rakouských na počátku novověku, Čas. Arch. školy 6, 1928, s. 1-125. - Týž, Tři kapitoly o českomoravských erbovnících, Zprávy Zem. archivu 7, 1931, s. 69-96.
69. V. Přech, Za Františkem Benešem, Heraldika 4, 1971, s. 33-35.
70. Josef Pilnáček, Staromoravští rodové, Vídeň 1930, reprint Brno 1972.

Zkratky

- ČČM - Časopis Českého musea
- ČMMZ - Časopis Moravského musea zemského
- ČSČH - Československý časopis historický
- EK - Erbovní knížka
- HR - Heraldická ročenka
- OSN - Ottův slovník naučný

Súčasný stav heraldického a genealogického bádania na Slovensku

Doc. dr. Jozef Novák, CSc.

Heraldická a genealogická tvorba na Slovensku nemá žiadnu tradíciu. Niekoľko starších štúdií a článkov z pera slovenských autorov nevzniklo so zámerom položiť základy heraldickému a genealogickému bádaniu. Všetky práce vznikli v podstate ako vedľajší produkt hlavného vedecko-výskumného záujmu autora. Ako ilustráciu možno uviesť Húščavove práce o genealógiách a erboch liptovských rodov, ktoré vznikli popri príprave diplomatára Okoličnian-skovcov /1/.

Pravda heraldické a genealogické práce vzťahujúce sa k Slovensku predsa len jestvujú a sú doslova početné. Obrovská maďarská produkcia zahŕňa aj problematiku slovenskú. Nebudem spomínať staršie dielo Lehotzského /2/ a Wagnarovú genealogickú prácu /3/, ktoré sú menej dostupné. Uvediem ale mladšie, dodnes neprekonané práce: 13-zväzkový genealógiu uhorských rodov Nagya /4/, 11-zväzkové dielo Kempelena /5/, 8-zväzkové vydanie uhorských armálesov uložených v Maďarskom národnom múzeu /6/, 5-zväzkového nového Siebmachera /7/, 60 ročníkov heraldicko-genealogického časopisu Turul /8/ a ďalšie nepreberné množstvo monografií týkajúcich sa šľachty jednotlivých žúp. Slovenským historikom bola táto problematika vždy z iných príčin cudzia.

Na Slovensku zlom v tomto smere nastáva v 50. rokoch. Heraldika sa stáva povinným predmetom učebného plánu výchovy archivárov na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, a tak sa prihlásila potreba rozpracovať aj túto dovtedy zaznávanú disciplínu. V tom čase sa výskum zameriaval na najpriateľnejší heraldický problém - na komunálnu heraldiku. Výsledkom bádania bola prvá heraldická monografia na Slovensku o slovenských mestských a obecných erboch /9/. Táto práca bola podnetom k spracovaniu štúdie napr. o mestských pečatiach Spiša /10/, Liptova /11/ a Malohontu /12/, žilinského /13/ a trnavského okresu /14/ a mnohých ďalších miest i obcí. V rovnakom čase vznikla druhá veľká monografia o pečatiach Trenčianskej župy /15/.

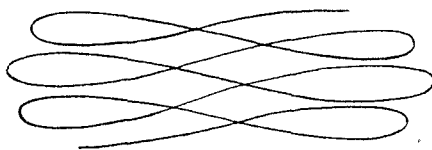
Široké rozpracovanie komunálnej heraldiky viedlo k oživeniu mestských erbov a k vzniku mnohých novotvarov, ktoré v prevažnej väčšine nevyhovovali heraldickým pravidlám. Na zamedzenie tejto diletantskej činnosti vznikla r. 1975 Heraldická komisia Ministerstva vnútra SSR, ktorej posudok býva podkladom pre rozhodnutie plenárneho zasadnutia národného výboru o mestskom erbe /16/.

V posledných rokoch sa výskum upriamil na rodovú heraldiku. Kvôli širšej použiteľnosti výsledkov bádania sa v tomto smere využíva kombinácia heraldicko-genealogickej metódy spracovania materiálu. Prvým výsledkom je monografia o rodových erboch na Slovensku /17/, ktorá práve vychádza. Významnou súčasťou tejto práce je zavedenie novej ortografie do prepisovania priezvisk, ktorej zásady vyšli v prvom čísle Slovenskej archivistiky za rok 1979 /18/.

Na Slovensku je dnes problematika komunálnej heraldiky v plnom prúde. Dá sa predpokladať, že po kladnom prijatí prvej práce o rodových erboch sa rovnako intenzívne rozprúdi aj bádanie v genealógii a v rodovej heraldike.

Prameny a literatura :

1. HÚŠČAVA, A.: Zemianska rodina z Okoličného. /Historicko-genealogické štúdiá do konca XV. storočia./ Historický zborník I, 1943, s. 65-89; Tenže: K problému pôvodu Jána Literata z Madočian. Historica Slovaca III-IV, 1945-46, s. 120-146 atď.
2. LEHOTZKY, G.: Stemmatographia nobilium familiarum regni Hungariae ... I-II, Posonii 1796
3. WAGNER, C.: Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum ... I-IV. Posonii, Pestini et Lipsiae 1802.
4. NAGY, I.: Magyarországi családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I-XIII, Pest 1857-1868.
5. KEMPELEN, B.: Magyar nemek családok I-XI. Budapest 1911-1932.
6. ÁLDÁSY, A. - CZOBOR, A.: A Magyar nemzet múzeum könyvtárának címereslevelai. I-VIII, Budapest 1923-1942.
7. SIEBMACHER, J. - CSERGHEŐ, G.: Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans - Krone. I-V, Nürnberg 1885-1894.
8. TURUL. A Magyar heraldikai és genealógiai társaság közlönye. I-IX, Budapest 1883-1946.
9. NOVÁK, J.: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava, SAS 1967; 2. vyd. Martin, Osveta 1972.
10. CHALUPECKÝ, I.: Pečate 16 spišských miest. Historické štúdie XI, 1966, s. 227-251, tb. I-VI.
11. KUČČÁK, E.: Erby liptovských obcí, Liptov, vlastivedný zborník I, 1970, s. 138-142; III, 1975, s. 167-174; IV, 1977, s. 283-287.
12. SOKOLOVSKÝ, L.: Poľnohospodárske a hrnčiarske symboly v obecných erboch Malohontu. Obzor Gemera IV, s. 52 n.; OTRUBA, Š.: Malohontské obecné pečate. Slovenská archivistika XIII, 1978, č. 1, s. 101-110.
13. KLAPITA, M.: Pečate niektorých obcí Žilinského okresu. Vlastivedný zborník Považia X, 1970.
14. ŠIMONČIČ, J.: Pečate miest a obcí Trnavského okresu do roku 1850. Slovenská archivistika XIV, 1979, č. 2, s. 60-84.
15. FOJTÍK, J.: Mestské a obecné pečate Trenčianskej župy. Bratislava, SAS 1974, 300 s.
16. STATÚT Heraldickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky. Bulletin Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky, odbor pre národné výbory, 1975, č. 12, s. 14 - 16.
17. NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku I. Kubínyho zbierka pečatí. Martin, Osveta 1980, 375 s.
18. NOVÁK, J.: Úprava písanie priezvisk historických rodov. Slovenská archivistika XIV, 1979, č. 2, s. 175-178.

Činnosť komise pro znaky měst a příprava kodexu městských znaků v ČSR

PhDr. Ivan Štarha

Vývoj městských znaků v českých zemích prošel několika etapami. Od svých počátků, které můžeme s největší pravděpodobností klást již do dob předhusáckých, byly městské znaky typickým symbolem a produktem středověké společnosti a jako takové měly svoje pevné místo vedle znaků zeměpanských a šlechtických. Neobyčejný rozvoj městské heraldiky v 16. století, kdy získala svůj znak řada měst a městeček, přišel v době, kdy již pomínil

původní význam znaků a kdy městské symboly nalezly uplatnění převážně jen na pečetích. Následující období pak znamená postupný úpadek městské heraldiky, který nezastavilo ani krátké období její zdánlivé renesance na přelomu 19. a 20. století. V této době sice vznikla a cisařskými listinami byla kodifikována řada nových městských znaků, většina z nich však nese charakteristické prvky úpadku heraldiky jako takové. Užívání znaků na úředních razítkách měst a městeček přestalo po roce 1949, od roku 1952 je na nich důsledně uplatňován státní znak. Městské znaky se tím vlastně staly pouhou historií, neboť zůstaly v používání jen u několika komunálních podniků, a to ještě většinou ve zkomolené a neheraldické formě.

Změnu do novodobého vývoje městské heraldiky přinesl až zákon č. 69/1967 Sb. o národních výborech, v němž bylo stanoveno: "Pokud není předepsáno užívání státního znaku, mohou městské národní výbory, jakož i jimi řízené a spravované organizace, užívat znaku města". Současně vydaný vzorový statut městských národních výborů (č. 109/1967 Sb.) stanovil, že znak města schvaluje plénum městského národního výboru po konzultaci s příslušným okresním archívem. Vydáním těchto dvou norem byl dán právní základ opětovnému užívání městských znaků a umožněna tak nová renesance městské heraldiky. Nové městské znaky však již nejsou chápány jako symboly minulosti nebo starobylosti jednotlivých měst, jak je chápali ještě vlastivědní pracovníci první poloviny našeho století, ale jako symboly moderních socialistických měst. Proto se v některých nových městských znacích také objevují nové heraldické figury, symbolizující revoluční tradice a současnou éru budování vyspělé socialistické společnosti.

Aby byla zajištěna skutečně odborná vyjádření k nově navrhovaným městským znakům či k úpravě znaků historických, ustavila archívni správa ministerstva vnitra ČSR komisi pro znaky měst, s níž jsou povinny okresní archívy návrhy znaků, předložené jim městskými národními výbory, konzultovat. Členové komise byli ředitelem archívni správy jmenováni z řad pracovníků archívni správy, státních oblastních archívů a archívů národních výborů. Při tom byly vybrány osoby, které svým studijním nebo pracovním zaměřením nebo odbornými znalostmi mají úzký vztah k městské heraldice. Předsedou komise se stal náš nesporně největší znalec městské heraldiky, bývalý archivář hlavního města Prahy dr. Jiří Čarek. Dále jsou jejími členy dva pracovníci archívni správy, dva pracovníci z českých státních a okresních archívů a jako jediný zástupce Moravy byl do komise povolán archivář města Brna doc. Dřímál, po jehož náhlém úmrtí převzal jeho úkoly dr. Ivan Starha ze Státního oblastního archivu v Brně. Členství v komisi je čestné, ke svým zasedáním se komise schází podle potřeby.

Komise pro znaky měst je podle svého jednacího řádu odbornou poradní komisí ředitele archívni správy ministerstva vnitra ČSR pro posuzování odborných otázek týkajících se ztvárnění a úprav znaků měst v České socialistické republice. Podle téhož jednacího řádu komise zpracovává z hlediska ideového, obsahového, historického a heraldického odborná vyjádření k městským znakům podle požadavků národních výborů, poskytuje v záležitostech městských znaků odborná dobrozdání i jiným orgánům a organizacím, doplňuje a zpřesňuje základní dokumentaci k městské heraldice soustředěnou na archívni správě a tím přispívá k rozvoji vědeckého bádání na tomto úseku, publikuje výsledky své činnosti v odborném tisku a všestranně přispívá k popularizaci městské heraldiky.

Komise během své více než desetileté činnosti projednala ztvárnění řady nových i upravených městských znaků. Jen z posledních let jmenuji alespoň města Stochov, Plesy, Týnec nad Sázavou, Chropyně, Bělá pod Radbuzou, Hanušovice u Šumperka, Neratovice, Oslavany, Zbýšov u Brna, Slatinany, Vracov, Židlochovice, Šlapanice u Brna, Petřvald, Rájec-Jestřebí a další. Některé návrhy znaků byly doporučeny bez připomínek, někdy docházelo k dlouhému jednání, ve většině případů však městské národní výbory připomínky komise vzaly v úvahu. Nejčastěji bylo třeba konzultovat barvy znaku tak, aby odpovídaly heraldickým zásadám, někdy se vedla rozsáhlá korespondence o návrzích znaků, které byly příliš složité a v menším formátu tak zcela nesrozumitelné nebo dokonce technicky neproveditelné.

Při tvorbě těchto nových znaků měst mohou sehrát významnou roli i zájemci o heraldiku z řad Genealogické a heraldické společnosti. Jednak upozorňováním na základní heraldické zásady či na potřebnou estetickou úroveň navrhovaných znaků, v neposlední řadě i upozorněním na komisi pro znaky měst, která je jakýmsi garantem správného ztvárnění nových městských znaků.

Komise pro znaky měst se též vyjadřovala k barvám měst, které lze odvodit z barev městského znaku, a k praporům či vlajkám měst, ojediněle byly posuzovány kresby znaků v připravovaných publikacích turistických a publikacích cestovního ruchu. Z větších publikací posoudili členové komise rozsáhlou studii Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček, kterou vydalo pro Archív města Brna a okresní archív Jihomoravského kraje v roce 1979 brněnské nakladatelství Blok nákladem 4500 výtisků, z nichž několik posledních desítek mají ještě okresní archívy v Třebíči a ve Žďáře nad Sázavou na skladě, podstatná část nákladu je však již rozebrána.

Z pera členů komise vyšlo také několik článků a studií jak k obecné problematice vývoje městských znaků, tak i ke konkrétní podobě a vývoji znaků jednotlivých měst. Jsou to především studie Jiřího Čarka v Archivním časopise Národní výbory, z moravské problematiky uvádím alespoň fundovanou studii Jaroslava Dřímála o znaku města Valašských Klobouk, otištěnou ve Vlastivědném věstníku moravském.

Dalším velkým úkolem komise byla příprava publikace o znacích měst a městeček ČSR, jakéhosi kodexu městských znaků, která se již blíží svému závěru. Publikace, která má asi 1250 rukopisných stran s popisem a výkladem vývoje jednotlivých znaků a poznámkami a asi stostránkový úvod k problematice naší městské heraldiky a k dosavadnímu studiu znaků českých a moravských měst, vychází z již citované základní dokumentace k městské heraldice, jejíž základ vytvořili okresní archiváři v roce 1967 a komise pro znaky měst ji průběžně doplňuje. Publikace zachycuje genezi a současný stav znaků měst a všech bývalých městeček. Nejsímá si pečetních znamení vesnic, i když mnohá z nich – zejména na Moravě – byla položena na štítě a některým vesnicím dokonce udělena formou privilegia s barevnou kresbou. Na 116 tabulích v příloze publikace bude pak barevně zobrazeno 986 znaků; v textu budou též reprodukce několika barevných a asi 160 černobílých fotografií. Autorem kreseb je akademický malíř Valášek, kterého širší heraldická veřejnost zná z kreseb znaků a vlajek v různých časopisech i samostatných publikacích. Při kresbě znaků je zachovávána (pokud znakové privilegium nebo popis znaku výslovně neurčuje jinak) jednotná forma pozdně gotického dole zaokrouhleného štítu, jsou voleny jasné barvy, figury se nedotýkají okrajů štítu, trávnik (pokud není přímo v popise znaku) jako převážně novodobý přídavek se neužívá, okna na věžích a podobných objektech (pokud není v textu vyznačeno jinak) jsou černá, průhledy branou jsou v barvě štítu. Jednotné jsou kresleny i základní heraldické figury orlice a lev.

Autorem textové části publikace je dr. Jiří Čarek, vydá ji nakladatelství Československá akademie věd ve spolupráci s ministerstvem vnitra ČSR. Publikace nesporně poslouží nejen odborným zájemcům o městskou heraldiku, ale především městským národním výborům ke správné formální interpretaci jejich městských znaků, k jejichž popisu se během přípravy publikace všechny městské národní výbory vyjádřily a vyslovily s ním souhlas.

I po ukončení tohoto největšího úkolu zůstane komise pro znaky měst v činnosti. Jejím úkolem vy však měla zůstat jen spolupráce na tvorbě znaků nově povýšených měst. Znaky současných měst, zachycené v citovaném kodexu, jsou v publikaci ztvárněny nejen s použitím všech dostupných historických podkladů, ale i s přihlédnutím k vyjádření jednotlivých městských národních výborů. Neměly by proto být měněny.

Heraldická výzdoba kachlů z hradu Melice na Vyškovsku

PhDr. Pavel J. Michna

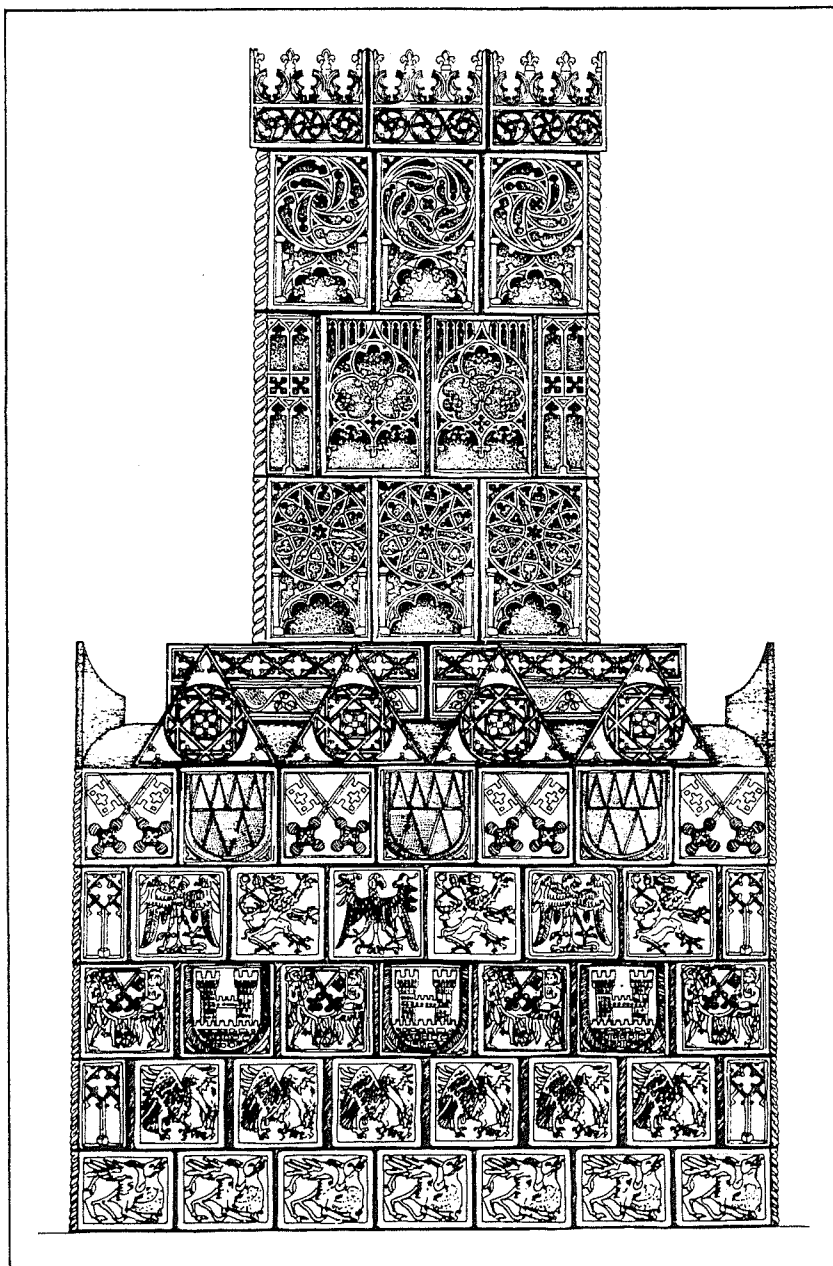
(Archeologický příspěvek k fondu heraldických památek doby předhusitské na Moravě)

Archeologické výzkumy posledních let nesmírně přispěly k rozšíření pramenné základny všech historických disciplín. Konfrontace svědectví památek hmotné kultury a písemných zpráv umožňuje vrhnout na problematiku naší dávné minulosti ostřejší světlo, a to dokonce z dosud neobvyklých úhlů. A jak praví Marc Bloch – zkřížením paprsků poznání se nám daří nejlépe zafixovat polohu problému v prostoru neznáma. Do značné míry se to týká i heraldiky, která může získat předmět bádání i archeologickými metodami. V tomto případě mám na mysli ony doklady středověké materiální kultury, které do určité doby patřily do okrajové sféry zájmu badatelů. Až teprve nedávno se ukázalo, že i zde můžeme očekávat vynikající výrobky směle soutěžící s produkty monumentálního umění všeho druhu. Čelní plochy kamnových kachlů počaly až v gotice odrazet výzdobné prvky slohu ve vši jeho bohatosti.

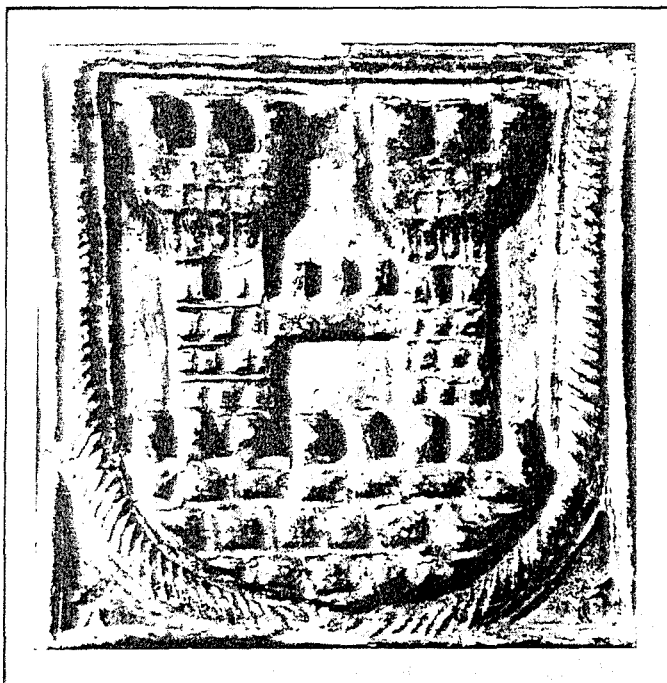
Velká doba Karla IV. hluboce ovlivnila kulturní prostředí tehdejší střední Evropy, když zde na půdě českého království vytvořila jedinečné centrum nemající do té doby severně Alp nic srovnatelného. Bezpochyby právě zde a v těch letech je třeba hledat počátky nesmírného rozmachu, jehož pozdní plody zrály ještě za panování Václava IV. Vyzařování kulturního dědictví nejdejší císařské metropole nad Vltavou nabylo takové intenzity, že se projevilo ve všech oborech výtvarné činnosti – dokonce i v hrnčířství. Kamnová tělesa se poprvé stala plnohodnotnými, a to technicky, umělecky i konstrukčně, součástmi nádherných a barvitých gotických interiérů šlechty i církevní hierarchie.

Podivuhodnou náhodou se nejlepším dokladem vyvrcholení hrnčířského umu doby předhusitské dochoval právě na moravských Melicích, hradu olomouckých biskupů na Vyškovsku. Jedná se o proslulý soubor kachlů pozoruhodné stylové i technické úrovně, objevený vyškovským lékařem MUDr. J. Zhánělem a prof. V. Procházkou v letech 1931–38 při archeologickém výkopu. Po mnoha letech se podařilo z tisíců zlomků sestavit sto kachlů celých a 36–37 částí celkem sedmnácti různých typů. Prvních dvanáct náleží skupině komorových kachlů s uzavřenou čelní stěnou, zdobenou reliéfy výzdoby heraldické, figurální i geometrické. Ostatní typy jsou prolamované a jejich dekor je převzat z oblasti gotické architektury. Tvoří jej za vlhka prořezávané panely v podobě komplikovaných rozet, šesticípé hvězdičky, rotujících plamének, visutých kružeb atd.

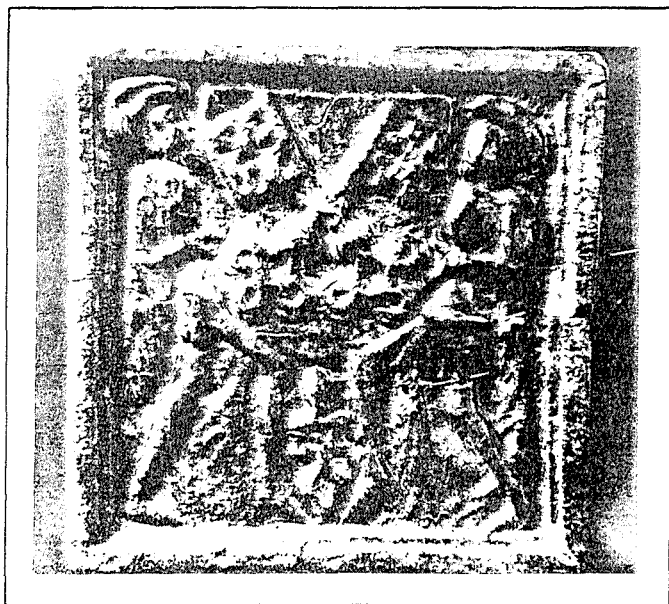
Pro datování konvolutu měl rozhodující význam kachel 3. typu, jehož čtvrtcová čelní plocha nese vysoký reliéf stylizovaného erbovního štítu s kulatým spodkem, na němž za bosované dvě věže vyrůstají stejně bosované dvě věže s cimbuřím. Ze studia soudobého sfragistického materiálu vyplynulo, že tu jde o rodový znak Václava z Buřenic, zvaného Králík, dvorana krále Václava IV. a v letech 1412–1416 administrátora a biskupa olomoucké diecéze. Souhra okolností tedy dovolila, abychom vznik kachlů a zajiště i z nich budovaných kamen mohli zasadit do krátkého rozmezí zhruba prvních pěti let druhého decenia 15. století, což se v archeologickém materiálu poštěstí málokdy.

Akademická rekonstrukce gotických kamen z hradu Melice na Vyškovsku. Vyska bez podezdívky: 224 cm. Podle autorova návrhu nakreslil dr. A. Šik.

Obr. 2. Kachel s rodovým znakem Václava Králíka z Buřenic, v letech 1413 - 1416 administrátora a biskupa olomoucké diecéze

Obr. 3. Znak exemptní kapituly Vyšehradské podpíraný dvěma štitonoši

Archeologické nálezy zachytily ovšem jen slabý odlesk někdejší nádhery venkovského sídla olomouckého biskupa (zlomky mozaikových podlah, fragmenty malovaných okenních tabulek skla vkládaných do olova, kusy štukové omítky s malbami a nápisy, úlomek alabastrové zlatené sochy, roztržité kusy barevného mramoru, barevně malovaná klenební žebra atd.). Tomuto luxusnímu prostředí jistě odpovídalo i neméně honosné otopné zařízení - kachlové kamna.

Dostatečné množství zachovaných kachlů dovolilo provést věrohodnou rekonstrukci podoby kamen, a to jak soklu (spodní části) zdobeného reliéfními kachli, tak i nástavby z prolamovaných kachlů. Přitom se objevil zajímavý technický moment - jehož význam se však projeví i ve sféře ideové, jak poznáme níže - totiž formát kachlů, příp. jejich výška se zvyšovala odspodu nahoru: nejnižší kachel soklu (drak) měl v. 15 cm, další pak 17, 18 až 19 cm. Vzrůst formátu souvisí nepochybně s ideovou a politickou gradací jednotlivých motivů výzdoby.

Různorodý reliéfní dekor kamnového soklu se v překvapivě konkrétní míře váže na životní osudy majitele hradu. Také v jiných případech se tu a tam setkáváme na tělese kamen s heraldickými motivy, avšak zatím nikde jinde nenapomáhají tak souvislému a technicky i ideově stupňovanému demonstrování společensko-politického profilu stavebníka. Nechybí tu ani běžná středověká symbolika: ztělesnění zla, vítězství i biblický motiv vinné révy. Zatímco sokl znázorňuje Králíkovu pozemskou pouť

Obr. 4. Dvojocasý nekorunovaný lev

po stupních společenského žebříčku, včetně nástrah pekelných mocností a vítězství nad nimi, štihlá nástavba kontrastující krajkovím prolamovaných rozet a takřka nadzemských odlehčením, představuje symboliku nebeskou - jak ostatně napovídají samy motivy katedrálních oken.

Tíže veškeré stavby kamen spočívá na kachlích 1. typu - jediných obdélného formátu, jejichž reliéf představuje baziliška s rozepjatými křídly. V této podobě se s netvorem setkáváme na soudobé deskové malbě, kde je často znázorněn v rukou sv. Markéty. Jako symbol zla a pekla tvořil zřejmě nejnížší řadu soklu. Vítězství - nejspíše nad pekelnými silami - má představovat reliéf druhé vrstvy kachlů: sup se zobákem a jedním pařátem zatnutým do těla zajíce. Už od antiky pozorujeme tuto scénu v nejrozdůlnějších oblastech výtvarného umění. Udivuje nás, že jen dva typy kachlů představují církevní či náboženské náměty, a to dokonce ani ne "par excellence", poněvadž motiv supu se zajícem je vlastně orientálního původu. Vlastní osoby Václava Králíka se počinají týkat až další vrstvy soklových kachlů, a to značně zesvětštěnou formou, která už na první pohled dokládá jeden z hlavních hříchů desatera - pychu.

Zemanský původ biskupa, narodivšího se v neznámé vsi Buřenice v Posázaví na české straně Vysočiny, naznačuje už vzpomínaný erb s bosovaným dvojvěžím. Rodový znak máme doložen - jak již řečeno výše - na pečeti ještě z doby

Obr. 5. Orlíce

Obr. 7. Zkřížené klíče papežského znaku

Obr. 6. Orlíce. Částečně doplněno

Snímky pořídil autor s výjimkou č. 10 (foto Č. Šíla)

jeho působení v Praze, ale ani tam není respektováno ono korunované W mezi věžemi, které někteří autoři považují za heraldický důkaz nelegitimního původu z krve královské (např. F. M. Bartoš). Jiný heraldický obraz nese další kachel: malý štít s kulatým spodkem se zkříženými klíči, podíraný štítonoš v módním oděvu s rozstříženými rukávy, přiléhavými nohavicemi a turbanem na hlavě. Reliéf doplňuje lilie vyrůstající z kosočtverce pod štítem. Tito veskrze svěští kavalíři nesou znak exemptní kapituly vyšehradské, kde byl Králík proboštem. Tímto úřadem, který si koupil za svého pobytu v Římě roku 1396, vyvrcholila jeho pražská kariéra. A protože s vyšehradským proboštvím bývala spjata funkce královského kancléře, stal se jím i Králík. Není pochyb o tom, že už dříve musil být královým důvěrníkem a bezvýhradným vykonavatelem jeho rozkazů. Přízeň si vysloužil nejspíše za sporů Václava s arcibiskupem Janem z Jenštejna. Dilema mezi zájmy církve a perspektivou lesklé pozemské kariéry, kynoucí na straně mocnějšího, rozřešil jako řada ostatních jeho současníků. Proto také se mohl dostat do jedné z nejvyšších státních funkcí (kancléř), s níž spojujeme figuru dvojocasého nekorunovaného lva. Jako pověřenec římského krále, jímž byl Václav až do vzpoury kurfiřtů roku 1400, plnil také diplomatické úkoly v Říši. Tak se na melické kamna dostal i reliéf orlíce – tentokrát ve dvojím provedení, o němž není jasno, zda jde skutečně o snahu obě figury odlišit, či jen o jinou ruku řezbáře kadlubu. Vyloučena není ani možnost orlíce moravské – vždyť Králík byl biskupem na Moravě. Identifikační pomůcky však chybí (šachování aj.) a zdánlivá slezská prsní pružina na jedné z nich je jistě jen náhoda a dekorativní prvek. Definitivní rozhodnutí ponechme specialistům. Praktickou znalost heraldiky výrobce kachlových forem ilustruje nesprávné (herald. vlevo) nasměrování pohledu orlíce i lva, tj. právě na opačnou stranu než pozorujeme u oficiálních verzí zemských znaků. Není vyloučeno, že tu jde o technickou závalu: řezbář opravdu zhotovil negativní formu s figurami hledícími heraldicky vpravo, ovšem pozitivní hliněný otisk – tedy kachlový reliéf – byl již zrcadlově obrácený a zvířata pak směřovala pohledem doleva.

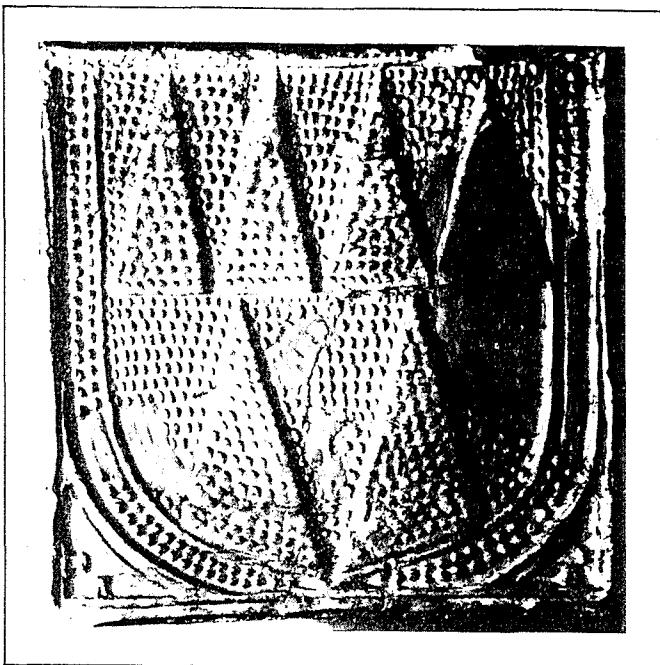
Předposledním kachlem je typ s reliéfem velkých zkřížených klíčů svatého Petra, tj. symbolu papežské

moci. Není náhoda, že ideový program melických kamen počíná vrcholit tímto znakem. Za svou závratnou kariéru vděčil totiž Králík nejen svému králi, nýbrž i některým kardinálům, prostřednictvím jejich protekce se mu otevřela cesta k církevní kariéře. Nejspíše šlo o kardinála jménem Pileus di Prata, který pobýval 1379 v Praze jako vyslanec římského papeže. V té souvislosti bývá

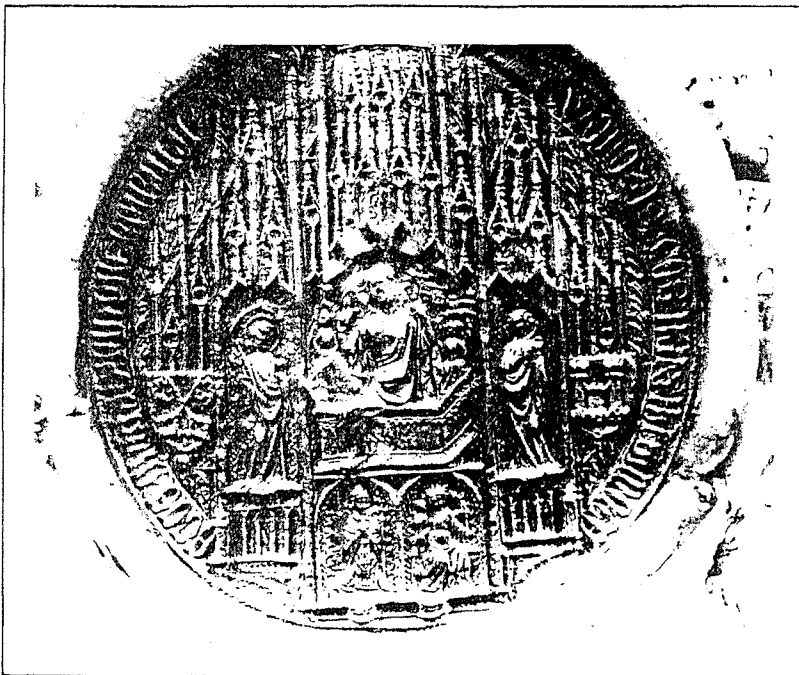
Králík jmenován jako kardinálův "familiaris domesticus et continuus commensalis". Za dva roky nato jej Pileus prosadil proti vůli kapituly na uprázdněné místo kanovníka na Vyšehradě a za další čtyři roky spatřujeme Králíka v úřadě protonotáře v královské kanceláři. Tedy kariéra závratná i na měřítka své doby. Tento překotný vzestup a nemírné shromažďování prebend bylo nápadné už i současníkům, kteří si to vysvětlovali původem z královského rodu, jak již připomenuto výše. Těsné vztahy ke kurii udržoval Václav z Buřenic po celou dobu svého pražského působení, což potvrzují cesty do Říma a do Pisy ke koncilu.

Největším kachlem reliéfní série melického souboru je typ s erbem olomouckého biskupství (průměrná výška 19,1 cm), zcela ojediněle zvýrazněný plošným pozitivním puncováním, což opět odpovídá soudobému umění a úpravě pozadí deskových maleb. Remeslník tak nenápadně a takticky upoutal pozornost diváka na žádoucí místo kamenného soklu, které představovalo ideové těžiště celého programu. Olomoucké pyramidy a peterské klíče se tak dostaly na nejčestnější pozici – snad dokonce i nad samotné zemské znaky. Zcela určitě tu vidíme obraz zesvětštění církevních hodnostářů v předvečer husitské revoluce, pyšnicích se leskem pomijivého světa. Ideový program melických kamen jen málo svědčí o skromnosti a spiritualitě toho, pro něhož byla zhotovena a jenž si říkal "servus domini". Heraldickou výzdobou zdůrazněná světská kariéra činila z kamen objekt, který by mohl stát v paláci kteréhokoliv z Václavových milců a příslušníků nejvyšší feudality.

Pokud jde o původ kamen z hlediska uměleckého, je třeba hledat autory výzdoby v okruhu dílen pracujících v parléřovských intencích pro zákezníky nejvyšších společenských vrstev, a to jak v Čechách, tak i na Moravě. Držitel nejbohatšího biskupství v českém království, jímž byl olomoucký hierarcha, který navíc přišel z prostředí dvorské kultury Prahy Václava IV., jistě sáhl po tom nejlepší, co nabízely hutě parléřovských junkerů. Potvrzují to nejen výzdobné motivy mající obdoby v jejich tvorbě, nýbrž i neobyčejně mistrovské zvládnutí teoretických principů slohu plně odpovídající analogiím monumentální architektury. Také figury lidské a zejména pak lev a orlice se nápadně blíží oficiálnímu pojetí, jak je známe např. z královských sarkofágů v Praze nebo iluminovaných rukopisů Václavovy doby.

Obr. 8. Šest pyramid znaku olomouckého biskupství. Částečně doplněno

Obr. 9. Pečeť Václava Králíka z Buřenic z doby jeho pražského působení. Vlevo znak vyšehradské kapituly a vpravo erb rodový

Obr. 10. Orlice na kovaném pastoforiu parléřského původu v chrámu sv. Víta v Praze

Heraldické a genealogické prameny v moravských muzeích a archívech

PhDr. Jan Skutil, CSc.

Metodologie jejich zpracování

Je zcela pochopitelné, že hlavní prameny k moravské heraldice a ke genealogii se nacházejí v moravských muzeích a archívech, čemuž je již od první poloviny 19. století, od vzniku brněnského muzea 1/ v r. 1818 a někdejšího brněnského stavovského archivu v r. 1839. 2/ Do oblasti naší problematiky úmyslně nezahrnujeme otázky spojené s heraldikou a genealogií slezskou, neboť historická problematika je tu opravdu poněkud jiná a tradičně bývá od moravské oddělována, jak je to především vidět v díle Josefa Pilnáčka. 3/

Někdejší Františkovo muzeum záhy po svém založení vytvořilo bohatou knihovnu, archiv i soubor historických písemností, které získalo především z darů a odkazů předních moravských rodin s bohatou historickou tradicí. Záhy po vzniku zemského stavovského archivu v r. 1839 došlo k vytvoření analogické instituce, které se podařilo soustředit jiný materiál a během dlouhého vývoje v životě obou těchto institucí došlo postupně k tomu, že základní historický materiál heraldické a genealogické povahy převážně zůstal v archivu, a že do něj přešla i archivní sbírka někdejšího Františkova muzea v Brně, které se ze soukromé společenské záležitosti stalo postupně útvaru zemským a posléze státním, který genealogické a heraldické bádání přenechával zhruba po celou první polovinu našeho století archivu.

Zemský stavovský archiv, posléze zemský archiv a nakonec Státní oblastní archiv postupně shromáždil ve svých fondech základní materiál k moravské genealogii a heraldice.

Byly to v přední řadě zemské desky, 4/ knihy půhonné, 5/ listiny 6/ nejrozličnějších původců v nejrozličnějších fondech a sbírkách. Po roce 1945 a zejména 1949 k těmto materiálům přistoupily fondy jednotlivých bývalých feudálních rodin, 7/ majitelů velkostatků a zámků, v nichž bývaly umístěny velmi cenné a závažné rodinné archivy s bohatým materiálem genealogickým a heraldickým, mnohdy i celoevropského dosahu (např. Salmův, Collatův, Dietrichštejnův aj.).

Ve druhé polovině minulého století postupně vznikaly i v jiných předních moravských městech muzea a archivy, především městské, avšak jejich záběr byl daleko hlubší mnohdy do regionu, než aby se jen omezoval na městskou tematiku muzejní a archivní. Pokud jde o bohatství fondů, záhy proslul mezi nimi archiv města Brna 8/ s velmi cenným materiálem genealogickým i heraldickým. Z muzeí se pak na přední místa propracovávala muzea v Olomouci a v Prostějově, která vydávala i svoje vlastní časopisy. 9/

V r. 1954 byl vydán archivní zákon, 10/ na jehož základě byly zřizovány archivy státní a okresní, které měly zajistit a získat ještě všechny archivní materiály dosud v archívech neuložené a také se postarat o delimitaci fondů a materiálu historické povahy uloženého v muzeích a v knihovnách, popřípadě ještě jinde, zejména u soukromníků. Muzea totiž zejména na venkově od poloviny minulého století shromažďovala historický materiál jednotlivých obcí, zejména listiny, kopiáře korespondence a městské knihy. Součástí fondů okresních archívů se na základě dohody s církevními institucemi staly i někdejší farní archivy skrývající ve svých fondech jedinečný materiál demografický a tudíž i genealogický.

Po stručném úvodě o paralelním vývoji muzeí a archívů na Moravě se zřetím k thesauraci genealogického a heraldického materiálu bylo by možno v hrubých rysech o obsahu archivních a muzejních fondů s přihlédnutím ke genealogii a heraldice říci zhruba toto:

Pro středověkou feudální genealogii jsou nejzákladnější zemské desky moravské, olomoucké i brněnské coudy uložené ve Státním oblastním archivu v Brně. Byly vydány až do konce 40. let 17. století, je k nim pořízen cenný jmenný i místní rejstřík, ukazující pečlivě na základní genealogické vazby jednotlivých panských rodin. Při jejich edici však zůstal opomenut jejich cenný materiál heraldický, kresby znaků těchto rodin, který však ve větší míře již dříve zpřístupnil František Hrubý. 11/

Další základní materiál je pak v půhonech, t.j. v zápisech zemského sněmu a soudu o projednávaných soudních přích. Zde jde o informace především genealogické, heraldických je tu minimálně, ovšem genealogické relace jsou zde neobyčejně přesné a jejich rozsah je daleko širší než u informací v zemských deskách. Vydávání půhonů olomouckých i brněnských začal Vincenc Brandl, navázal na ně B. Bretholz, ale v edicích těchto památek jde jen o torzo; většina půhonů je dosud v rukopisech.

Na základě informací zemských desk i půhonů, pro nejstarší dobu pak především listin, sestavil svou základní příručku pro moravskou a slezskou topografii Ladislav Hosák ve svém Historickém místopise země Moravsko-slezské, 12/ která má rovněž základní informace genealogické. Tato monografie však nemá rovněž osobní rejstřík - tento jsem k ní v podstatě sestavil v Katalogu moravských a slezských zemskodeskových držitelů sestaveném dle Hosákovy Historického místopisu země Moravsko-slezské, 13/ který představuje rozsáhlý soupis všech zemskodeskových občanů doby feudální na Moravě a z něhož je vidět ohromná šířka a hloubka záběru, který by musel být věnován moravskému genealogickému slovníku, jež chtěl realizovat již L. Hosák ve čtyřicátých letech a jehož první sešit jsem v r. 1975 připravil k vydání. 14/

Ve Státním oblastním archivu v Brně se nachází i velké množství listin. Tyto jsou uloženy v jednotlivých fondech, zejména v některých sbírkách, např. Františkova muzea, v Bočkově sbírce nebo v Cerroniho sbírce aj., v archívech velkostatků i v rodinných archívech a v archívech církevních institucí. Listiny na rozdíl od textů zemských desk a půhonů přinášejí nejen materiál genealogický, ale také heraldický, neboť jejich součástí jsou i pečeti přivěšené obvykle na pergamenovém proužku nebo na šnůrce přímo k nim, a navíc bývají ohlášeny i v samém textu listiny. Tyto pečeti jsou obvykle v miskách z přírodního vosku a do nich jsou vsazeny černé, červené nebo zelené pečeti buďto příslušníků rodiny nebo městského představitele či duchovní organizace.

Velmi výrazné z hlediska genealogického a také heraldického jsou archivní fondy jednotlivých velkostatků, v nichž jsou zpravidla uloženy i rodinné archiválie, je tomu např. ve fondu velkostatku Rájec n. Svít. v souvislosti s rodinným archivem Salmů Reifferscheidtů; v rodinném archivu jsou však i osobní spisy i korespondence některých jiných rodin, např. Roggendorfů a také Drnovských z Drnovic, tj. majitelů tohoto velkostatku z doby dřívější. V těchto fondech jsou zpravidla rodinné památky první kategorie, genealogické přehledy, rodokmeny a vývody rodu, listiny s pečeti, výklad znaku nebo dekrety o zlepšení znaku, výpisy ze salbuchů apod., mnohdy i rodopisné studie celkem dost dobře kriticky pořízené.

Stejně významné jsou i soupisy poddaných, seznamy polností, koncepty k josefinskému katastru, seznamy usedlých apod., mezi nimiž jsou nejdůležitější soupisy dávek a poddanských povinností.

Poměrně jiný, ale stejně důležitý materiál ke genealogii se najde i v okresních archívech; jsou to především mnohé městské knihy ze starší doby, gruntovnice, a na druhé straně pak v těchto knihách se můžeme setkat na mnoha místech s vykresleným městským znakem v různých obdobích s řadou pečeti, především obecních. Pro genealogii mají mimořádnou důležitost archívy farních úřadů, z nichž je nejzávažnější část, tj. matriky narozených, oddaných a zesnulých deponována ve státních archívech, kdežto ostatní archiválie v okresních, avšak i tento materiál je velmi důležitý a podstatný pro genealogii, neboť často představuje soupisy osob přicházejících k velikonočním povinnostem nebo odevzdávajících naturální desátky apod. farnímu úřadu. Vzhledem k tomu, že se dlouho nacházela pod dohledem farních a děkanských úřadů rovněž školní správa, je ve fondech far a děkanátů mnoho genealogického materiálu i z tohoto hlediska.

Farní matriky mohou být často konfrontovány z hlediska genealogického s matrikami školními i se školními katalogy, které jsou již dochovány od dvacátých let minulého století, a zejména v případě nemanželských dětí může dojít i ke zkorigování některých údajů, většinou ve prospěch těch, které jsou uvedeny v matrikách školních. Zde se často genealogie již stýká s biografistikou a s literární či všeobecnou kulturní historií.

V archívech bývají někdy uloženy i obecní pečeti, ale s těmi se spíše již setkáváme v muzeích, která vyvíjela svoji sběratelskou práci o několik desítek let dříve než archívy, a které navíc mnoha případech na Moravě byly i součástí muzeí, od nichž se odloučily až v některých případech po vyhlášení archivního zákona. Tak tomu bylo dlouho nejen v Prostějově a v Novém Jičíně, nýbrž dokonce i v Brně, kde byl funkce ředitele muzea pověřen ředitel městského archívu, což byl raritní zjev proti všeobecně opačným zvyklostem.

V muzeích jsou v přední řadě dochovány pečeti zejména obecní z daného okruhu působnosti muzea, nebo také pečeti, a to všech druhů, ať již šlo o pečeti šlechtické nebo duchovní a také zejména cechovní organizací. Svými sbírkami je nejlépe situováno Moravské muzeum, 15/ které obsahuje jak pečeti cechovní, tak i městské a obecní a z nich zejména brněnské, ale také zcela nové doklady heraldiky z doby jejího nejmodernějšího uplatnění v tzv. aplikované heraldice, 16/ již sledujeme na odznacích, na řádech a vyznamenáních aj. Heraldický materiál má často velmi mnoho společného i s numismatickými a medailérskými sbírkami a také s předměty faleristickými a vexikologickými.

Pro základní vplynutí do heraldické a genealogické problematiky v archívech a v muzeích mají podstatnou roli soupisy, inventáře, katalogy, rejstříky a nakonec také průvodce po archivních sbírkách a fondech. 17/ Velmi závažným materiálem genealogickým i heraldickým jsou pak v muzejních lapidáriích náhrobní desky sejmuté z původních náhrobků a uložené v muzejních sbírkách, kde patří nejen mezi prvořadě doklady tohoto druhu, nýbrž i k nejvzácnějším muzejním sbírkovým předmětům. Jejich text může ve značné míře ovlivnit i až dodnes běžnou historickou interpretaci.

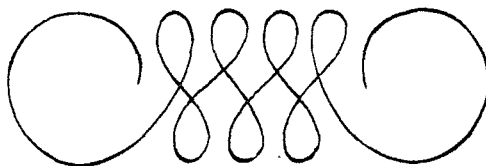
Závěrečná otázka, kterou je třeba si položit, je, jakým způsobem využít pro genealogii a heraldiku muzejní a archivní materiál. V přední řadě jde o cílevědomost tohoto využití, jehož nejlepší vzor je zřejmě vidět ve znacích a pečetích jihomoravských měst a městeček 18/ vydaných v r. 1979. Zde byl využit veškerý dostupný heraldický materiál k výkladům znaků jednotlivých měst a městeček v celém Jihomoravském kraji, a to jak z archívů, tak i z muzeí ve všech výše uvedených fondech.

Zřejmě by bylo záhodno sestavit i analogickou monografii v duchu Sedláčkově 19/ o nejvýznamnějších moravských zemskodeskových rodinách. Podařilo-li by se vydat slovník moravských a slezských zemskodeskových držitelů, musel by to být nutně čín přesahující rámec jen genealogie a heraldiky, ale dílo, jež by patřilo do všeobecné a kulturní historiografie Moravy a Slezska, v čemž by genealogie s heraldikou hrály svoji základní informativní roli a kde by bylo využito všech pramenů muzejní a archivní povahy. Shrneme-li, že moravský heraldický a genealogický materiál uložený v archívech a v muzeích je dosud jen málo znám a ani ne plně popsán, budeme mít pravdu; tím méně není ještě zpřístupněn a zejména badatelsky využit i kriticky zhodnocen. Hlavní práce tu stojí před další badatelskou generací.

Prameny a literatura :

1. Karl Hucke, Wie das Mährische Landesmuseum entstand. Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, N.F. 3 Bd., Festschrift zum 125 jährigen Bestehen des Mährischen Landesmuseums. Brno 1943, s. 5-14, 5 tab. - Vladimír Nekuda, 150 let Moravského muzea v Brně. Stručný přehled historického vývoje. Brno Moravské muzeum 1969, 60 s.
2. Průvodce po Státním archívu v Brně. Brno 1954, 592 s., 28 obr. příloh.
3. Josef Pilnáček, Staromoravští rodové, Vídeň 1926-1930, 638 s. (Fotoreprint Státní archiv Brno 1972). - Týž, Rody starého Slezska, Jilové u Prahy I, 1969, 227 s., II, 1972, 296 s., III, 1972, 180 s., IV, 1972, 164 s.
4. Die Landtafel des Markgrathumes Mähren I, II Brno 1857. - Moravské zemské desky, Kraj brněnský II, 1480 - 1566 Praha 1950; III 1567-1642 Praha 1957; Kraj olomoucký II, 1480-1566, Praha 1950, III 1567-1642, Praha 1957.
5. Libri citationum et sententiarum seu knihy půhonné a nálezové, I-VII, 1374-1503, Brno 1872-1911. Edice Vincence Brandla, VII. svazku B. Bretholze.
6. Srov. především Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I-IV, Praha 1904-1962. - Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I-XV, Brno 1836-1903.
7. Státní archiv v Brně. Průvodce po archivních fondech. Sv: I a III. - II. Praha 1964, 364 s. + 16 tab. (zpracoval kolektiv za vedení Vl. Voldána), III, Praha 1966, 478 s. + 14 příloh (J. Obršlík, J. Řezníček, V. Voldán).
8. Jaroslav Dřímál: Archiv Zemského hlavního města Brna. Od Horácka k Podyjí 8, 1930-1931, s. 1-23. - Týž, Archiv města Brna. Průvodce po fondech a sbírkách. Praha 1956, 268 s. + 11 příloh.
9. Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci-Ročenka Národopisného a průmyslového muzea města Prostějova a Hané - Ročenka Městského muzea Přerov. Srov. souborně Jan Skutál, Moravské vlastivědné publicistika mezi dvěma válkami. VVM 21, Brno 1969, s. 159-160.
10. Zdeněk Šamgerger, Na okraj vládního nařízení o archivnictví. Archivní časopis 1954, s. 136-151. - Archivní příručka. Praha 1965.
11. František Hrubý: Moravské zemské desky z let 1348-1642. Brno 1931.

12. Ladislav Hosák: Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938, 1144 s.
13. Jan Skutil: Katalog moravských a slezských zemskodeskových držitelů (sestavený podle Hosákova Historického místopisu země Moravskoslezské, Praha 1938). Vlastivědná ročenka okresního archivu Blansko. Část I, 1976 A-B, s. 93-136; část II tamt. 1977, C-D, s. 80-108; část III, tamt. 1978, E-J, str. 101-154; část IV, tamt. 1979, K-L, s. 60-136; část V, tamt. 1980, M-N, 1980, s. 74-108.
14. Jan Skutil: Zpráva o přípravných pracích ke genealogickému slovníku moravskému a slezskému. Vlastivědná ročenka okresního archivu v Blansku 1975, s. 119-120 s ukázkou hesla Adelšpach.
15. Jan Chaloupka: Cechovní pečetidla ve sbírkách historického oddělení Moravského muzea, Čas. Mor. muzea 56, 1971, s. 127-137. - Týž, Brněnská cechovní pečetidla. Tamt. 62, 1977/II, s. 45-53 + 25 obr., Týž, Městská a obecní pečetidla ve sbírkách Moravského muzea. Tamt. 63, 1978/II, s. 55-61.
16. Jan Skutil: Sbírka aplikované (upotřebené) novodobé heraldiky v Moravském muzeu v Brně. Časopis Moravského muzea, Sci. soc. 65, Brno 1980, s. 81-92, 2 tab.
17. Kromě průvodců citovaných v pozn. 2, 7 a 8 srov. Metoděj Zemek-Alena Zimáková-Josef Polišenský: Okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, Praha 1976, 272 s. + 64 s. obrazových příloh. - Jan Skutil: Okresní archiv v Blansku. Průvodce po archivních fondech, Praha 1977, 312 s.
18. Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček. Knižnice sborníku Brno v minulosti a dnes, sv. 1, Brno 1979, 516 s. (red. Jaroslav Dřimal - Ivan Štarha).
19. Martin Kolář - August Sedláček: Českomoravská heraldika I, Praha 1902, 436 s., II, Praha 1925, 743 s.

Aktuální pohled na problémy genealogie v Polsku a Československu

Stefan Glogowski

Středověcí i pozdější kronikáři, kteří působili ve službách vládců, odvozovali jejich rody od vzdálených historických postav, dokonce biblických. A to jak po meči, tak i po přeslici, jen aby vzbudili zdání pravděpodobnosti.

Jako příklad uvádím dobře mi známý rukopis Hübrikův z Vratislavi z roku 1707, obsahující výpravné rodokmeny i genealogické tabulky minsterberských a olešnických knížat z rodu Poděbradského. Hübrik je jistě shromáždil na zakázku jejich dědiců, knížat olešnických z linie Wirtemberků. Tento genealog, ačkoliv se v případě rodičů, strýců i dědů krále Jiřího Poděbradského neorientuje hůře než Sedláček ve století devatenáctém, začíná jeho vývod od Adama a Evy přes Abrahama, Izáka a Jakuba, dochází ke králi Davidovi, připomíná Herodesa, Cézara, Karla Velikého, přes Hohenzollerny a Uršulu Braniborskou, ženu Jindřicha Staršího a vede nás ke knížetům minsterberským a olešnickým z rodu Poděbradů.

19. a 20. století vytvořilo mnoho nových teorií i směrů, objevilo zákonitosti vývoje společnosti, vytvořilo pojem historického vývoje, povýšilo historii na vědu, ale genealogie se při tom dostala na její okraj. Později se objevil fašismus, který společně s rasismem způsobil velký rozkvět genealogických bádání. Výsledků těchto bádání bylo však použito proti lidstvu a právě to způsobilo genealogii největší škody. Když se po druhé světové válce v našich zemích změnila základní zřízení, tvrdilo se o genealogii, že je projevem snobismu a bylo rovněž poukazováno na nelidské důsledky rasismu. Zde je třeba zdůraznit, že správně aplikované výsledky genealogických bádání mají velkou cenu pro historii, genetiku, psychiatrii i další vědy. Například se říká, že otcovství je vždy pochybné. I když se třeba otcovství nominální s otcovstvím faktickým kryje na 99 %, i to zbývající jedno procento zpochybňuje všechny jednotlivé výsledky.

Po druhé světové válce se zdálo, že genealogie zůstane odepsána jednou provždy. Bylo to v souvislosti s odsuzováním personalistického chápání dějin. Pamatuji si, že před rokem 1939 napsané dílo "Polska polityka morska za panowania Władysława IV" bylo v roce 1950 znovu vydáno pouze pod podmínkou, že bude změněn titul na "Polska polityka morska w latach 1632-1648". Ones se to může zdát směšné. Přesto současně s celou řadou prací historických nejrozumnějšího typu vyšly rovněž práce genealogické. Tak v roce 1959 byl vydán soubor genealogických tabulek polských šlechtických rodů i dynastických rodů vládnoucích v Polsku i v sousedních zemích pod titulem "Genealogia", který sestavil prof. Włodzimierz Dworzaczek z Univerzity Adama Mickiewicze v Poznani. Předkové tohoto autora před 200 lety byli Češi. V roce 1960 vydal Zygmunt Wdowiszewski z Národního muzea ve Varšavě "Genealogii Jagiellonów, která obsahovala i větev česko-uherskou. V letech 1973, 1975 a 1977 bylo vydáno třisvazkové dílo "Rodowód Piastów śląskich" prof. Kazimierza Jasieńskiego z Kopernikovy univerzity v Toruni. V určité souvislosti s tímto dílem vznikala moje práce "Genealogia Podiebradów, protože většina pramenů k ní se nachází ve Slezsku. Dále vznikla a rovněž byla vytištěna řada jiných, méně známých genealogických prací, přesto že v Polsku není žádná organizace genealogů a ani nic nenásvědčuje tomu, že by v dohledné době mohla vzniknout.

Ovšem to není vše. Přední polské týdeníky jako "Życie literackie" a zvláště "Polityka" potvrzují, že v polské společnosti nastala exploze genealogických zájmů. Masově vznikají monografie rodin dobře podložené prameny. Hodně takových rukopisů je deponováno ve větších knihovnách.

Co je příčinou tohoto zájmu? Profesor Karol Górski z Kopernikovy univerzity v Toruni již před lety tvrdil, že vzestup i ústup genealogických zájmů má třicetiletý cyklus. Toto tvrzení opíral o fakt, že syn zřídka dědí po otci zájem o genealogii, ale často jej zdědí vnuk po dědovi. Nepopírám toto tvrzení, ovšem zjev všeobecného zájmu o genealogii je nutno zdůvodnit hlubšími příčinami. Spojoval bych to s chápáním epochy, vymezené dobou mezi válkami, revolucemi, čili velkými historickými otřesy. Na počátku každé epochy existují myšlenky a cíle,

kteřé časem realizované zůstavují člověka sobě samému. Tehdy je člověk sám sobě počátkem i koncem, příčinou i následkem, podobně jako ve středověkém dramatu. Jako dávní kronikáři viděli své hrdiny, vidíme i my lidského jedince detominovaného jeho bližším i vzdálenějším původem, jeho genealogickými svazky. V takové době současné upadá úcta k humanistickým vědám a pouze genealogie upevňuje pozice. Někteří publicisté se domnívají, že masový zájem o genealogii je důkazem slabosti společnosti, protože se zabývá minulostí, utíká od přítomnosti a nevidí budoucnost. Tento zjev je však možné vysvětlit i jinak. Poznáváme minulost, abychom pochopili přítomnost a mohli tvořit budoucnost. Tento postoj je jistě jedině správný.

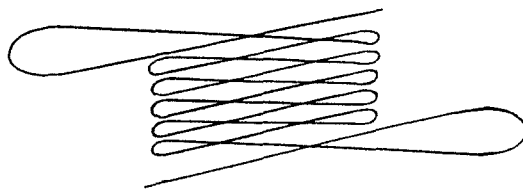
Neznám zdaleka vše, co vydává vaše Společnost. Dostaly se mi však do rukou tyto práce: Sedlákovy "Tabulky k převádění dat historických pramenů", Elznicův a Palivcův "Latinsko-český slovník genealogický" a Palivcova "Heraldická symbolika". Tyto práce dokazují snahu o zvýšení odborných znalostí genealogů. Pro polskou genealogii existují podobné práce Włodarského, Dworaczka, Szymańskiego, ale na vydavatelském trhu nejsou dosažitelné a snaha vydat znovu zvláště potřebné "Tablice chronologiczne" byly marné.

Na závěr bych chtěl ještě přednést několik postřehů. V historii našich i sousedních národů je možno pozorovat pravidelný jev, že za období rozkvětu našich zemí jsme mohli vděčit dynastiím cizího původu. Maďaři Anjouvcům, Poláci Jagelloncům a Češi Lucemburkům.

Velký romantický básník G. H. Byron tvrdil, že obyčejné vášně tvoří rodiny a velké vášně tvoří národy. Tedy - nikdo jiný než Arpádovci utvořili Maďary, Rurikovci Rusy, Piastové Poláky a vás Čechy utvořili Přemyslovci.

Každý národ je zavázán zvláštní úctou ke své zakladatelské dynastii. Proto na vás spočívá povinnost novodobého pramenného a syntetického zpracování genealogie Přemyslovců.

Drazí čeští přátelé! Máte vlastní zasloužilou organizaci GHSP, jejíhož setkání jsme dnes svědky. Organizátorům dnešního setkání patří vřelá díky a pozdravy!

Městské znaky a pečete, zrcadlo dějin

Karel Liška

Heraldika věčně živá a krásná, v nerozlučném spojení s historií, vědou a uměním poskytuje již dlouhou dobu zájemcům zdroj poučení a užitečné zábavy, pomáhá při seznamování s dávnými i novějšími dějinami našich měst. Vždyť vlastně každý znak, nejen ty tak zvané mluvčí, vypráví nám svým obrazem o způsobu života našich předků, zaměstnání a obživy, jejich osudech, nebo o určité události, která má přímý vztah ke vzniku města.

Zamyslíme-li se hlouběji nad smyslem a významem městského znaku, dojdeme k zajímavému poznání o jeho jedinečné úloze, někdy po dlouhá staletí nejvěrnějšího druhu svého rodného města. Existuje snad nějaký jiný viditelný symbol takové soudržnosti a věrnosti? Ten znak, mnohdy tak nějak samozřejmě vnímaný a zevšeňovaný, je v četných případech i svědkem samotného vzniku města. A zatím co města během dob a staletí měnila svou tvářnost a podobu, ať již v důsledku pokroku či různých neblahých událostí, ničivých válek nebo přírodních katastrof, měnil se vzhled budov, ulic a náměstí, vyrůstaly nové čtvrti, měnil se i život duchovní, výuka, hudba, literatura, architektura, rozvíjela se technika - zkrátka měnil se celý život měst i jejich obyvatel, zachovávaly si znaky v převážné většině svou původní podobu a smysl a neustále a věrně se podílely o osudy, radosti i strasti svých měst. Pravda, i některé městské znaky během staletí doznávaly změn, poněkud více tzv. rozmnožením či polepšením, ale právě to je svědkem té nerozlučné sounáležitosti s rodnými městy a též viditelným a trvalým odkazem některé významné události v historii města a jeho obyvatel.

Važme si proto těch krásných, skromně mlčenlivých a přesto nevztíravě k nám promlouvajících svědků a věrných průvodců našich předků a jejich sídlišť a uchovávejme je i pro své budoucí. Jak krásné by bylo, kdyby se častěji vyskytovaly na budovách samosprávných insti-

tuci či kulturních zařízeních jako právoplatní spoluobčané; vítaly by tiše a přívětivě i návštěvníky a příchozí odjinud: "Vítej poutníče, jenž s dobrým úmyslem přicházíš - buď zdrav a nechť se ti u nás líbí".

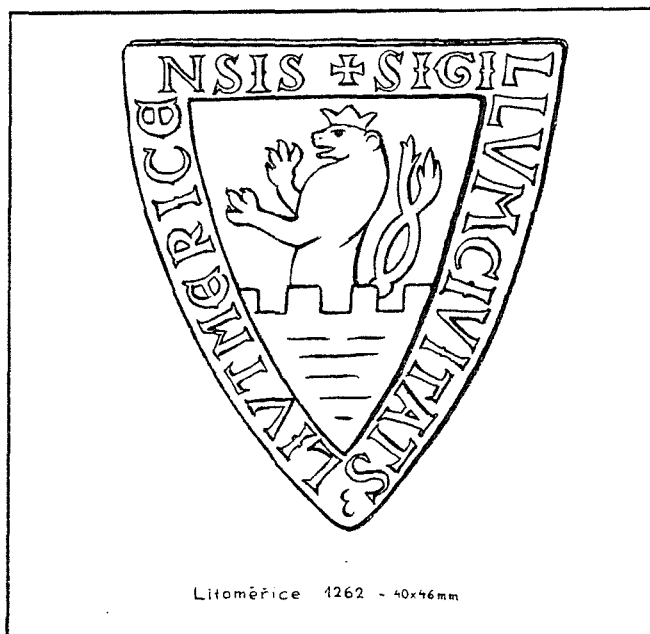
Považuji za nutné poukázat na jednu vynikající vlastnost naší městské heraldiky: Porovnáváme-li naše české, moravské, slezské i slovenské znaky se znaky jiných zemí, zjistíme, že právě naše znaky jsou daleko více zdobené pracovními symboly - zvláště hornickými a zemědělskými. Zde se spolehlivě ověřuje ta stará dobrá vlastnost našeho lidu - píle, pracovitost, ta stará česká

houževnatost a fortelnost, která náš národ vždy provázela a umožnila překonat a přežít ta staletí pohnutých dějin v srdci Evropy. Ta znamení jsou i svědkem dávného přírodního bohatství naší vlasti - prostě jsou to znaky vsutku mluvčí.

Vytýká se posledním Přemyslovcům, hlavně králi Václavu I. a Přemyslu Otakaru II., že právě při zakládání měst se přičinili o značné proniknutí cizích živlů do našeho národního života povoláním horníků a řemeslníků ze Saska, Bavorska a Rakouska; jeden prospěch však z toho určitě vyplýval: ten náš dobrý lid, převážně zemědělstvím zaměstnaný, hravě se přiučil všem řemeslům - a nejen to - on v brzkou předčil vtípem, pilí a dovedností ty, kteří ho sem přišli učit. A beze sporu byl v tom počátek toho, že naše vlast se stala jednou z nejvyspělejších a nejprůmyslovějších zemí Evropy.

Vznik městských znaků u nás se klade všeobecně do doby husitských válek v první čtvrtině 15. století; nejdříve byly uplatňovány ve vojenství. Města jich užívala na praporech a korouhvích svých bojových útvarů, též na ochranných štítech a pavézách bojovníků k snadnější ori-

entaci v bitvách a na shromaždištích vojsk, vyskytují se však zprávy o některých znacích z dřívějších dob. V knize práv města Horažďovic je citováno privilegium, z nějž uvádím úryvek: "My Václav z Boží milosti král český, vévoda krakovský a sandoměřský i markrabě moravský, známo činíme: tyto dvě věže s okny na skále a na nich štitové s střelami a nad věžemi hvězda jest celé pečeti města Horažďovic tak řečeného..." Podle titulu panovníka jde zřejmě o Václava II., který se stal polským králem v roce 1300; k udělení této pečeti či znaku došlo pravděpodobně při povýšení na město v r. 1292, kdy Horažďovice náležely mocnému rodu Bavorů ze Strakonice, na něž ukazují štitky se střelami. Druhý případ se týká města Berouna. V hlášení berounského děkana a historika města Jos. Ant. Seydla krajskému úřadu v Berouně z r. 1834 je uveden latinský popis městského znaku z listiny císaře Karla IV. z r. 1353 a je v stejném provedení jako na pečeti z roku 1363. Je známa též erbovní listina města Slavkova, vydaná králem Václavem IV. v r. 1416. Pak již vycházejí privilegia císaře Zikmunda na udělení znaku městu Třebenicím

v r. 1423, Českému Brodu a Táboru v r. 1437, největší rozmach pak přichází za krále Jiřího, Vladislava II., Ludvíka, Ferdinanda I., Maxmiliána II., Rudolfa II. a pak dalších panovníků.

Ovšem na pečetích jsou městské znaky ve štítu již na začátku 14. století (Litoměřice již na pečeti z r. 1262), Havlíčkův Brod r. 1304, Opava 1311, Brno na listině z r. 1315, na krásné pečeti městečka Senomat v rakovnickém okrese s jednoduchým zemědělským symbolem z doby povýšení na městečko v r. 1319, na pečeti Mělníka z roku 1331, Ústí nad Labem z r. 1343 a četné další.

Právo udělení městského znaku náleželo jedině panovníkovi, přece však nacházíme i zde výjimky: v r. 1504 Petr z Rožmberka uděluje městečku Strunkovicím nad Blanicí právo užívati pečeti s růží a věží: "My Petr z Rožmberka etc. jménem svým a všech svých dědiců... a oznámili jsou nám některé své z téhož městečka našeho nedostatky a zvláště ten, že pečeti své vlastní nemají a když k potřebám svým v kterýchžkolivěk příčinách listy pečeti mají, že musejí jiných lidí za pečeti prositi. Protož... svrchupsaným podaným našim dali jsme tu moc a povolení a moci listu tohoto dáváme, aby na své pečeti městské mohli míti růži a věž s nápisem téhož městečka..." Podobné privilegium udělil i městečku Cetvinám. Dva roky před tím také Dobrohost z Ronšperka udělil městečku Poběžovicím jež potom nazval Ronšperkem, právo erbu a pečeti: "... a dávám jim právem způsobilým, jsa toho dobře mocen jako pán jich dědičný klejnot neboližto erb, aby jeho mohli užívati v svých potřebách, totižto k listům, kšaftům a k jiným svým potřebám na pečeti své městské, na sekretě, na korůhvech, praporcích a na jiných věcech

slušných; dvě věže hranaté, s vrchu s červenou střechou přikryté majice, v štítě poli modrém a u prostředku těch věží brána se šrankem, na tom šranku a bráně půl berana z koruny vyzdvihnutého bělorúného, majice rohy a kopyta pozlacené, podle obyčeje a způsobu v tomto listu malované a způsobené..." V r. 1671 Jan kníže z Eggenberka polepšil a rozmnožil městský znak Českému Krumlovu do dnešní podoby.

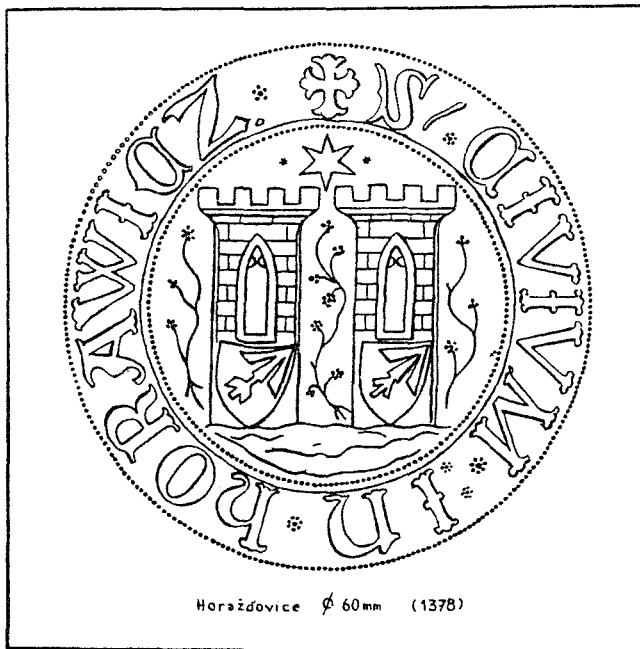
U městských znaků je nutno se zmínit i o přidavných ozdobných kusech, které se často vyskytují, přestože je dnes zvykem kreslit jen samotné štíty. Uvádění úplných kreseb znaků, tj. štítů i s klenoty, případně se štitonoši a strážci, považují za nutné z několika důvodů:

1. O klenotech, štitonoších či strážcích se výslovně zmiňují privilegia, jimiž byly znaky udělovány,
2. znaky jsou v této podobě vyobrazovány i na městských pečetích,
3. uváděné ozdoby štítů se dodatečně připojovaly k původním znakům jakožto jejich rozmnožení či polepšení, obyčejně jako odměna a vyznamenání městům za vojenské zásluhy,
4. klenoty se někdy odlišují od znakových figur.

Ned některými znaky se objevují i zlaté liliovité koruny a u novějších znaků z konce 19. a začátku 20. století tzv. zděné koruny jako symboly městského statutu.

Zabýváme-li se městskými znaky, nemůžeme opominout městské pečeti. Jejich význam je stejný, ne-li větší než význam znaků. Vznik pečeti je možno klást do doby téměř o dvě stě let starší než je tomu u městských znaků - mnoho měst převzalo původní pečeti znamení do svých znaků. V četných případech jsou pečeti nejspolehlivějšími prameny k určení správných erbovních znamení. Zatímco prvotní a zásadní bojová úloha znaků nenávratně patří minulosti a znaky jsou formálními symboly, úloha pečeti, jež jsou předchůdci dnešních úředních razítek, trvá do dnešních dnů a asi nikdy nepomine.

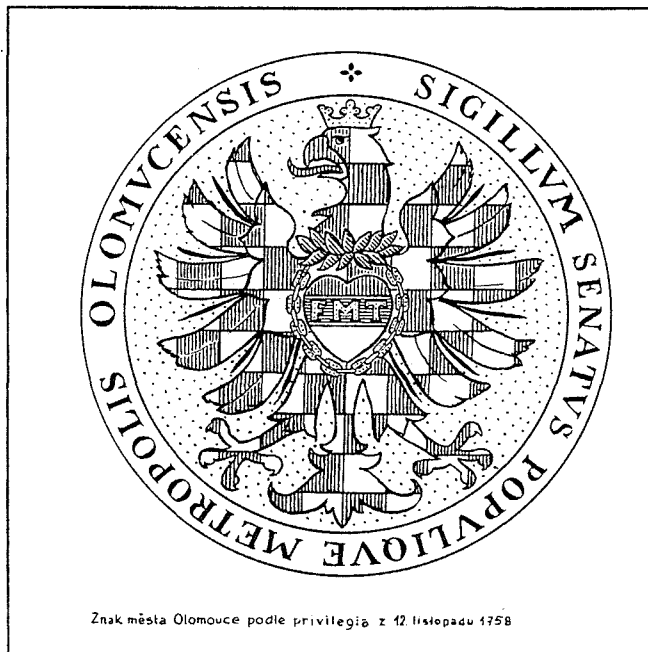
K pečeti se původně užívalo vosku přirozené barvy, později se začaly barvy rozlišovat podle nobility a důležitosti uživatele pečeti: královské úřady, vyšší duchovenstvo, příslušníci panského stavu a také královská, později i významnější poddanská města; zeleného vosku užíval stav rytířský a menší města a městečka, kdežto pečeti černým voskem bylo vyhrazeno málo významným městečkům. Soudy, pečeti červeným voskem směly například předvolat za svědka každého, zatímco soudy pečeti černým zeleným mohly předvolávat pouze osoby obdobné společen-

ské úrovně, tedy ty, které pečetily své listiny též zeleným voskem. Právo pečetit určitou barvou vosku uděloval panovník a doba vzniku tohoto zákona se klade do první poloviny 14. století a byl v platnosti do začátku 18. století. Poté mohl každý volit barvu vosku podle své vůle. Pokud se mi podařilo zjistit, nejstarší právo pečetit červeným voskem obdržely Slavonice v r. 1369, zeleným voskem Jedovnice v r. 1335, nejmladší právo červeného vosku Zábřeh v r. 1710 a zeleného vosku Zlonice v r. 1705. V r. 1526 při povýšení na městečko obdržely právo pečetit černým voskem Tršice. I u pečeti vosku se však vyskytuje jedna kuriozita: když král Vladislav II. v r. 1497 povýšil ves Buštěves (nyní Buštěhrad v kladenském okrese) na městečko, udělil městský znak a právo pečetit modrým voskem. Modrý vosk neexistoval a šlo pravděpodobně o omyl při sepisování dotyčného privilegia, v němž se píše: ... za erb mají Buštěhrad s věží nad zámkem vyvýšenou se stíny bez krovů v zeleném pšeničném poli... Toto zelené pšeničné pole je v patě štítu pod hradem, avšak i ostatní pole štítu je vybarveno zeleně - snad mělo být modré a barva vosku zelená.

Městské znaky a pečeti mají pro nás ještě jeden velký význam. Jsou totiž naprosto hodnověrným a nevyvratitelným svědectvím o původním slovanském osídlení naší vlasti. Znaky udělovali městům panovníci listinami, jež se dodnes uchovaly buď v originálech nebo v ověřených a spolehlivých opisech. A právě tyto český psané dokumenty jsou nejlepším důkazem toho, že mnohá pohraniční města, zachvácená násilnou germanizací zejména v pohnutých dobách třicetileté války, byla založena a osídlena českým lidem. Z velkého počtu českých dokumentů uchovávaných v našich archívech uvádíme alespoň několik zajímavých a výmluvných příkladů pro kdysi poněmčená pohraniční města.

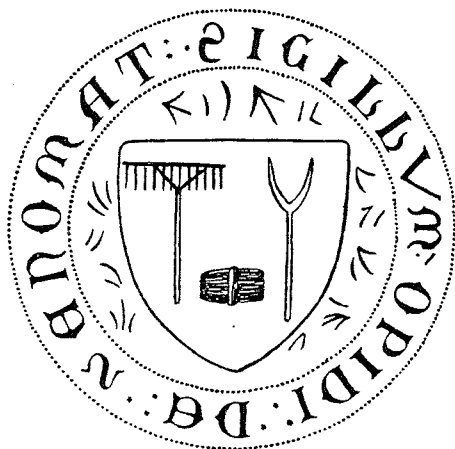
Chomutov dostal městský znak od krále Ladislava v r. 1457 českou listinou, dodnes zachovanou, rovněž na pečeti z téže doby je název města uveden česky. U města Jablonce nad Nisou právě jeho mluvící znak s obrazem jabloně jasně hovoří o původním českém osídlení. Ani německý název Gablonz nezastřel mohutnou jablonoň stojící uprostřed lesů u staré obchodní cesty. Města Děčín a

Znak města Olomouce podle privilegia z 12 listopadu 1758

Litoměřice již svými jmény připomínají staré slovanské kmene Děčanů a Litoměřiců - staročeský název Liutomerice či Litomerice čteme v opisech mnoha litoměřických pečeti ještě v 18. století. Karlovy Vary byly založeny v r. 1370 Karlem IV. na místě české osady Obory na území slovanského kmene Sedlčanů - už od 10. století se podle tohoto kmene nazývala sedlecká župa. Města Most, Teplice a Ústí nad Labem vznikla na území slovanského kmene Lemúzů. Most (původně česká ves Hněvín Most) ještě v r. 1616 dostal od císaře Matyáše II. českou listinu, potvrzující městský znak. U města Teplic nemohlo ani německé přejmenování "Teplitz" vyvrátit původní název vztahující se k zdejším horkým léčivým pramenům. Ústí nad Labem získalo v r. 1547 české privilegium od Ferdinanda I., jímž se určuje, "aby po purkmistřích Starého a Nového Města pražského a po primasech měst Plzně a Českých Budějovic též Ústí nejprvnější a nejpřednější hlas a místo v sněmch, radách a všech jiných věcech mělo..." Prachatic v kraji kmene Netoliců byly přijaty do počtu královských měst českou listinou krále Ladislava v r. 1454 a totéž potvrdil, také česky, v r. 1609 císař Rudolf II. U měst Tachova, Trutnova, Žatce, Stříbra, Přimdy, Vrchlabí, Vroutku, Zákup, Žlutic i dalších svědčí české názvy měst na pečetích o jejich původním českém osídlení. Totéž lze zjistit i u moravských a slezských měst: u Opavy, Šumperka a Znojma opět nacházíme česká privilegia na městské znaky i jiná práva (Opava znak r. 1579, Šumperk znak v r. 1562, Znojmo - šenkovní řád z r. 1554). Další česká privilegia na udělení městského znaku nacházíme i u města Mikulova, městeček Šafova, Šatova, Strachotice, Podhradí nad Dyjí, Oleksovic. Je samozřejmě ještě mnoho měst a městeček z pohraničních oblastí, u nichž je možno pomocí znaků a pečeti naprosto spolehlivě doložit jejich původní české osídlení.

Uvedl jsem jen několik námětů, majících vztah k městské heraldice a sfragistice - jsou ovšem i další zajímavá témata z oblasti heraldických znakových figur, i z obsahů dosud málo známých a někdy i neznámých listin z našich archívů - některé přinášejí zcela nové pohledy i na znaky již dávno vžitá. A je jisté, že budoucnost přinese ještě další zajímavé objevy.

Senomaty Ø 40mm (14 stol)

Užitá heraldika

PhDr. Viktor Palivec

Jestliže humanistický verš z konce 16. století o časech, které se mění a my s nimi, platí v celém lidském životě, má svou váhu i v jeho speciálních, intelektuálních projevech a funkcích. Rodokmen heraldiky po prudkém zazelenání se při rytířských výpravách středověku dostává koncem renesance zcela jinou barvu ve svém větvení, aby v našem dvacátém století v nejvyšších výhoncích jen přinášel dávné reminiscence v nové aplikaci denního života.

Příznáváme-li, že heraldika, řekli bychom klasická, je svými regulami konstantní, jsou prvky novodobé heraldiky především barevně pestré a značně měnlivé, zhusta bez ohledu na řád a pravidla. Používá sice některých archaistických prvků a aplikuje je na nejrůznější objekty, předměty a věci s určitým osobitým vztahem k nositeli. Stoupající trend obliby starožitností různého druhu a provedení zasáhl i heraldické známení a znaky silou moderní přitažlivosti tak, že nezbyvá než registrovat soubor tohoto jevu a určit i jemu v dějinách heraldiky určité místo. To znamená upřít naši pozornost nejen na listinné doklady, náhrobky, pečeti, mince, zbraně, exlibris apod., tak příznačné pro heraldickou dokumentaci, ale zaměřit se i na předměty novodobé, současné nebo nedávno minulé doby, sledovat jejich tvar, formu, barvu, ale i obsah, smysl a vztah k výrobci i uživateli. Jde tedy o typickou aplikaci staré znakovědy na předměty zevní okázalosti a reprezentace. Jestliže dříve heraldické obrazy označovaly podle starých pravidel bojovou sounáležitost, majetnictví, právní vztah, jsou dnes ponejvíce jen okrasou v módním vkusu a pojmání. V obou případech mají svou osobitou funkci. Protože však jde o zevní projevy určitého vnitřního vztahu k osobě či společnosti a jako základu je tu použito prvků staré, ká sické heraldiky, domnívám se, že je správné a na místě označit tento stupeň jako heraldiku užitou či aplikovanou. Jde tu např. o odznaky profesí, organizací a podniků, merky různých výrobků, ale i o filumenii, filatelii, filokartii, etikety, embaláže, knižní značky, razítka jako nástupce starých pečeti a řadu dalších a dalších.

Užitá heraldika zabývá se tedy tvorbou a výkladem heraldických prvků ve znacích a odznamech různých společenských skupin a povolání dnešní doby. Použití heraldických prvků v aplikaci je vděčně oceňováno ve výtvarnictví, v dekoracích, při aranžérství apod. Ovšem, bylo by na místě už jednou zcela přesně odlišit a užívat terminologické a funkční rozdíly znaku, odznaku, emblému, symbolu, badge apod.

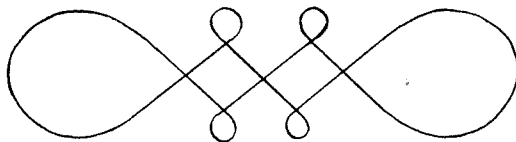
Jestliže tyto novodobé znaky často ztrácejí svou kompletní heraldickou stylizaci a dochází až k odtažitosti od pregnantních heraldických pravidel, jedno zůstává v typické jistotě své krásy a optického vidu - štít znaku. Tento patrně učaroval očím tak, že i kdyby byl jakkoli nestylově zformován, zcela neodvívá staletý dech heraldického vnímání a pocitu.

V užití heraldice rozeznáváme tři typy používání znaků nebo znakových součástí v praxi. První vlastně ani nepatří do aplikované heraldiky, neboť je pramennou součástí klasické heraldiky, nicméně ji svým výskytem silně oplodňuje. Jsou to známení převážně posesorská, mající ovšem jiný funkční význam než emblémy novodobé. Jde tu o erby připomínající vlastníky, zakladatele či uživatele objektů dnes památkových ať již např. na stavebách, nábytku, pečetech, mincích, zbraních, nádobách, náhrobcích, ve filigránech, exlibris aj. Mohou to být originály nebo přesné kopie znaků z erbovních listů nebo obrazy z velkých znakových sbírek i příruček. Pokud se užívají v současné době, bylo by na místě zásadně nestírat jejich původní vzhled a kresbu, plně odůvodněnou z historického hlediska.

Druhou skupinu tvoří městské znaky. Mnohé přežívají svou dobu a korespondují s věrností staletého zpodobení, jiné však podržují jen část z heraldických zobrazení, nejspíše však skoro vždy jen štít. Nejčastěji je postihnuto ve štítu známení. Zvláště v současné době, kdy nové znaky přijímají do tváře charakteristické prvky a motivy ze života a práce obce. Zde by mělo platit několik zásad, které bychom ve stručnosti vyjádřili asi takto: jednoduchost, ale výraznost známení, neužívání rodových příkrývad, klenotů a přílbic a všeobecné ctění alsepoň základních heraldických pravidel, jmenovitě o kovu a barvě.

Velmi rozšířená je třetí skupina používání znakových součástí v praxi, tj. na různých předmětech ať již denní či občasně potřeby. Zde také dochází k největšímu odklonu od původního heraldického pojetí. Je to především u odznaků, kde často jenom štít ukazuje na provenienci, zatím co u příkrývad, pokud odznak doplňují, dochází k deformaci oné estetické plastičnosti, o kovu a barvě ani nemluvě. Vidíme tak u různých vinět, obalů, bižuterie, v textilních výrobcích, cestovních prospekttech, zboží, u pohlednic apod. Zde ceníme spíše vždy ty odznaky a kresby, které zachovávají v převaze tradiční heraldické prvky a originální podobu, než silnou odtaživost a stylizaci kresby. Hledisko vkusu a umění, je tu jistě věci výtvarníka a navrhovatele, do jaké míry ovládá znakový cit a řád. Domnívám se, že je tu např. celkem přijatelný propagační plakát, plastický plán Prahy nebo Středočeského kraje (Naše vojsko 1971) s parergovým okrajem vyobrazení erbů rodů, které tu fungovaly jako hlavní stavebníci paláců, nebo bývalých držitelů zámků a hradů v kraji. S upozorněním na důležité a cenné kulturně-historické objekty je tu i heraldická památka. Dobrá je i emise poštovních známek s erby našich měst, již vydávají čs. spoje. Jednoduchá, přesná, s ctěním barvy a kovu.

A tak nezbyvá než dobře rozlišovat pouhou heraldickou skicu a skutečný dokument historický, jež kreslíř zobrazil ve věrné podobě nebo alespoň v přijatelném vkusu, byť podléhal dobovému výtvarnému citění a myšlení, neboť ne každý, kdo umí kreslit, je již puncovaným heraldikem a naopak. Ale také ne vždy je a musí být sama heraldika disciplínou ustrnulou, vyvětralou, staromilskou, nemající dnešku co dát, jak se někdy ještě v neporozumění říká. Dnešní rozšíření užití heraldiky o tom mluví samo, ať souhlasíme nebo nikoli.

K ochraně heraldických památek

PhDr. Jan Kozel

Využívání volného času naší společností je značně různorodé. Mimo oblast sportu velká část lidí využívá svého volna k poznávání minulosti našich národů. Jsou pořádány kolektivní zájezdy vlastivědného zaměření,

návštěva památek, přednášky, besedy aj. Také individuální turistika, hlavně autoturistika narůstá. To vše jsou kladné faktory umožňující regeneraci fyzických sil, provázenou poznáním a poučením. Nicméně i zde nalézáme množství negativních jevů - poškozování památek - které způsobují mnohdy nenapravitelné škody celé společnosti. Zaměřme se však pouze na oblast heraldických památek.

V posledních letech, díky poměrně dobré propagaci heraldiky, pozorujeme zájem o ni hlavně mezi mládeží. Sbírají se pohlednice se znaky šlechty a měst, nálepky, různé hry, na automobily se dávají znaky příslušného města či země. Znaky se překreslují, kolorují, zakládají se sbírky. V novinách a časopisech jsou pravidelně rubriky věnované heraldice. To vše jsou činitele do značné míry pozitivní. Tento zájem má však i svůj rub.

Nikdy v minulosti - vyjma válek - nebylo odcizeno, svévolně a vandalsky poničeno tolik památek (i heraldických) v našich krajích jako v nedávné minulosti a bohužel i v přítomnosti. Uveďme si několik příkladů z oblasti našeho zájmu.

Z mnoha náhrobků a pomníků jsou vylomeny kovové (nejčastěji bronzové) i kamenné znaky, např. náhrobek biskupa Vincence Josefa hraběte Schrattenbacha u brněnského domu, biskupa Antonína Arnošta hraběte Schaffgotsche tamtéž, klášter Teplá, náhrobky na hřbitovech a často i v chrámech. Mnoho znaků je svévolně recentně poškozeno, otlučeno, poškrábáno (Třebíč - Podklášteří, znaky na podstavcích soch, Znojmo-loucký klášter, klášter křižovníků na Hradišti aj.). Jsou vykopávány i kamenné mezníky opatřené znakem a umísťovány do zahrádek k chatám (Brno, chatařská oblast - západ). Vítanou kořistí pro mnohé lidi jsou ozdoby a heraldická výzdoba rakví (Slavkov, dřevěný znak rodu Kouniců z víka rakve). I kovové heraldické výzdoby knižních vazeb jsou středem jejich zájmu (znak města Třebíče z pamětní městské knihy), jsou vyřezávány listy ze starých tisků s mědirytinami znaků a mnohdy prodávány jako samostatná grafika. S podobnými případy se jistě každý seriózní zájemce o heraldiku ve své praxi setkal. Často vidáme v bytech a na chalupách různé starožitnosti, mezi nimi i znaky, sloužící jako dekorativní prvek interiéru, o nichž současný vlastník neví téměř nic, nedovede je ani časově zařadit a hovoří o jejich nabytí se vyhýbá. Některé podniky sice vyrábějí odlitky znaků (hlavně v barokních kartuších) a prodávají je i ve vhodných objektech (např. zámek Kynžvart) za dostupnou cenu, ale zřejmě postrádají pro naše "sběratele" patřičný půvab.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem se domnívám, že je naší povinností, jako členů heraldické sekce GHS, učinit potřebná opatření k ochraně, ale hlavně k dokumentaci stávajících heraldických památek.

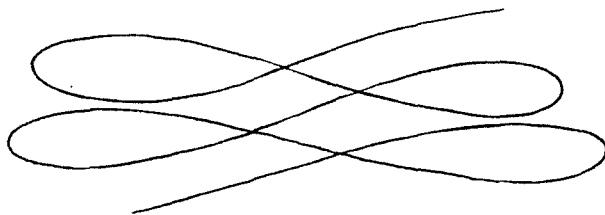
Nevrhují předně spolupráci se školami, hlavně učiteli dějepisu (pionýrské skupiny mladých ochránců přírody a památek) a jejich seznámení s touto problematikou.

Dále styk s krajskými středisky památkové péče a jejich informování o stavu a aktuálních případech záchrany heraldických památek v oblasti jejich působnosti.

Věnovat pozornost ochraně v tisku, hlavně v okresních novinách i v závodních časopisech, v neposlední řadě pak v časopisech určených mládeži.

V našich silách pak je provést dokumentaci heraldických památek formou centrálního listkového katalogu umístěného v Praze, který by zachytil současný stav a byl by zároveň mimo svůj dokumentační charakter nejen cennou studijní pomůckou pro členy Společnosti, ale i pro ostatní zájemce o heraldiku. Pomohl by i v mnoha případech pracovníkům Veřejné bezpečnosti při identifikaci odcizených znaků, pomohl by i úsvědčit ničiteli těchto heraldických památek.

Jednalo by se o několikaletou práci celého heraldického kolektivu, která by zachytila a dokumentovala mizející hodnoty příštím generacím heraldiků a celé naší veřejnosti.

O osudu heraldických sbírek

PhDr. Zdeněk M. Zenger

Je dobré, že se koná toto setkání heraldiků - setkávají se na něm pracovníci z různých končin naší země a pojednávají o otázkách své práce a hledají kontakty k svým těžko zjištělným problémům.

Co se však stane po skončení setkání?

Zůstane několik statí, písemných materiálů, které se uloží někde do knihoven, zbude několik přátelství, která se budou dále rozvíjet prostřednictvím československých spojů - a uplyne dejme tomu rok, kdy si některý badatel vzpomene zabývat se pátráním po určitém námětu, pak začne hledání po veřejných knihovnách a po soukromých knihovnách a výsledek bude záviset víc na štěstí než na předpokládané jistotě.

Neboť naše země s vychvalovanou knihovní sítí je zaměřena k mnoha druhům badatelské a vědecké činnosti, jen ne k heraldické, v málokteré veřejné knihovně se setkáte s publikacemi heraldického zaměření, zejména s novými publikacemi ze zahraničních edicí. Pak není divu, že mezi námi žijí i lidé typu Petra Radosty, kteří si vytvářejí vlastní knihovnu z vypůjčené literatury. Snad pražští heraldici najdou větší možnosti v knihovnách svého města, snad i krajské pracovníci dojdou uspokojení ve svých regionálních fondech, snad i ve městě Jilovém vypomůže bývalá knihovna redaktora Mildeho, ale běda, jestliže se heraldikou zabývá někdo v odlehlém venkovském místě.

Přece však lze říci, že vědeckí pracovníci heraldického oboru dojdou nakonec jakéhosi uspokojení. Ale heraldika má dvojí tvář: vyjadřuje se nejen odborným literárním projevem, ale i výtvarnou tvorbou a ta se dosud nestala veřejným sbírkovým materiálem. Jako předmět sběratelského zájmu by si však i ona zasloužila veřejného badatelského zachování.

Nahlédl jsem ve svém životě delším šesti desítek let do řady soukromých sbírek, které sice ne vždy byly zaměřeny výslovně k heraldice, některé sledovaly exlibris, jiné známkovou tvorbu, jiné se obíraly grafikou, reprodukcemi, fotografiemi - a našel jsem v nich řadu heraldických námětů. A viděl jsem i sbírky, tvořené jen ze znaků - a dnes je mohu počítat již jen ke vzpomínkám, protože ze světa zmizely, ať rozkotány v dědických procesech, roztahány lidmi, kteří k celku neměli poměr, či prodány v dražbách bůhvíkomu. Je jisté, že v nich

mohly být věci pro nás méně zajímavé či mnohokrát opakované, ale takový soud lze vznést jen při zevrubné prohlídce, jistě by se vždy našlo i leccos pozoruhodného a málo vidaného.

Nemusí však jít jen o celistvé sbírky, i mnoho nesběratelů se chlubí unikáty, které s jejich odchodem nenávratně mizí. A není vždy třeba, aby to byli soukromníci, s nimiž věci zanikají, mohou to být i instituce, redakce, nakladatelství, grafické podniky, které přecházejí do nových rukou a dostávají nové zaměření a dosavadní archivy ničí jako neopotřebné a dál neupotřebitelné. Jen v málo případech lze doufat, že se najde někdo, kdo spíše z obliby výtvarníka než z obsahu kreseb se takových odsouzců ujme a zachová je před skartem.

Vzpomeneme-li aspoň některých případů, pak bychom mohli začít u zámeckých a palácových knihoven: pokud byly zachovány, dostaly nového majitele, který měl jistě zájem na tom, aby je označoval svým exlibris.

A co se stalo s knižními značkami bývalých vlastníků, jichž bývala v knihovnách uložena dostatečná zásoba?

Protože šlo vesměs o feudální majitele, mívaly tyto značky obvykle heraldické motivy. Pro likvidátory zařízení nepamátkového charakteru však představovaly jen brak a proto patřily do stoupy.

A co se stalo se sbírkami bibliofilů a přátel exlibris, kde se také nacházely heraldické motivy?

Vzpomínám si na Pavla Vodehnala, předního bibliofila, který měl mnoho krásných knížek a vrozený cit vkládat do nich i vkusné exlibris; pamatuji si mezi nimi i exlibris s heraldickým motivem jeho rodiště Hradce Králové, kreslené Břetislavem Štormem. Kam se poděl originál této kresby?

Podobně bych se mohl ptát u řady dalších odešlých přátel tohoto výtvarníka. Kam se poděly originály kreslené jím pro kláštery, opatství a farní úřady?

Štorm byl vynikajícím pěstitelem heraldického exlibris a dovedl je připsat i prostým občanským nositelům. Vycházel z předpokladu, že heraldické exlibris váže majitele ke knize mnohem pevněji než kresba s libovolným výtvarným námětem. Příklady pro užívání znaků nešlechticů nacházel už v době pozdního baroka, kdy i nešlechtici byli vázáni službou k domu některého feudála. Vytvořil si osobitou výtvarnou mluvu, již tlumočil znaky starých českých rodů i nové občanské znaky pro přátele. Ve většině heraldických exlibris odvozoval kresbu z charakterových vlastností nositele, zejména rád se přidržel znaku jeho rodiště či působiště, je pojal jako základ kresby. Tak se vracel ke skutečné heraldice a lze říci, že motivů s takovými náměty je v jeho tvorbě většina. V tom je jeho osobitý přínos k výtvarné složce heraldiky, který bohužel, jak jsem již podotkl, nenávratně mizí s odchodem majitelů kreseb.

Totéž ovšem by se dalo říci i o jiných současných tvůrcích heraldiky.

Kam se poděly znaky Václava Štěcha po jeho smrti? Snad část uchovává jílovské muzeum, ale kde je zbytek, který rozdál přátelům? Kam se poděla heraldická pozůstalost Bohumíra Šimka? O té vůbec není zpráv. Dr. Otakar Siedek během svého života nashromáždil mnoho znaků, jistě i tam byla řada kreseb, které mohly usnadnit leckteré pátrání. Ale kdo ví, co se s jeho životním dílem stalo? Podobně je tomu se sbírkou Pačkovského, nad jejímž osudem se stále přeshlupuje.

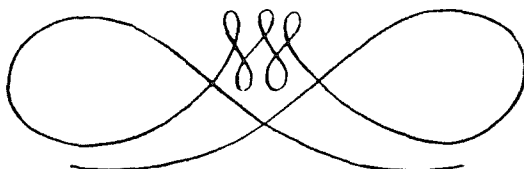
A tak stále může heraldický badatel přistupovat k svým zjištěním jako k panenské půdě a znovu objevovat dávno - mnohdy i vícekrát - objevené. Proto se domnívám, že řešení spočívá ve vytvoření přesného přehledu heraldického badání a tvoření, tedy jak v ohledu literárním, tak v ohledu výtvarném. Bylo by vhodné vyhledat zámek, klášter či palác, prostě památkový objekt, který dosud slouží bůhvíjakým skladovacím či podobným účelům, a jeho vnitřek upravit jako stálý Dům heraldiky. K tomu účelu by však nestačil poměrně malý objekt, i když počátek této úvahy může poskytnout takové přesvědčení, ale rozvažte-li co vše je třeba do něho stěsnat, uznáte, že plocha využití musí být rozsáhlá - ovšem její přesné určení ponechme ekonomům.

Pokud by to byl objekt památkově chráněný, jistě by chtěl mít určitou část přístupnou prohlídce široké veřejnosti. Dala by se v něm zřídit, nazveme to tak, rytířská či zbrojní expozice, kde by byly ukázky štitů, starých zbraní, turnajských částí, ukázky znaků různých dob, znaků osobních, rodových, městských, cechovních atd. Samozřejmě nechyběly by ukázky zbroje, krogířů a podobných málo vidaných částí heraldického užívání; snad by expozici měly doplnit i atributy církevní heraldiky, protože i ta je dnes záležitostí více méně minulou. Mimochodem si vzpomínám, že podobnou expozici lze najít v drážďanském Zwingru naproti vstupu do galerie.

Váha Domu heraldiky by spočívala v soustředění heraldické literatury, tedy nejen obvyklých svazků (ovšem i ze zahraničí), ale i v získání různých článků a statí, které probíhají a proběhly časopisy, denním tiskem, popř. málo přístupnými edicemi, a ovšem i jako seminární či diplomové práce apod. S knihovnou by byla spojena studovna, kde by mohly být promítány i reprodukcce heraldických unikátů z domova i ciziny. Základním článkem výtvarné naplně Domu heraldiky by byla kartotéka, kde by byly podchyceny především znaky, vzniklé v našem regionu; ke kresbě by byl připojen blason, popř. zmínka o možné variantě apod. Součástí by tvořila sbírka využití naší heraldiky např. při exlibris, na grafikách apod. Zde by také mohly být uchovávány různé pozůstalosti a sbírky znaků, ovšem pod řádnou evidencí. Pak by nemusely být obavy o jejich zachování po smrti vlastníka nebo tvůrce.

Jsem si vědom, že to zní jako utopie. Avšak na přelomu let čtyřicátých a padesátých znělo jako utopie i vytvoření hippologického muzea. Podle příkazu Zdenka WIRTHA jsme tehdy z konfiskátů sbírali všechny materiály, který se týkal koní, a odvoželi je do zámku ve Slatinanech u Chrudimě - a dnes je tam muzeum s vynikající náplní, snad vůbec jediné hippologické muzeum na světě.

Rytíren je na hradech a zámcích dost, takže výběr exponátů pro odbornou informaci o heraldice žádnou dosavadní sbírku neochudí. Řada věcí je i v soukromém majetku, odkud by též mohla být získána. Jde tedy o vytvoření objektu, pokud možno někde ve středu našich zemí, Čech, Moravy a Slezska pro co nejlepší zajištění přístupnosti ze všech končin. O atraktivnosti nelze pochybovat, ostatně ku orosněchu svědčí již několik heraldických výstav, uskutečněných Muzeem těžby a zpracování zlata v Jílovém a Genealogickou a heraldickou společností. Už kdysi jsem hovořil o tomto záměru, tehdy však nebyla doba vhodná k realizaci. Pokud však se dnes snad tato doba ukazuje, bylo by třeba nezapomínat a v dohodě s lidovou správou se pokusit o uskutečnění.

Církevní heraldika se zvláštním zřetelem k českým zemím

PhDr. Pavel R. Pokorný

Právě uvedená téma patří nesporně k nejméně propracovaným oblastem heraldiky vůbec. Skutečnost, že se sumarizující přehledy vyskytují v několika nejběžnějších kompendiích, vede obvykle k závěru, že tam uváděná pravidla jsou zcela jasná, bez větších problémů a zdánlivě ucelený systém je schopen běžného použití, případně mechanické aplikace. Práce s prameny a řešení úkolů v této oblasti však ukáže téměř pravý opak. Proto, dříve než se budu zabývat konkrétními otázkami, dovoluji si zběžnou rekapitulaci dosavadní speciálně zaměřené literatury, přesto, že se v našich poměrech omezuje jen na několik prací, často značného stáří a nemůže zdaleka postihnout ani základní rysy.

Vůbec poprvé, pomineme-li příslušné kapitoly děl Bartoloměje Paprockého, zabýval se církevní heraldikou v Čechách Antonín Rybička ve své studii O erbích, pečetech a znacích stavu kněžského, vydané r. 1862. 1/ Autor se sice omezil pouze na církevní instituce valnou většinou v té době existující, ale vycházel z listinných pramenů a konkrétních pečeti. Výběr je zejména u sfragistických dokladů zjevně náhodný, podřízený patrně momentálním možnostem původce. Přesto jde o práci i po stránce přístupu a způsobem zpracování ojedinělou, která dosud nebyla zcela antikvována.

Kvantun materiálu často zcela nekriticky přejímaného přináší i samostatné svazky velkého Siebmachera věnované klášterům a biskupstvím, ale našim zemím věnují pozornost pouze okrajovou. 2/ Znaký českomoravských klášterů zabýval se ve speciální studii i Hugo Gerhard Ströhl pod názvem Wappen der Ordensstifte und Abteien in Böhmen, Mähren und Bosnien 3/, publikované v r. 1913. Předmětem jeho zájmu však byly pouze řeholní domy v té době fungující a zpracování zůstalo zcela závislé na podrobnosti informací poskytnutých příslušnými archiváři. Bibliofilsky vydané dílo Břetislava Štorma Znaký stavu kněžského v zemích českých, 4/ tištěné v Olomouci 1929, nepřekročilo rámec starší práce Rybičkovy a posloužilo autorovi především k prezentaci duchovního řádu heraldiky jako celku. Poslední desetiletí přinesla jen několik drobných článků nepřesahujících rovinu jednotlivosti a jediná zásadnější práce byla zaměřena výlučně sfragisticky, a to ještě na starší, předheraldické období. 5/ Reprezentativní publikace Jiřího Loudy Moravská církevní heraldika, 6/ vydaná u příležitosti dvousetého výročí olomoucké arcidiecéze, zůstala svému názvu mnohé dlužna. Omezila se prakticky na Olomouc a i zde je ve starším období závislá na Paprockého Zrcadle bez konfrontace se skutečnými prameny. Z ostatních institucí uvádí pouze znak brněnské diecéze a znaký kapitul, z nichž některé jsou pouhými návrhy, které nedošly realizace. V téže době přinesl vyobrazení erbů a znaků hradeckých biskupů (a to ne vždy zcela přesně), doplněná o nově vytvořené znaký jednotlivých vikariátů, diecézní katalog 7/ z roku 1977. Soustavnějšího zpracování se dostalo českým a moravským diecézím v knize Aleše Zelenky Die Wappen der böhmische und mährische Bischöfe, vydané v loňském roce, které předcházela přípravná studie věnovaná Praze. 8/ I tyto prostředím vzniku značně ovlivněné práce se v konkrétních leckde mylí a citelně postrádají detailní znalost domácího pramenného materiálu. Nemohu zde zcela posoudit situaci v tomto směru v zahraničí, ale i tu lze konstatovat, že ve valné většině převažují studie věnované jednotlivým institucím a širší záběr zpracování naleznete pouze výjimečně. Dodnes zůstává pozoruhodnou Zimmermannova Bayerische Kloster-Heraldik nebo Neubeckerovo Ordensritterliche Heraldik, 9/ které pojetím a hlavně soustavností zůstávají nedostižným vzorem. Spíše heraldickou grafikou, i když nesporně vysoké úrovně, než odborným zpracováním jsou Klöster und Abteiwappen der Schweizer Benediktiner Kongregation Hanse Lengweilera. 10/ Některé tituly slibující soustavnější pojetí zůstaly zcela nedostupné, a tak je možné usuzovat jen podle názvu. To platí zejména o knize Gardelové "Les Armories Ecclesiastiques au Bresil (1351-1962)" 11/, vydané r. 1963 v Rio de Janeiro. Po stránce teoretické zůstává fundamentálním dílem práce Bruno Bernharda Heima Wappenbrauch und Wappenrecht in der Kirche 12/ z roku 1947, která vyšla nedávno znovu v přepracované anglické verzi "Heraldry in the Catholic Church". Autor je nejen odborníkem v heraldice, vysokým hodnostářem kurie, ale především znalcem církevního práva a tak mohl své téma zpracovat na základě pramenů v maximální úplnosti. Ve druhém vydání i včetně změn, které přinesly reformy II. vatikánského koncilu.

Pod pojmem církevní heraldiky rozumíme téměř výlučně užití znaků v katolické církvi, neboť ostatní křesťanské konfese, vyjma anglikánů a některých lutherských církví severní Evropy, které prakticky podržely původní katolickou hierarchickou strukturu, nevytvorily předpoklady pro její vznik, a nebo alespoň trvalou existenci.

Pro pochopení toho, o čem bude dále řeč, považují za nutné přehledně shrnutí celkového vývoje. Poměrně jednotné církevní organizace, jak se vytvořila v pozdní antice, se v raném středověku v důsledku vnějších okolností zcela rozdrobila a místní církve jsou naprosto závislé na panovníkovi, klerus, nebo alespoň jeho část byl totiž jedinou složkou tehdejší společnosti, která se profesionálně zabývala intelektuální prací. Žil ovšem ve světě, pro který bylo hlavním problémem se uživit. Kněží se nemohli žít svou prací sami, museli být tedy vydržováni. Nemohli se ani dost dobře bránit, což bylo v anarchických poměrech té doby právě tak důležité, a museli být tedy ochraňováni. To byly dva základní problémy existence člověka a tedy i existence církve. Veškeré duchovenstvo včetně biskupů je světskou mocí pokládáno za pouhé služebníky a někdy i čistě církevní funkce jsou podřizovány vůli vladaře. Přes tuto závislost se však postavení biskupů pozvolna upevňovalo. Biskupství bylo stabilní právní institucí, které nostala a nepadalas jednotlivými osobami. Právě tak pozemkové vlastnictví nebylo majetkem jednotlivce, což zaručovalo jeho pozitivní vývoj. Proces ekonomického osamostatnění proniká i do nejnižších církevních složek. Požadavek tvrdého zachovávání celibátu prosazovaný zejména papežem Řehořem VII. (1073-1085) vedl i u nižšího kléru k vymizení z ekonomické závislosti na bezprostředním okolí a drobení stávajícího majetku mezi potomstvem. Zápas se státní mocí vrcholící bojem o investituru přinesl v podstatě vítězství církve, která postupně převzala správu svých záležitostí, zejména ustanovování duchovních. Prosazení výsledků v konkrétní denní realitě trvalo ještě značnou dobu a v našich zemích je lze klást vlastně až do doby vlády Karla IV.

Heraldika jak známo vznikla z důvodů ryze praktických pro odlišení jednotlivých jízdních bojovníků ve větších vojenských seskupeních. Zcela jiná je ovšem situace u duchovenstva, které se vyjma snad rytířských řádů nezúčastnilo přímo boje. Zde prvním nositelem znaku je pečeť. Rozšíření pečeti u církevních hodnostářů můžeme klást do poloviny 10. století. Biskupské pečeti vzniklé po vzoru císařském a papežském byly kulaté a v obraze nesly poprsí biskupovo. O sto let později se zobrazují již v poloviční postavě a na počátku 12. století jako celá postava stojící. V polovině téhož věku sedí již biskup na trůně oděný v mešní rouchu, držící berlu a knihu. Zvyklost pečeti listiny přebírají na přelomu 11. a 12. století i kláštery. Situace však byla poněkud složitější, než by se na první pohled zdálo. V Říši, kde někteří biskupové byli suveréni a diecéze měla charakter státu, bylo užíváno pečeti v plném právním smyslu. Jinde byl vývoj postavení biskupské pečeti podstatně odlišný. S konsolidací církve v Čechách a živým pronikáním církevních reforem došlo mimo jiné i k pevnější organizaci biskupské kanceláře. První výskyt biskupské pečeti vůbec známe u nás u pražského biskupa Daniela I., který se s pečeti seznámil patrně v Itálii kolem r. 1163. Je jí však důsledně užíváno pouze při oltářní autentikách, potvrzujících pravost ostatků v oltářní mense, tedy v záležitostech úzce spirituálních. V oblasti veřejné právní, konkrétně majetkoprávní sféry, pečeti ještě biskup Frádrich r. 1177 pečeti pražského knížete, 13/ protože jeho pečeť v této situaci neměla plnou právní platnost. Tento dualismus souvisí se zmíněným vývojem po-

stavení církve ve státě. Odstranit se jej podařilo až biskupu Jindřichu Dřetislavovi, který byl současně knížetem, což nutně zvyšovalo jeho míru moci a právní platnost nebo autenticita pečeti byla určována především mocensky.

První erby, které se vyskytují na pečetích duchovenstva, jsou erby rodové. Ty můžeme sledovat v Německu již od konce 1. pol. 13. století. Připomínám zde erbovní pečeť Rudolfa z Froburgu, probošta v Zofingen z r. 1245. Naprostou výjimkou je heraldická pečeť Konráda I., opata v Melku (1177-1203), která zůstala zcela osamocenou. Prvý výskyt u nás je z konce čtyřicátých let 13. století na elekční pečetí biskupa Bruna, kdy pole pečeti tvoří rodový erb - pilovitý lem, do nějž je vložena postava biskupova, jak je obvyklé na starších pečetích. S Brunovou osobou je spojován i vznik znaku olomoucké diecéze podle štítu na feniku, který dal razit jako správce Štýrska. Pražský biskup Tobiáš užil na oděni své družiny rodového erbu r. 1279, kdy jel do Olomouce ke svěcení. V inventáři svatovítského pokladu se sice k r. 1355 připomíná štola s jeho znakem, ale nelze o něm říci nic bližšího. Na biskupské pečeti erb dosud chybí. Lze tedy říci, že v první fázi se erby objevují tehdy, kdy biskup vystupuje jako soukromý feudál. Prvé výskyty znaků biskupství se objevují u říšských duchovních knížat, ale srovnáním pečeti Kolína, Mohuče a Trevíru dojdeme pouze k druhé polovině 13. století. Koncem století se osobní znaky objeví sporadicky i u nižšího duchovenstva např. na Moravě. Vznik znaků samotných biskupství spadá do počátku 14. století, ale i zde zprvu ve sféře světské, totiž na pečeti tzv. biskupského oficiála. Prohloubení církevní organizace přineslo již ve 12. století tento úřad pro větší soudní, nejprve ve Francii, o sto let později v Německu a střední Evropě. A právě na pečeti pražského oficiála je postava sv. Václava provázena dvěma znakovými štíty. Vpravo s břevnem (všeobecně známý pozdější znak diecéze) a vlevo erbem biskupství vyskytuje ve stejné době právě na pečeti oficiála. Na pečeti samotného biskupa je znak úřadu doložen poprvé v Olomouci r. 1329. V Praze až za Arnošta z Pardubic r. 1343. Na pečetích nižšího duchovenstva je od dvacátých let 14. století časté užívání osobních nebo rodových znaků. Znaky kapitul, alespoň pražských, se vyskytují od poloviny 14. století.

Až dosud jsme hovořili o kléru světském. Vedle obecné hierarchie sekulární vytvořila se vznikem řeholí i relativně samostatná hierarchie regulární. Řeholní instituce se dělí na řády, kongregace a ústavy. Řádem rozumíme ta společenství, jejichž členové skládají slavné sliby, kdežto členové kongregací, některých společností a ústavů skládají sliby jednoduché, buď věčné, nebo na určitou dobu. Každý řád kongregace a společnosti má svou řeholi o krom ní ještě zvláštní konstituce a statuta. Rozeznáváme pět hlavních řeholí (sv. Basila, Benedikta, Augustina, Františka a Ignáce z Loyoly). Ty jsou několika řeholím společné, kdežto konstituce a pravidla resp. statuta má každá vlastní. Řehole dělíme na rytířské řády, křižovníky, řeholní kanovníky, mnišské řády, řády žebřavé a řeholní kleriky. Tím přecházíme k druhé velké skupině církevní heraldiky, znakům klášterním. Samostatné znaky užívali především řeholní kanovníci a řády monastické. Rytířské řády mají své zvláštní heraldické zvyklosti a uplatňují kombinace znaku řádového s erbem jednotlivce podle jeho postavení. Obdobně křižovníci. Tak například řádu křižovníků s červenou hvězdou ustanovil znamení z nařízení papežského pražský biskup Mikuláš již r. 1232. Řeholní kanovníci, tedy kanovníci sv. Augustina a premonstrátií užívají samostatných znaků pro každý klášter. Obdobně mnišské řády, především benediktini a cisterciáci. Tyto řehole mají rovněž samostatné znaky řádu, ale jsou používány pouze nejvyšším představeným - generálem. Řády žebřavé - dominikáni, františkáni, hyberní, kapucíni, obutí a bosí augustiniáni, karmelitáni, serviti, milosrdní bratři atd. omezují se na jediný znak celého řádu případně s nepatrnými odchylkami. Obdobně i řeholní klerikové. Zde je vzácnou výjimkou erbovní list pro pražský klášter servitů u sv. Michala z r. 1631.

V zásadě stejná je praxe i u klášterů ženských řádů. Na pečetích klášterů stejně jako u světského duchovenstva objevují se nejprve erby rodové nebo osobní a to již ve 2. polovině 14. století. Zatím nejstarší jsem zjistil u sv. Jiří na Pražském hradě již r. 1367. U řeholních kanovníků augustiniánů objevují se ve stejné době dosti důsledně na pečetích znakové štíty donátorů, a to jak na pečeti představených, tak konventu. Tak je tomu např. v Třeboni, kde se rožmberský štít stal povolna znakem kláštera, ale i v Roudnici apod. Na pečeti zbraslavského opata objevuje se český lev jako znak fundátora již v r. 1344. Prioritu mezi klášterními znaky drží benediktini v Břevnově, kde je mluvící štítok doložen již v osmdesátých letech 14. století a na pečeti r. 1404. Další vývoj byl podstatně narušen vnitřní specifickou situací a regresem klášterních institucí jako celku v 15. století. Tento moment však není možné přeceňovat, protože i první výskyty znaků u řady klášterů v okolních zemích spadají do 2. poloviny 15. století. Např. známý vídeňský klášter Schottů začíná užívat znaku kolem r. 1454. Všeobecné rozšíření užití znaku pro klášter však trvalo ještě více než jedno století. Vzdělí i takový klášter jako Strahov má první znak doložen až v devadesátých letech 16. století. Vrcholu však doznávají klášterní znaky v 17. a 18. století, tedy v době, kdy klerus byl prvním zemským stavem. Nižší duchovenstvo užívá většinou osobní znamení často z obecné symboliky (kalich, Agnus Dei) kladené někdy na štít, různé varianty monogramů, nebo vlastních erbů provázených církevními atributy. Znaky farních úřadů jsou ve starší době zcela neznámé a jsou prakticky produktem nové doby.

Nyní několik poznámek o církevní heraldice vlastní a jejích specifických zvláštěnostech. Církevní znaky většinou pouze s štítem doplněným atributy hodnotní postrádají, až na výjimky, přilbu a klenot. V nejstarší době své existence byly kladeny na dvojici štítů, z nichž pravý, tedy čestnější, nesl znak úřadu a levý pak osoby. Teprve pozvolna ujal se zvyk čtvrtit štít jediný. Nejčastějšími průvodními kusy jsou pontifikálie, tedy kříž, mitra a berla dále doplněné klobouky. O těch se zmíním při jednotlivých hodnotách.

Znaky papežské

Těm se dostalo monografického zpracování 14/ a krom toho nejsou v našich podmínkách nikterak běžné. Proto pouze stručně. Počátek užívání znaku je udáván různě, není však starší než konec 13. století. Prvý, kdo skutečně použil znaku, je Bonifác VIII. (1294-1303). Na celé řadě konkrétních historizujících památek najdeme znaky papežů daleko starších. Ty jsou ovšem vytvořeny většinou až pozděně renesanční nebo barokní tradicí. Štít nese rodový nebo osobní znak toho kterého papeže a je doplněn odznaky papežské moci - tiarou a kličí. Řeholník kombinuje svůj znak se znakem řádovým. Kliče byly kladeny zpočátku nad nebo i vedle štítu, později do jeho hlavy. Asi od pol. 18. století jsou položeny křížem pod štítem, pravý je stříbrný, levý zlatý a svázaný fialovým provazem. Tiaru byla původně jednoduchá ostře špičatá a od časů Moře IX. (1227-1241) vycházela z jedné koruny. Bonifác VIII. připojil korunu druhou a těsně před r. 1313 se objevuje koruna třetí. To je ovšem tiara skutečná. Nad znakem se objevuje až u Jana XXII. (+1334), tedy v době, kdy vývoj byl ukončen. Užívá ji nad znakem ještě patriarcha lisabonský, kterému se dostalo zvláštního privilegia r. 1716. Místo kličů klade pod štít palmovou a vavřínovou ratolest. K heraldice papežské patří také pavillon, který však není přímou součástí znaku. Vyskytuje se pouze nad štítem se samotnými kličí, tedy znakem nebo symbolem papežství jako takového a objevuje se nad znakem kardinála komořího v době sedisvakance. Byval i součástí znaků papežských legátů.

Znaky kardinálské

Původně tvořili kardinálský sbor pouze duchovní z Říma a nejbližšího okolí. Když jim bylo r. 1179 vyhroženo volba papežská, rozšířil se zvyk jmenovat kardinály i z jiných oblastí. Jejich počet v minulosti kolísal (počátkem 13. století 24, konec 30. ve 2. dekádě 13. století 63), až Sixtus V. (1583-1590) stanovil počet na 70, který zůstal zachován až do poloviny 18. století. Nyní se počet pohybuje okolo 130. Jsou jmenováni

papežem a po oznámení v konsistoři obdržel purpurový biret a po 5 dnech klobouk. Ten určil r. 1245 kardinálům papež Innocenc IV. V heraldice je užíván klobouk červený, purpurový, jehož dlouhé splývavé šňůry byly svázaný uzlem. Později se počet uzlů rozvojnul a byl pozvolna nahrazen střapci, zprvu jen ve spodní řadě. Počet byl různý, nejčastěji 6 na každé straně. Teprve v 18. století se ujal dnes tradiční počet 15. Nad znaky je umístěn od 14. století a to nad samotný štít, Kříž a pontifikálie řídí se dle toho, je-li kardinál biskupem. V nové době je zakázáno užívat hodnostní koruny, pláště, štitonoše a znaky řádů včetně dekorací vyjma řádu maltézského a řádu Božího hrobu.

Znaky patriarchů

Literaturou uváděný klobouk s 13 střapci protkávanými zlatem barvy zelené byl zaveden až ediktem kongregace ceremonie z 3.11.1825. Vyjímku tvoří patriarcha jeruzalémský, který podkládá štít červeným jeruzalémským křížem z titulu velmistra řádu Božího hrobu. Tzv. patriarchální kříž a palium klade se za a pod štít pouze tehdy, je-li patriarcha arcibiskupem.

Znaky arcibiskupů a biskupů

Znak je kombinován se znakem diecéze různými způsoby, tedy ne jen čtvrcením. Za štítem je uprostřed patriarchální resp. latinský kříž provázený vpravo mitrou, vlevo berlou. Klobouk zelený s 10, u biskupů s 6 střapci.

Na pečeti českých a moravských biskupů jsou znaky rozloženy v nejstarší době na dva štíty. Tato forma zůstává na pečeti poměrně dlouho, i když na jiných dokladech se vyskytuje již štít čtvrcený. Ten se prosazuje na pečeti velice pozvolna v průběhu 15. století, i když původní způsob jsem našel ještě v 1. polovině 17. století. Koncem 14. století objevuje se přechodně nad štítem pouhý klobouk s uzly a trojicí střapců ve spodní řadě. Ten brzy mizí a v praxi jej nahrazuje mitra a berla. Jejich vzájemné postavení bývá různé a v minulosti vyslovené teorie o významu obrácení berly nelze potvrdit. Kříž se vyskytuje až v 16. století, a to i u arcibiskupů latinský - jednoduchý. Počátkem 17. věku u pražských arcibiskupů mitra zcela mizí a za štítem bývá překřížen kříž s berlou. Klobouk se znovu objevuje až koncem 17. století s proměnlivým počtem střapců. K ustálení a skutečnému rozlišení hodností dochází až hluboko v 18. století, i když výjimky najdeme ještě na jeho úplném konci. Knížecí plášť jako výraz titulu obou domácích metropolitů se prosazuje až na sklonku téhož období. Užívání knížecích titulů a veškeré jejich symboliky bylo celocírkevně zrušeno v r. 1950. Patriarchální kříž a palium jako charakteristické atributy znaků arcibiskupských jsou v realitě otázkou až minulého století.

Znaky opatů

Od předchozích se liší především faktem, že za štítem není kříž. Pravidlem bývá infula a berla, která je dle církevních předpisů opatřena přivěšeným proužkem látky - tzv. velum. To je však ve výtvarném projevu pro svou dekorativnost užíváno zejména v 16. století i u berl biskupských, přesto, že zde postrádá funkci. Osobní znaky jsou ve starší době spíše výjimkou a u nás jsou běžně kladeny na samostatný štít. Běžné jsou až v období vrcholného baroka. Literatura přepisuje opatům černý klobouk, vyjma premonstrátů, s trojicí střapců. V užití opatské heraldice není zdaleka pravidlem, objevuje se až v 18. století, obvykle černý a většinou se 6 střapci. Abatyše ženských klášterů udržují dosti dlouho pouhý štít vkomponovaný do pečetního obrazu. Od 17. století vyskytuje se nad štítem koruna (listová) prostoupená berlou.

U nižších prelátů a duchovenstva vůbec traduje se v literárních přehledech celá škála jednotlivých variant klobouků. Prakticky nic z toho nelze z pramenného materiálu doložit. Klobouk užitý nad znakem u nižších duchovních znamená u nás jednoznačně hodnost apoštolského protonotáře, alespoň do 18. století.

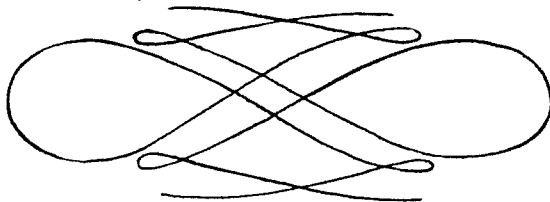
Tento stručný přehled je jen předběžným shrnutím části poznatků a zdaleka si nečiní nárok na úplnost. Stejně tak citované doklady, nejstarších výskytů mohou být dalším zkoumáním posunuty. Domnívám se však, že změny mohou být pouze zpřesňující, nikoli podstatně odlišné.

Prameny a literatura :

1. Antonín Rybička: O orbích, pečetech a znacích stavu kněžského v Čechách. V Praze, 1862. Zvl. ot. Pojednání královské České společnosti nauk. Část V., sv. XII., s. 119-147. IV. tab.
2. Gustav A. Seyler: Bisthümer, J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch I. Bd, Abt. 5. Reihe 1. Nürnberg, 1861.
Gustav A. Seyler: Klöster, Otto. Reihe 2. Nürnberg, 1882.
3. Hugo Gerhard Strochl: Die Wappen der Ordensstiften und Abteien in Böhmen, Mähren und Bosnien. Kunst und Kunsthandwerk. Jg. 16. Wien, 1913, s. 333-376.
4. Břetislav Štorm: Znaky stavu kněžského v zemích českých. Olomouc, 1949, s. 34.
5. Strochlový studie věnované církevní heraldice v citovaném sborníku v letech 1910-1916 byly na dlouhou dobu poslední. Z nových periodik dotkla se tématu Heraldika (Jilové) diskuse o olomouckém diecézním znaku a jednotlivé svazky Heraldické ročenky.
6. Rostislav Nový: Pečeti pražských a olomouckých biskupů. Studie ze sfragistiky přemyslovského období. Sborník archivních prací. Roč. X, 1.1960, s. 181-213.
7. Jiří Louda: Moravská církevní heraldika. Olomouc, 1977, 12 s. 30 tab.
8. Schematismus diocése královéhradecké. Zpracoval František Pecina. Znaky nakreslil Zdenko Alexy. Hradec Králové, 1977, 315 s.
9. Aleš Zelenka: Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe. Regensburg, Bohem Verlag 1979, 319 s.
Aleš Zelenka: Die Wappen der Prager Bischöfe. Sonderdruck aus Tausend Jahre Bistum Prag 973-1973. München, 1973, s. 439-506.
10. F. Zimmermann: Bayerische Kloster - Heraldik. München, 1950, 218 s.
Ottfried Neubecker: Ordensritterliche Heraldik. Cörlitz, 1940.
11. Hans Langweiler: Kloster u. Äbte wappen der Schweizer Benediktiner Kongregation. Limburg/Lahn, 1967.
12. L. D. Gardel: Les Armoiries ecclésiastiques au Brésil (1551-1962). Rio de Janeiro, 1963, 357 s.
13. Bruno Bernhard Heim: Wappenbrauch und Wappenrecht in der Kirche. Olten, 1947, 201 s.

13. Archiv metropolitní kapituly - listina č. 4.

14. D. L. Galbreath: Papal Heraldry. 2. vyd. London, 1972. 135 s.

Poznámky k dějinám bádání o občanské heraldice

JUDr. Jiří L. Bílý

Zvyk spočívající v užívání znaků, znamení či značek svobodnými osobami a v ojedinělých případech i poddanými lze sledovat od konce 13. století. V archivních materiálech, muzejních depozitech a na stavebních památkách se můžeme setkat často s doklady tohoto zvyku. V sousedních zemích je občanská heraldice věnována zasloužená pozornost. V Polsku již na počátku tohoto století vyšla práce Chmielova 1/ s názvem "Z měšťanského erbovníku" a práce Wittygova 2/ o znacích polského měšťanstva. Také v poslední době neleží toto odvětví heraldiky mimo okruh badatelských zájmů polských heraldiků, o čemž svědčí práce Mariana Gumowského 3/ o znacích toruňského patriciátu a Gadomského práce 4/ o kamenických znacích.

V obou německých republikách má pěstování občanské heraldiky dlouholetou tradici. Badatel v tomto odvětví má k dispozici jednak literaturu pramenného charakteru, z níž lze jmenovat Německou rodinnou knihu, která zahrnuje 119 svazků tzv. staré řady a od roku 1955 v tzv. nové řadě vychází 3 až 5 svazků ročně 5/, jednak v tomto odvětví vyšly příručky i teoretické studie syntetického charakteru.

Také u nás byl již více než před sto lety zjištěn význam občanského znaku jako historického pramene. V Památkách archeologických Mauric Trapp 6/ upozorňoval na význam sbírání občanských znaků a pečeti pro historii měšťanstva. V rámci tohoto časopisu i později vydávaného Soupisu památek byly publikovány informace o měšťanských znacích, avšak tyto informace měly charakter muzejní či dokumentační. K vydání speciální statě nedošlo. Bylo na škodu občanské heraldice, že při vypracování základních heraldických děl jí nebyla věnována náležitá pozornost. Heraldik Martin Kolář v prvním dílu Českomoravské heraldiky 7/ se zmiňuje o zvyku, že každý svobodný člověk mohl užívat znak, k čemuž dodává, že tento zvyk ještě sám pamatuje. Též uvádí informace o sporu dvou pražských měšťanských rodin Rostů a Lempenfulerů o znak v roce 1350 a o znaku měšťanské rodiny Kamarářů. Jedná se většinou o již publikované poznatky, které Kolář použil k doplnění dějin šlechtické heraldiky.

August Sedláček při vypracování druhého dílu Českomoravské heraldiky sem nepočal znaky občanských rodů. Pouze ve IV. oddělení o rodinách erbovních a přistěhovaných uvádí vedle znaků nobilitovaných rodin též znaky rodin, kterým bylo uděleno právo užívat znak. Jestliže zde nalezneme popisy znaků měšťanských rodin, děje se tak v případě, že se jejich potomci zařadili mezi šlechtu. Z uvedeného plyne, že August Sedláček nemohl najít uplatnění pro všechny občanské znaky, které vy excerpoval a mnoho jich zůstalo v jeho pozůstalosti.

A tak jediným pramenem k poznání našich občanských znaků zůstává kniha od Hermanna Hermanna s názvem Genealogie a heraldika občanských rodin Rakouska-Uherska 8/, která vedle správných údajů uvádí údaje zkreslené až chybné. Autor v duchu tehdejší doby zcela volně zacházel se znaky měšťanských, často i šlechtických rodin, které přisuzoval rodinám stejného příjmení.

Mezníkem pro dějiny bádání o občanské heraldice jsou práce Josefa Pilnáčka. Jeho vztah k občanské heraldice byl utvářen již za jeho soukromého bádání o dějinách jeho rodu, při němž si všiml občanských znaků. Výsledkem tohoto zájmu byla drobná práce "Královéhradecké, chrudimské, pražské a jiné rodiny erbovní a měšťanské" 9/. Též ve vlastivědných pracích nikdy neopomněl doplňovat místní dějiny znaky a pečeti panských úředníků, svobodníků, farářů a mlynářů.

Největší počet občanských znaků byl však publikován v jeho monumentální práci Staromoravští rodové 10/. Pilnáček vydělil pro nositele občanských znaků v této práci zvláštní oddíl, který rovněž opatřil úvodem. Ve 120 heslech tohoto oddílu je nashromážděno značné množství poznatků, i když je třeba podotknout, že se jedná o malou část zpracovaného archivního materiálu. Nejlépe jsou zpracované občanské znaky z lichtenštejnského archivu a archivu Řádu německých rytířů, k nimž měl Pilnáček nejlepší přístup. Při svých cestách za archivním materiálem byl Pilnáček časově i finančně značně omezen, proto mnohé občanské znaky stačil pouze chvatně nakreslit na útržek papíru, jak o tom svědčí Pilnáčkova pozůstalost uložená ve Státním oblastním archivu v Brně 11/. Je třeba kladně hodnotit, že ani takové neúplné informace o občanských znacích si neponechal pro sebe, ale uvedl je v heslech šlechtických rodů téhož jména nebo stejného či podobného znaku.

Značné množství občanských znaků se též objevuje v jeho práci Doplnky ke Staromoravským rodům a v práci Neznámé znaky staré Moravy, které zůstaly v rukopisu a jsou též uloženy v jeho pozůstalosti.

Trvalý zájem a znalosti získané heuristickou prací vedly Pilnáčka, aby společně s archivářem Antonínem Markusem vydal pro potřeby Rodopisné společnosti československé v Praze příručku občanské heraldiky o názvem "Znamení a znaky nešlechticů" 12/. Autoři příručky na dvaceti stranách seznámili čtenáře se stručnými dějinami a obsahem občanských znaků a též o způsobu jejich tvoření a užívání. Vydání příručky, jímž autoři sledovali i záměr propagace, mělo značný ohlas mezi rodopisci o heraldiky, o čemž svědčí Erbovní kniha na rok 1935, kde vedle recenze vychází článek o současném užívání občanských znaků. Tuším, že autorem článku byl Břetislav Štorma nebo někdo z okruhu jeho přátel. Základní snahou Břetislava Štorma bylo vrácení znaků do života společnosti, docenění jejich estetického a právního významu. Ve znacích nešlechticů viděl cestu k obnově živé heraldiky. Z jeho popudu bylo v rámci Erbovní knihy organizováno vydávání přijatých občanských znaků v tzv. Registrech občanských znaků. K tomuto záměru však ze zatím neobjasněných příčin nedošlo. Domnívám se, že občanské znaky uveřejněné v knize kreseb Břetislava Štorma 13/ měly být publikovány právě v těchto registrech.

Občanské znaky navrhnuté Břetislavem Štormem zůstaly ve vlastnictví jejich nositelů. Také Erbovník Břetislava Štorma se znaky jeho přátel, který byl vydán v počtu šesti kusů a byl autorem kolorován, je dnes nedostupný 14/. Jako neúnavný propagátor živé občanské heraldiky vydal Břetislav Štorm v roce 1947 v časopisu Rodopisné společnosti československé článek 15/, v němž se pokusil vytvořit soustavu novodobé občanské heraldiky s jejími specifickými štíty a dalšími atributy. Tento Štormův krok nebyl šťastný a došel kritiky 16/. Jeho soustava se též až na malé výjimky neužala. Přitom vynikly některé Štormovy nedostatky jako nedostatečná znalost historických vzorů. Přes tyto nedostatky je Štormův přínos k poznání a rozvoji občanské heraldiky značný.

Je též jeho zásluhou, že od začátku druhé světové války se občanská heraldika dostává do povědomí heraldiků jako samostatné odvětví heraldiky, o čemž svědčí i speciální kapitola ve Schwarzenbergově Heraldice 17/. Též František Beneš 18/ ve svých úvahách o využití pečeti jako historického pramene neopomněl se zabývat občanskými pečetěmi.

Od roku 1945 můžeme zaznamenat řadu dílčích studií dotýkajících se občanské heraldiky. Je třeba jmenovat práci Rostislava Nového 19/ o počátcích znaků českých měst, kde se zabývá problematikou vzniku měštanských znaků nebo práci Mileny Flodrové a Bohumila Samka 20/ o cínu ve sbírkách Muzea města Brna, v níž se autoři pomocí malého vzorku pokusili srovnat znaky a značky brněnských cínařů. Význam pro bádání o občanské heraldice má též práce Dagmar Staré 21/ o konvářských značkách pražských mistrů a další články uveřejňované v heraldických periodikách.

Jestliže sledujeme, jakými cestami se ubíralo bádání o občanské heraldice, rysují se nám směry dalšího vývoje. Občanská heraldika byla vždy úzce spjata s občanským rodopisem. Z toho plyne, že právě Genealogická a heraldická společnost v Praze by měla převzít odpovědnost za rozvoj tohoto odvětví heraldiky. Jistě by občanské znaky měly být zařazeny do připravovaného atlasu. Avšak již dnes by v heraldických časopisech měla být věnována stálá rubrika pro zveřejňování občanských znaků. Zvláště v Genealogické a heraldické společnosti jsou dobré podmínky pro vytvoření stálého okruhu dopisovatelů, neboť právě rodopisci se v archívních pramenech nejčastěji setkávají s občanskými pečetěmi.

K lepší znalosti a propagaci tohoto odvětví u všech heraldiků a též k docenění občanských znaků by přispělo vydání příručky. Jen za uvedených podmínek je možno přistoupit k řešení takových otázek, jako je problematika vzniku občanských znaků, dějiny erbovního práva, vztah občanských znaků a značka kvantitativní zkoumání obsahu těchto znaků.

A nakonec nelze zapomenout, že se jedná o živé odvětví heraldiky. Pro užití občanských znaků je dostatek možností a dovoluje to též náš právní řád. K vytříbení heraldického vkusu, zvýšení vážnosti občanského znaku a k samotnému bádání by přispělo vydávání nově přijatých znaků v registrech.

Občanská heraldika přináší badateli snad nevyčerpatelné bohatství heraldické materie a jen ve speciální studii by se daly postihnout všechny směry, v kterých má občanská heraldika význam pro heraldiku a historii a proto si zaslouží, aby jí byla věnována zasloužená pozornost.

Prameny a literatura:

1. A. Chmiel: Z herbarza mieszczańskiego, Rocznik Krakowski, roč. 8, rok 1900, s. 173-182.
2. W. Witte: Znaki pieczętnie (gmerki) mieszczań w Polsce w XVI i zaraniu XVII wieku, Wiadomości Numismatyczne archeologiczne, roč. 5, 1903-1906, s. 339, 346, 409-442, 449-509, 531-534.
3. M. Gumowski: Herbarz patrycjatu toruńskiego, Toruń, 1970.
4. J. Gądoński: Znaki kamieniarzkie od roku 1100 do połowy XII wieku, Folia Historiae Artium, roč. 3, 1966, s. 23-67.
5. Deutsches Geschlechterbuch, alte Reihe 1-119, (1889-1943), neue Reihe 120 (1955-).
6. Památky archeologické, roč. VI, rok 1865, s. 62.
7. M. Kolář: Českomoravská heraldika, díl I, Praha 1902.
8. A. Sedláček: Českomoravská heraldika, díl II, Praha 1925.
9. H. Hermann: Genealogie und Heraldik bürgerlicher Familien Österreich-Ungars, Vídeň, díl I, 1900, díl II, rok 1902.
10. J. P. Radostický (Josef Pilnáček): Královéhradecké, chrudimské, pražské a jiné rodiny erbovní a měšťanské, Vídeň 1919.
11. Josef Pilnáček: Staromoravští rodové, Brno 1972, 2. vyd.
12. SOA Brno, 673, Pilnáčkova pozůstalost.
13. A. Markus - J. Pilnáček: Znamení a znaky nešlechticů (Občanská heraldika), Praha 1934.
14. Kniha kreseb Břetislava Štorma, Praha 1939.
15. Sdělení dr. Zdeňka M. Zengera autorovi v dopise ze dne 28.6.1980.
16. B. Štorm: Heraldika a naše doba, Časopis Rodopisné společnosti československé, roč. 1947.
17. J. Milde: Heraldika a dnešek, Erbovní sešit č. 1, s. 11-13.
18. K. Schwarzenberg: Heraldika čili příklad její teorie, Praha 1941.
19. F. Beneš: Význam pečeti pro bádání v minulosti, Praha 1945.
20. R. Nový: Počátky znaků českých měst, Sborník archívních prací, roč. XXVI, 2/1976, s. 367-412.
21. M. Flodrová - B. Samek: Cín ve sbírkách muzea města Brna, Brno 1970.
22. D. Stará: Konvářské značky pražských mistrů, Roztoky u Prahy 1974.

Pečeť knížete Přemka Opavského z roku 1429

symbol ochrany České koruny proti viklefištům a husitům

František Chocholatý

Na listině knížete Přemka z 1.6.1429, uložené ve Státním archivu v Opavě (inv.č. 17, sign. E 6), je zavedená pečeť o průměru 35 mm, zobrazující vlevo kráječjícího dvouocasého lva s hlavou pokrytou přilbicí s dvěma bůvolími rohy, Lev drží v tlamě gotický štít kryjící lvi tělo. V poli jsou písmena P-Z. V perlovém mezikruží je opis částečně poškozený:

S PRZIMKONIS + DEI + GRA/CIA + D/UCIS/ + OPPAVIE

Co má tato kombinace dvou znaků symbolizovat? Proč mění pojednou Přemek obraz své pečeti? Odpověď musíme hledat ve vývoji a průběhu husitských válek a jejich vlivů na poměry na Moravě a ve Slezsku.

Kníže Přemek po nástupu své vlády spolu se svým bratrem Václavem získává Opavsko rozdělené, plně vnitřních rozporů. Po smrti Václavově roku 1381 a smrti svého bratra Mikuláše r. 1394 vládne sice sám na třech čtvrtinách původního Opavska a pokouší se vyplatit zastavené území, ale zhoršené poměry na Moravě zasaňují také jeho zemi. Spor mezi markrabaty Joštem a Prokopem není jenom sporem o moc, ale kolem let 1399-1400 také bojem o nový církevní program. Mnozí z těch, které v roce 1399 jako stoupence Prokopovy postihla exkomunikace, se později stávají stoupenci husitského hnutí. Přemkovo místo v tomto boji je na straně Jošta a zvrát nastává teprve tehdy, když pozice Joštovy vedou k ohrožení krále a Přemek se stává členem moravsko-slezského spolku proti rušitelům zemského míru. Přes nepříznivý vývoj v zemi pokračuje v rozvoji země v duchu odkazu Mikuláše II. a Karla IV. Buduje po vzoru kostela na Karlově kapli sv. Kříže, jež se měla stát pohřebištěm rodu, vymy- kaje se tak tradici Anežky Přemyslovny, spojující poslední odpočinek s kláštery minoritů a klarisek.

Budováním hradu v Opavě kolem roku 1400 započal Přemek program výstavby nového správního centra země v Opavě místo dosavadního Hradce. Jednáním o dědičké smlouvě mezi oběma větvemi Přemyslovců snažil se o znovu- zcelení obou knížectví a zachování zemi v držení rodu v případě vymření jedné z větví. Smlouva mezi Přemkem a Janem byla uzavřena 1407, ale neměla dlouhého trvání, 1416 odstupuje Jan a r. 1422 Přemek.

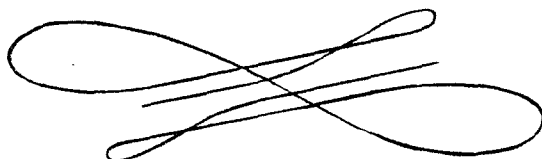
Smrt krále Václava, nahromaděné rozpory a krizové situace otevřely cestu revoluci. Zaujímal-li Přemek neutrální postoj v otázce Jana Husa, nezasáhl-li proti zemanům, kteří podepsali stížnostní list do Kostnice, v nastalé občanské válce se postavil na stranu krále Zikmunda. Přitom byl jedním z těch, kteří přispěli k zavedení českého jazyka do zemských desek v roce 1420 (1424) a také sám užívá ve svých listech češtiny, poprvé na listině z 28.7.1421.

Právě ve vývoji husitské války lze hledat vysvětlení pro symboliku pečeti z roku 1429. Kníže Přemek se účastní holdu Zikmundovi ve Vratislavi v lednu 1420 i prvního tažení do Čech, končícího porážkou pod Vítkovem a Zikmundovou korunovaci 28.7.1420. Podzimní výpravy se přímo neúčastní, ale patří k jejím finančníkům, jak o tom svědčí listina krále Zikmunda z 23.4.1421. Z tohoto období pochází pravděpodobně také ražba zlatých dukátů, na jejichž lici straně vidíme postavu knížete oděného v kabátce, v pravici držícího korunu Opavska a v levici pak meč obrácený hrotem dolů. Stylizace je shodná s postavou sv. Ladislava z uherských dukátů krále Zikmunda. Na rubu pak nacházíme čtvrcený štít, jehož 1. a 4. pole je plněné a v 2. a 3. poli je opolské orlice, symbolizující nejen Přemkovu myšlenku z roku 1407, ale také nové tendence v politice knížete vedoucí k sblížení s hornoslezskými knížaty. Na Moravě se stává hlavním aktérem smíru mezi Petrem ze Strážnice a králem Zikmundem, ale také vůdčí osobností sněmování v Brně, vrcholícího zřeknutím se čtyř artiklů moravskou šlechtou a uzavřením landfrýdu na Moravě. Po svěření mistodržitelství na Moravě vévodovi Albrechtovi nastal návrat moravského panstva k husitství, avšak již sněm v Brně (25.5. - 2.6.1422) vede znovu ke smíru a oslabení radikálů. V Opavě se seskupují vojska Přemka Opavského, Hanuše Ratibořického a Bolka Těšínského k tažení do Čech, končícího porážkou u Habru a Německého Brodu v lednu 1422. Kníže Přemek je zplnomocněncem, spolu s Konrádem Olešnickým a biskupem vratislavským, při jednáních a uzavření spolku Slezska, Šestiměstí, Řádu a Zikmunda proti Polsku a Litvě 5.1.1423, jehož přímým následkem je odvolání knížete Korybuta z Čech v březnu 1423. V červnu a červenci husitská vojska vedená Divišem Bořkem z Miletičky táhla Moravou ke Kroměříži, kde se odehrála bitva s vojsky moravských pánů vedenými Přemkem Opavským a biskupem Janem Železným, která končí porážkou Moravanů a dobytím Kroměříže. Dotyční Hradce Králové Žižkou a likvidace křídla stoupenců Divišových vedla k návratu Divíše do Čech a k znehodnocení dobytí pozic. V říjnu 1423 je dána Morava v léno Albrechtovi a to vede k přesunu jak uvnitř stoupenců moravských husitů, tak také v táboře královských. Ke změně postojů přispěl také návrat Korybutův a smrt Žižkova. V únoru 1425 se obnovuje aktivita husitů na hranicích Opavska, je dobyt klášter v Dolanech a hrad Hluboký. Přemek navazuje jednání s Dobeslavem Puchalou a Petrem Holým prostřednictvím svého hejtmána Mikuláše z Vladěšína o uzavření příměří. Na straně Přemkově stojí Jan Jičínský z Kravař a Jiří Lukavský ze Šternberka. Podle smlouvy se mohly obě strany účastnit tažení na straně Korybuta a krále Zikmunda, ne však na straně Albrechtově. Dochází zde k odtržení Přemkovy strany jako strany královské od Albrechta. V roce 1426 Jan Tovačovský spolu s Puchalou dobyli Odeř a spálili Fulnek. Přemek se sice pokouší za pomoci kněžny Ratibořské Heleny dobýt zpět Odeř, ale marně. V únoru 1427 dochází ve Střelíně k uzavření branného svazu a k jednání se stranou královskou v Čechách vedenou Půtou z Častolovic a některými členy strany Korybuta a vedou k převratu, jenž vyzrazen je likvidován na Zelený čtvrtek 1427 a Korybut je odveden na Valdštejn. Ustanovené zemské hotovosti v Horním Slezsku velel Přemek Opavský, Bernard Falkenberský a za přípravu letní křížové výpravy do Čech odpovídal Konrád, biskup vratislavský a Přemek. Koncem února 1428 po úspěšném tažení v Uhrách objevují se vojska husitů na hranicích Opavska, aby se u Odeř spojila s oddíly Dobeslava Puchaly a knížete Fridricha z Ostroha a táhla k Hradci, kde s nimi uzavřel příměří kníže Václav dne 27.2.1428. Pokus husitů o obležení Opavy 28.2. až 2.3. skončil nezdarem a vojska se hnula k Hlubčicím, kde se 10.3. rozdělila ve dva proudy mířící do Slezska, Bolek ml. Opolský, Bernard Falkenberský, Ludvík kníže Břežský a Ludvík Olavský uzavřeli příměří, hořící města, kláštery, avšak po počátečních potížích nastává konsolidace sil a soustředění dvou proudů vojsk Slezanů. Odvážný manévř Prokopa Holého a dobytí Hojna vede k rozchodu zemských hotovostí a Prokop uzavřením příměří s hornoslezskými knížaty a Přemkem si zajišťuje pokojný odchod ze Slezska. V červenci Jan Tovačovský s Puchalou obsazuje Ostravu a snaha Přemkova o dobytí Ostravy 21.8.1428 končí nezdarem. Odchodem Jana Železného z Moravy se stává Přemek vůdčí osobností královské strany, která podobně jako strana husitská na Moravě není spokojena s vládou Albrechta. Sněm v Českém Brodě započatý v lednu 1429 připravil podmínky k zahájení jednání mezi Zikmundem a husity. Zikmund v té době vede jednání v Lucku s králem Vladislavem a velkoknížetem Vítoldem, kterému nabízí královskou korunu pro Litvu a uzavření spolku mezi Uhrami, Korunou a Litvou. Aktem korunovace, jež by se měla konat r. 1430, měl být tento věčný spolek uzavřen, zástupcem České koruny měl být kníže Přemek. 28.3.1429 je již Zikmund v Bratislavě a přijíždí sem již také poselstvo husitů vedené Prokopem Holým a Petrem Englišem. 2.4. je dohodnuto, že za bezpečnost Prokopa Velikého a poselstva budou osobní zástavou neboli ležením odpovídat synové Přemka Opavského Mikuláš a Přemek spolu s dvěma německými pány. Jednání započalo v úterý velikonoční a skončilo 9.4. s tím, že bude svolán sněm do Prahy, kde se bude jednat o žádostech krále. Došlo přes odpor sítotů k unesení a byly ustanoveny podmínky pro příměří. Mimo jiné bylo požadováno, aby Albrecht odezdal vládu na Moravě knížeti české nebo slovenské národnosti.

A právě v tomto období se objevuje nová Přemkova pečeť. Český lev si kryje hlavu a tělo atributy starého rodu Přemyslovců, jehož základy položil Přemysl Otekar a jenž je společně krve jako tento poslední Lucemburk.

nemající sílu smést husitství. Vládu na Moravě dal do rukou potomka těch, kteří jejich společného praděda potupili a kteří znovu plení Moravu. Komu jinému by měla připadnout markraběcí koruna než tomu, kdo jediný setrval v obraně Moravy spojující svůj osud s osudy moravských pánů obou stran. On je jediný představitel královské strany na Moravě, neboť za Albrechtem stojí jen města a hrstka pánů. Nová pečeť má vyjádřit jeho program a strana husitská mu svými požadavky dala nový prostor. Přijme je Zikmund? Nový sjezd zvrátil výsledky všeho jednání. Také Přemek jako by se stáhl do pozadí a pečeť z 6.11.1429 jako by nám dala za pravdu. Objevuje se čtvrcený štít, jehož l. a 4. pole je půlené a v 2. a 3. poli je opolská orlice. Slezsko trpí nájezdy husitů, dne 30.6.1431 hoří Opava a v ní shořely zemské desky, ještě se nestačí vzpamatovat z pohromy a do Slezska vtáhl Prokop Holý k vybavení obleženého Náměči a na severu Moravy jsou vojska sirotků vedená Čapkem ze Sán. Spojená vojska uzavírají příměří s Přemkem a jeho syny 28.9.1431. Kolem této listiny je mnoho dohadů o pravosti datace. Husitská vojska podle všech dostupných pramenů táhla ke konci září dvěma proudy do Uher přes Jablunkovský průsmyk ze Slezska a Vlárským průsmykem od Uherského Brodu, aby se severně od Žiliny spojila a 26.9.1431 vpadla do Liptova. Zde se v noci z 26. na 27.9. skrytě přiblížili k hradu Likava a za svítání ho lští dobyli. Při tom dochází ve stejný den v městě vzdáleném vzdušnou čarou 150 km, to je asi 180 až 200 km pochodu, k uzavření smlouvy o příměří, při čemž se ve smlouvě jmenují obě vojska husitská. Co je příčinou vzniku listiny o tolika nesrovnalostech? Z hlediska knižete Přemka to mohl být špatný stav hradů a budov po nedávném požáru spolu s jistou únavou a zklamáním z dosavadního průběhu války a snad také roztrpčení z událostí kolem Bratislavy a následovných sněmů. Pak by pro něj byla prospěšná listina s upravenou datací i za cenu nějakých ústupků. Z pozic husitských zde mohly hrát roli stále rozpory mezi oběma proudy, tábority a sirotky, a jak ukázala roztržka pod Nitrou s následovným odchodem táboritů a úmyslným zničením jediného mostu přes Váh u Hlohovce, tato akce táboritů byla hlavní příčinou úplného zničení vojska sirotků, kdy z původních 7000 jezdců se 14.12.1431 vrátilo do Prahy jen 500. Je zde také možnost falza, ale motivace zatím není z dosavadních pramenů jasná. 21. listopadu pak starý kníže obnovil zemské desky za účasti pánů, zemanů a manů knížectví a za necelé dva roky po těchto událostech Přemek zemřel, zajistiv ještě před svou smrtí vůli svého testamentu zemi před rozdělením.

Přes svou negativní roli v procesu husitské revoluce patří kníže Přemek k předním osobnostem své doby a jenom zvrát událostí mu zabránil uskutečnit mnohé z programu, který si vytýčil při nástupu své vlády. Počáteční rozvoj země brzdily rozpory mezi moravskými Lucemburky, do kterých Přemek aktivně zasáhl. Válka s husity zatížila zemskou pokladnu a zaktivizovala veškeré síly, které Přemek potřeboval k rozvoji země, do služeb ochrany Koruny proti vlivům Viklefova a Husova učení, i když jejich nacionálních proudů dovedl Přemek využít k rozvoji a posílení českého živlu v zemi dříve než Morava nebo Čechy. Nacionální důvody je vedly ke spolupráci s umírněným prohusitským moravským panstvem, nazývaným husity "bratry v Bohu" (Janem Tovačovským z Cimburka, Janem Jičinským z Kravař, bratry ze Sovince, Lackem Šternberkem z Holešova aj.) proti vládě vévody Albrechta, v němž, podobně jako husité, viděli největší nebezpečí pro soudržnost Koruny a potlačení národního citění (Albrecht sám měl na Moravě hlavní oporu v městech). Bohužel vývoj dějin dal za pravdu pečeti Přemkově, na níž se český lev musí chránit znakem Přemyslovců Opavských, jako pokračovatelů domácí slovanské rodové dynastie.

Razítka v Čechách po roce 1850

Jan Krivohlávek

Razítka obcí jako historický pramen zůstávají prozatím stranou zájmu většiny historiků a badatelů. V poslední době k nim přihlídl pouze manželé Čoupkovi ve své práci o pečeti obcí okresu Uherské Hradiště. 1/ Zabýval se jimi také O. Smrček, ale pouze jako o předmět sbírky v muzeu. 2/ Ostatní práce z obecní (městské) heraldiky vydané v poslední době se jimi buď vůbec nezabývají nebo jich občas užívají k doplnění popisu městských znaků. 3/ To se týká i slovenských prací, ve kterých však byly při popisu obecních (městských) znaků využívány více. 4/

Vlastní problematiku obecních razítek lze rozdělit do několika okruhů. Je to jednak upřesnění pojmu obecní razítko (pečeť), dále pak zákonná úprava užívání razítek a jejich znamení. Dalším okruhem je praktické uplatnění zákonných předpisů o razítkách a jejich zařazení do sfragistiky.

Vlastní historie obecních razítek začíná roku 1850. Jejich zavádění je prováděno v době, kdy dochází v Čechách k rozsáhlým společenským změnám. V obcích se přestává užívat k potvrzování písemností pečeti, které byly nahrazeny obecními razítky. Zprvu kovovými, od konce 19. století pouze gumovými.

Užívání termínu razítko a obecní razítko nebylo zprvu jednoznačné. Po roce 1850 se stále ještě dlouhou dobu pro razítko, tak jak je známe dnes, užívá termínu obecní pečeť nebo také úřední pečeť. 5/ Pod pojmem razítko se v té době myslí nástroj, kterého "... užívají hlavně úřady na zkrácení různých výkonů; číslování listin, označení jejich dnem, letopočtem, jménem úřadů atd. ...". 6/ Po roce 1920 je za pečeť považováno nejen kovové pečetidlo (typář) ke zhotovení otisku v pečetním vosku, "... nýbrž i kovová nebo gumová razítko k tisknutí barvou". 7/ Později se stále více pro typáře k zhotovování otisků barvou užívá termín razítko vedle stále ještě užívaného termínu obecní pečeť. Tento stav zůstal zachován dodnes jen s tím rozdílem, že pod pojmem pečeť dnes rozumíme kovový typář nebo také samotný otisk v pečetním vosku. Zatím co razítko je gumový typář a jeho otisk barvou. 8/

Mezi obecní razítko po roce 1850 je nutno počítat i razítka měst. Rozpadem patrimoniální správy se totiž dle obecního zákona stává základním článkem státní správy katastrální obec. Nečiní se zde rozdíl mezi vesnicemi, městy nebo městy. 9/ Razítko vesnic a měst se vzájemně liší jen v tom, že města používala hlavně znamení z původních pečeti měst nebo znaku města, kdežto vesnice znamení v razítku často měnily.

Právní úprava užívání obecních razítek a jejich obrazů zatím souhrnně zpracována nebyla. Jen V. Ruda 10/ a manželé Čouňkovi 11/ některé zákonné směrnice uvádějí. Další přehled je obsažen u Daňka a Hoffmanna, 12/ a také v rejstřících právních předpisů. 13/ Jsou zde však většinou uváděny jen předpisy o užívání státního nebo zemského znaku.

Pokud se na celý problém podíváme blíže, zjistíme, že v minulosti neexistoval žádný právní předpis, který by přímo nařizoval pro obec užívání obecního razítka. Jen v obecním zákonu z r. 1839 se v § 9 uvádí, že "každá obec může mít pečeť obecní". 14/ Užívání razítek obcemi bylo zřejmě již tak jasné, že nebylo nutno tuto záležitost nějak právně upravovat. Bylo ponecháno na vůli obce, jaké razítko bude užívat. Tuto domněnku podporuje skutečnost, že obce užívaly razítka různé velikosti a různých tvarů bez jakéhokoliv omezení. Teprve později byly vydány příslušné směrnice a zásady, které užívání razítek obcí upravily. 15/

Také to, co se má označit obecním razítkem, nebylo zpočátku blíže právně upraveno. Bylo pouze stanoveno, že obecní pečeti se mají potvrzovat domovské listy. 16/ Teprve po roce 1943 je jasné stanoveno, které písemnosti obcí se označí razítkem. 17/

Užívání různých znamení a symbolů v obecních razítkách bylo upravováno již od r. 1851, kdy bylo oznámeno, že nebude sice obcím bráněno, aby užívaly na svých razítkách symbolů vypočtených na jejich pečetích, avšak s tím omezením, že nesmí užívat obrazu císařského orla. Ten byl vyhrazen pouze pro státní úřady. K užívaným symbolům neměly být dávány žádné další přídavky, které vyžadují dalšího schválení. V každém razítku měl být nápis nebo opis "Pečeť obce N.N." a to i v razítku bez znamení. 18/

Další úpravu najdeme v obecním zákonu z roku 1859. Uvádí se zde, že na "obecní pečeti má být jméno obce a určitější pojmenování co jest to za obec. Posavadní pečeti obecní zachovají i budoucně nynější svou podobu, leč by bylo zapotřebí z příčin veřejných, aby se změnila. Chtěla-li by některá obec pečeť dosavadní zjinačiti neb užívatí erbu posud neobvyčejného, musí prvé na úřadech státních za povolení k tomu žádati a povolení takové obdržeti". 19/

Užívání některých znamení, zejména zemských a státních znaků, bylo omezeno. Tak užívání zemského znaku bylo upravováno roku 1838 20/ a roku 1863. 21/ Užívání československého státního znaku bylo upraveno roku 1920 22/ a roku 1936 23/. Na základě těchto předpisů mohly obce užívat v razítku zemský (státní) znak v podobě velkého státního znaku, tj. korunovaný dvouocasý kráčejší lev, bez štítu se slovenským znakem na prsou. 24/ Tato podoba zemského, později státního znaku se užívala v razítkách až do roku 1960. Od tohoto roku se užívá na razítkách státních orgánů a institucí, tedy i obcí (MNV a MěstNV) dnešní podoby státního znaku. 25/

Po roce 1919 bylo zakázáno užívání rakouského znaku a bývalé rakouské císařské koruny. Obojí bylo považováno za památky protistátního rázu. 26/

Také textová výplň razítek byla právně upravována. V obcích, kde žilo alespoň 20 % Čechů, měla být textová výplň razítek v češtině. Tam, kde je Čechů méně, měla mít razítka slovní výplň ve státním jazyce, to je v češtině a v menšinovém jazyce. 27/ Tato ustanovení se však podařilo prosadit jen s velkými obtížemi a musel se jimi několikrát zabývat i Nejvyšší správní soud. 28/

Okupace československého pohraničí Německem v roce 1938 a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava roku 1939 se také odrazilo v razítkách obcí. Na území, které připadlo k Německé říši, začalo platit německé obecní zřízení. 29/ Obce na tomto území užívaly kulatých razítek jednotného tvaru s orlicí a hákovým křížem, názvem obce a příslušného landrátu. Oba názvy byly provedené frakturním německým písmem. Užívání znamení v obecních razítkách na území tzv. Protektorátu se řídilo dle dříve vydaných předpisů. 30/ upravených na nové poměry. 31/ Úprava užívaných znamení v razítkách se neměnila. Pouze slovní výplň musela být dvojjazyčná, česká a německá.

Úprava po roce 1943 se vrátila do původního stavu před rokem 1938. Obce stále užívaly razítek různých velikostí, tvarů a s různými znameními. Proto zemský národní výbor roku 1947 zaslal všem podřízeným orgánům oběžník, ve kterém doporučoval způsob, kterým mělo být upraveno užívání a podoba různých znamení v obecních razítkách. 32/ Okresní národní výbory se pak dlouhou dobu snažily u podřízených obcí (MNV) prosadit doporučené změny. Při této příležitosti si vyžadovaly od MNV zaslání otisků užívaných razítek. Tak se v některých fondech ONV zachovaly zajímavé sbírky otisků razítek příslušných MNV. 33/

Podobným způsobem zřejmě vznikla sbírka otisků úředních a spolkových razítek z obvodu KNV Ostrava, která je dnes uložena ve Státním oblastním archivu v Opavě. 34/ V této době bylo také publikováno několik populárních článků, doporučujících obnovování a zavádění starých znamení obcí v obecních razítkách. 35/ Od roku 1952 mohou obce (MNV) ve svých razítkách užívat pouze státního znaku. 36/

Praktické užívání různých znamení v obecních razítkách bylo někdy rozdílné od zákonného předpisu. Na území dnešního okresu Ústí nad Orlicí, na základě prozatím shromážděných dokladů, užívání znamení v razítkách obcí vypadá předběžně asi takto:

Část obcí začala nových razítek se znaméním užívat hned po roce 1850. Některé obce o něco později. Velká část obcí užívala znamení pocházející z původních pečeti. Malá část obcí užívala razítek pouze se jménem obce nebo si volí znamení nové. Před rokem 1900, ale i později, upouští řada obcí od svých původních znamení a přejímá do obecního razítka místo znamení zemský znak. 37/ Tyto obce se povětšinou ke svým původním znaméním již nikdy nevrátily. V obcích okresu, kde byla převaha německého obyvatelstva po roce 1926, mnohdy až po upozornění, razítka dosud jen s německým textem mění za razítka s textem dvojjazyčným. Obce na Lanškrounsku, Králicku a částečně i Ústecku, které připadly roku 1938 k Německé říši, začaly užívat úředních německých razítek. Ostatní obce v roce 1939 zavedly razítka dvojjazyčná. Následkem této změny bylo mnohdy upuštění od užívání různých znamení. Jen málo obcí okresu v této době ma v razítku nějaké znamení. Po osvobození v roce 1945, zejména na Králicku a Lanškrounsku, nové národní výbory v obcích ve svých razítkách již žádné znamení neužívají, nepokládáme-li v době za znamení již hojně užívaného lva ze státního znaku. Poněkud jiná byla situace na Záměrecku a Ústecku. Zde se část obcí ke svým starým znaméním vrací. Druhá část začíná používat pouze státního znaku. Tak například obec Lanšperk (o. Ústí n.O. - dnes součást obce Dolní Dobrouč) v letech 1850-1952 měnila 5x razítka a užívala znamení. Nejprve bylo užívané razítko s postavou sv. Václava. Asi od r. 1910 se užívalo razítko jen se jménem obce. Později, od počátku třicátých let se jako znamení užíval obraz hradní zříceniny. V letech 1939-1945 má razítko s německo-českým textem a vyobrazením kaple. Po roce 1945 je krátce používáno původní razítko s hradem, ale brzy je zavedeno nové, jen se státním znakem. 39/

Posledním a v podstatě jedním z nejdůležitějších problémů obecních razítek je jejich zařazení do sfragistiky (nauky o pečetech). Zařazením obecních razítek se patrně poprvé pokusil O. Smrček, 40/ ale nedosáhl jednoznačného rozhodnutí a tento problém není dodnes spolehlivě vyřešen. Ani tento příspěvek si neklade za cíl problém vyřešit. Pokouší se jen naznačit jedno z možných řešení.

Pokud posuzujeme vzájemné funkce pečeti a razítka, dojdeme k těmto závěrům. Při svém užívání pečeti plnily tyto základní funkce: zejména funkci potvrzovací, ověřovací a funkci uzavírací. Mimo to pečeti plnily ještě i funkci pověřovací a poznávací. 41/ Všechny tyto funkce převzala obecní razítka. Také forma obrazu pečeti a razítka je obdobná. Obojí má opis nebo nápis, znamení a shodný tvar. Rozdíl je jen v tom, že pečeti vznikají otiskem kovového typáře do pečetního vosku nebo i jiného materiálu, kdežto razítka otiskem kovového, později gumového typáře namočeného do barvy. Také způsob, jakým byly pečeti k listinám zprvu připojovány či přivěšo-

vány, je od razítek rozdílný. Ale od 16. století převažuje otiskování pečeti přímo na listinu.

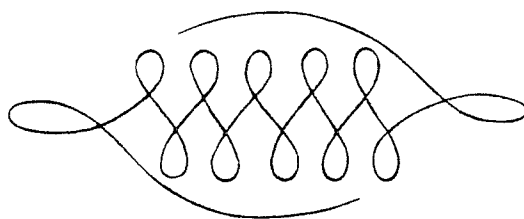
Přes tyto rozdíly by nemělo být sporu o tom, že razítka do sfragistiky patří, neboť jsou vlastně logickým pokračováním pečeti; i když se těchto stále, zejména pro uzavírání a potvrzování důležitých státních a právních listin, ještě užívá, je proto nutno odmítnout názor, že "je sfragistika v podstatě disciplinou uzavřenou, neboť její rezidua, která se dnes uplatňují, jsou zpravidla z hlediska sfragistiky jako vědecké disciplíny bezcenná". 42/

Na závěr je třeba dodat, že obecní razítka, zejména do roku 1952, jsou stejným zdrojem informací jako pečeti a mnohdy mají stejnou hodnotu. I z razítek lze vyčíst mnoho zajímavostí pro dějiny té či oné obce nebo města.

Prameny a literatura:

1. Jiří Čoupek - Jaromíra Čoupková: Pečetě obcí okresu Uherské Hradiště, Uherské Hradiště 1971.
2. O. Smrček: Razítka jako součást sfragistické sbírky - Problematika katalogizace, Zpravodaj Krajského muzea v Hradci Králové, č. 3-4/1979, s. 16-25.
3. V. Ruda a kol.: Znaky severočeských měst, Most 1970; K. Liška, A. Příbyl: Znaky a pečeti středočeských měst, Praha 1975; Baletka L.: Znaky měst a městeček Severomoravského kraje, Sborník Státního archivu v Opavě 1968-1971, s. 165-294, Znaky a pečeti jihočeských měst a městeček, Brno 1979.
4. J. Novák: Slovenské mestské a obecné erby, Bratislava 1967; J. Fojtík: Mestské a obecné pečatle trančanskej župy, Bratislava 1974.
5. František Xaver Veselý: Všeobecný slovník právní, díl III, Praha 1898, s. 91-92.
6. Ottův slovník naučný, díl XXI, Praha 1904, s. 339.
7. V. Kalousek: Vysvětlivky k zákonu o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti. Věstník min. vnitra 1920, s. 254.
8. Z. Mader a kol.: Právní slovník, díl II, Praha 1978, s. 209.
9. První obecní zákon byl vydán již 17.4.1849 (č. 170/1849 ř.z.). Ten však nevešel v platnost. Další obecní zákon byl vyhlášen císařským patentem z 24.4.1859 (č. 58/1859 ř.z.), ale ani ten mimo ustanovení o domovském právu nevešel v platnost. Další obecní zákon byl vydán 5.3.1862, č. 18/62 říš.zák. (viz též Obecní zřízení země České z 16.4.1864 č. 7/ř.z.) a platil se změnou do r. 1945.
10. J. Flögel: Obecní zřízení (řád) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1932, s. 24; J. Kliment: Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1936, s. 18-19, 64-65.
11. V. Ruda a kol.: l.c., s. 28-36.
12. J. Čoupek - J. Čoupková, l.c., s. 14-16.
13. J. Daněk - J. Hoffmann: Rejstřík československého práva, Praha 1936, s. 473-474.
14. Například Z. Mach, V. Kuba: Souborný index ke sbírce zákonů a nařízení státu československého za léta 1918 až 1936, Praha 1937; Přehled platných právních předpisů, Praha 1965.
15. Obecní říšský zákon z 24.4.1859, č. 59 ř.z. Užívání razítek (pečeti) v obcích se netýká úředních pečeti. F.X. Veselý, l.c.: Směrnice pro používání státní vlajky, praporů a státních znaků v oboru civilní správy, Věstník min. vnitra r. 1932, s. 105-110. Neboť zde se jedná o razítka (pečeti) státních úřadů a nikoliv institucí samosprávných, kterými byly obce i po vydání zákona o organizaci politické správy z 14.7.1927 č. 125 Sb. až do r. 1945.
16. J. Flögel: Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a místní národní výbory, Praha 1948, s. 50, 222. Zásady pro úpravu písemností pro výkonné orgány národních výborů r. 1954, částka 16, př. č. 209. Instrukce o spisové službě u národních výborů z 14.1.1976, Ústřední věstník ČSR, částka 6.
17. V. Joachim: O vydávání listin a závazných prohlášení korporací samosprávných, Správní obzor n.I/1909, s. 2. J. Kliment: Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1936, s. 771.
18. Viz pozn. 15.
19. Sammlung der in Landessets und Regierungsblatte enthaltenen Normalien ..., k.k. Stathalterei Böhmens in dem Zeitraume vom Jahre 1850 - angefangen bis 1855, Praha 1855, s. 47.
20. Obecní zákon z 24.4.1859 č. 58/1859 ř.z., § 9.
21. Nařízení a neoprávněné používání zemského znaku č. 68/58 ř.z.
22. Vyhláška o užívání zemského znaku v úředním razítku okresních zastupitelstev č. 39/65 z.z.
23. Zákon z 30.3.1920, č. 252/20 Sb. o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti, vyhláška č. 341/20 Sb. - oprava tiskové chyby v předchozím zákoně, nařízení vlády ČSR z 30.8.1929, č. 512/20 Sb. k provedení výše uvedeného zákona. Viz též studie V. Kalouska, Vysvětlivky k zákonu o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti (Věstník min. vnitra z r. 1920, s. 248-255).
24. Zákon z 1.10.1936 č. 269/36 Sb. o užívání vlajek, znaků a jejich symbolů.
25. J. Flögel: Obecní zřízení (řád) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1932, s. 24.
26. Zákon o státním znaku a vlajce z 17.11.1960, č. 163/60 Sb. Zásady pro používání státního znaku ČSSR a státní vlajky (praporu) ČSSR z 10.6.1975, č. 5 (Ústřední věstník ČSR, částka 4/1975).
27. Nález nejvyššího správního soudu z 16.5.1927, č. 10333 (Věstník min. vnitra 1927, s. 321-322).
28. Flögel, l.c., s. 408.
29. Nález z 28.6.1929, č. 26149 (Věstník min. vnitra 1929, s. 174-177) a z 15.2.1933 č. 7768/32 (Věstník min. vnitra 1933, s. 43-44).
30. V. Ruda: l.c., s. 33.
31. Viz pozn. 18, 19-23.
32. Vládní nařízení Protektorát Čechy a Morava z 19.9.1939, č. 222 Sb. a z 19.10.1949, č. 280 Sb. (Nové zákony a nařízení protektorátu Čechy a Morava 1939, s. 1201 - 1208).
33. Oběžník č. 354 ZNV v Praze z 9.4.1947, č. I-4b-1980-1946 (OA Ústí n.O., ONV Žamberk, sign. I 1/3).
34. OA Ústí n.O., ONV Ústí n.Orlicí, sign. I 3/3 a ONV Žamberk, sign. I 1/3.

- 34.J. Holl: Výsledky zpřístupňovacích prací archivního materiálu, GAP 1966/XVI, s. 692.
 35.O městských znacích, pečetích a razítkách, Naše obec r. XXXVII/1946, s. 112.
 -lei-: Dbejme na estetický vzhled úředních pečeti a razítek, Vlastivědný věstník moravský, r.I/1946, s.171 až 172, A.Kučík: O městských znacích, pečetích a razítkách, Vlastivědný věstník moravský, r.II/1947, s.89-90.
 36.J. Čoupek - J. Čoupková: l.c., s. 15.
 37.F. Knopf: Obec, právo a moc, Praha 1904, s. 429.
 38.Zpracováno na základě dosud neúplné dokumentace užívaných razítek v okrese Ústí nad Orlicí, která je ve vlastnictví autora.
 39.Viz dokumentace razítek okresu Ústí n.O. autora - obec Lanšperk.
 40.O. Smrček: l.c., s. 17-18.
 41.O. Smrček: l.c., s. 17.
 42.Základy pomocných věd historických pro historiky, Praha 1969, s. 94.

Ke studiu erbovních listin

PhDr. Tomáš Krejčík

Jedním z nejvýznamnějších pramenů heraldiky jsou nesporně erbovní listiny. Přinášejí řadu poznatků ke konkrétním erbům, z oblasti heraldického práva, k poznání pravidel blasonů nebo heraldické terminologie. Jejich údaje po určité kritice jistě uvítá genealog. V jejich rozboru můžeme najít odpovědi na otázky, jaká byla nobilitační politika jednotlivých panovníků nebo jak se měnil okruh osob, které erb získávaly. 1/

Jednou z otázek, kterou při zkoumání erbovních lis-

gen der Lincken die Drey fordern aber gegen der Rech

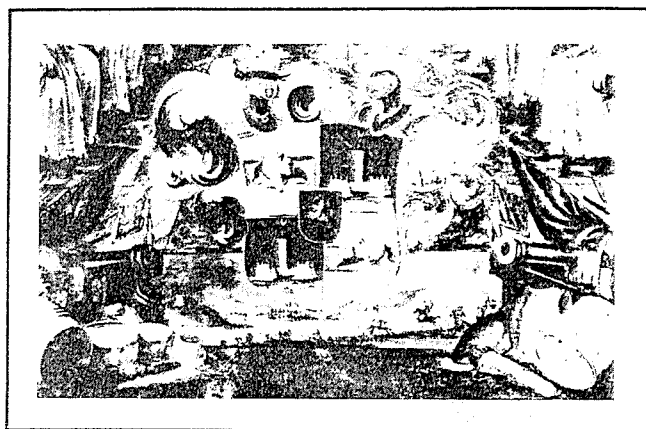
ten vor sich gerauchste alle samt ob dem Tausch mit H

Obr. 1

Obr. 2

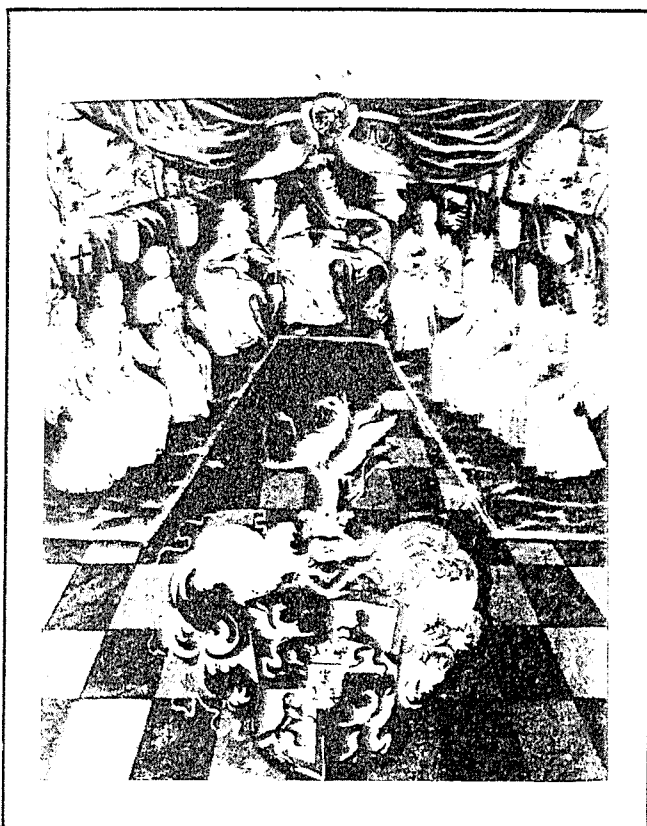
tin musíme řešit, je i problematika jejich vzniku v panovníckých kancelářích, kompetence jednotlivých úředníků, podílejících se na jejich vyhotovení, nebo vývoj jejich listinného formuláře. Zde se stýká heraldika s diplomatikou a zabýváme-li se i miniaturami v erbovních listinách, najdeme některé styčné plochy s dějinami umění.

Obr. 3

Při zkoumání erbovních miniatur se musíme také novat jejich autorům. Bohužel jen málo miniatur je podepsáno či alespoň signováno, častěji musíme určovat jejich autory jen vzájemným srovnáváním. 2/

Příkladem takového postupu může být miniatura z listiny pro Ignáce Tama z 21. července 1670 (viz obr. 1). 3/ V barokně bohatém pojetí je erb obklopen symboly vojenské slávy a dole je podepírán dvěma postavami poražených nepřátel. Celou kompozici převyšuje medailon s portrétem císaře. Už letmé srovnání s miniaturou v listině pro Štěpána Orbana a jeho manželku Evu roz. Borkossovou z 6. dubna 1679 ukazuje na shodné rysy obou schémat (viz obr. 2). 4/ Některé detaily jako např. tvar štítu, podoba přílebk, propletení příkryvadla nebo damaskování polí atd., přesvědčivě ukazují, že máme před sebou dvě práce téhož autora. Z heraldického hlediska snad stojí ještě za zmínku, že malíř pečlivě obměnil erby panovníkových zemí, které doprovázejí erb obdarovaného, podle toho, odkud

Obr. 4

Obr. 5

příjemce listiny pocházel. Samo schéma miniatury, s nímž jsme se zatím nesetkali v žádné jiné erbovní listině, není nijak výjimečné. Zřejmě bychom našli jeho obdobu v soudobé grafice nebo knižní ilustraci. Motiv poražených nepřátel u paty štítu je ovšem velmi starý a sahá až do antické triumfální symboliky.

Autora obou zřejmě namalovaných miniatur dosud neznáme jménem, snad další nálezy jeho miniatur v erbovních listinách nám umožní poodkrýt roušku i nad tímto tajemstvím.

Při určování autora jsme na tom lépe v našem druhém příkladě. V miniatuře na listině z 29. května 1692 pro Donáta Heislera z Heitersheimu (viz obr. 3) 5/ je na vojenském bubnu v pravém dolním bubnu jméno Johann Michael Prechler a datum 1692. I uvedení data je velmi důležité, víme totiž, že někdy se datum erbovní listiny nekryje s datem, které je na miniatuře uvedeno. 6/

J.M. Prechlerem jsme se zabývali již na jiném místě, 7/ proto se můžeme na zmíněné miniatuře soustředit na některé typické detaily, jako je např. tvar štítu, kresba příkryvadla, gesta některých kurfiřtů, kresba baldachynu za postavami, kartuš panovníckého erbu nad císařem nebo kresba stromů v pozadí. Najdeme je na listině pro Jakuba Arnošta Plöcknera z 4. června 1690 (viz obr. 4) 8/ a nebo na listině pro Jana Ludvíka Wolfstrigla z Wolfskronu z 27. března 1691 (viz obr. 5) 9/. U miniatury v Plöcknerově listině nemusíme o Prechlerově autorství pochybovat. Ale na miniatuře v listině pro Wolfstrigla vidíme, že postrádá Prechlerovu lehkost, je strnulejší a liší se v několika detailech. Při dnešním stavu poznání Prechlerova díla je těžko možno rozhodnout, zda je autorem miniatury či zda ji namaloval nějaký jeho žák či napodobitel. Samo schéma opět není nové. Císař a kurfiřti kolem erbu se v erbovních miniaturách objevují již ve dvacátých letech 17. století a obdobné zpracování najdeme i v soudobých knižních ilustracích.

Jan Michael Prechler se také podepsal na miniatuře v listině pro Jindřicha Arnošta z Lettigu z 28. prosince 1696 (viz obr. 6) 10/. I zde vidíme v dolní části malby bitevní výjev jako na listině pro D. Heislera, ale kompozici tvoří dva štitonoši, stojící na podstavcích. Pro Prechlera je charakteristické provedení drapérie v horní části.

Některými svými motivy se do okruhu J.M. Prechlera ještě hlásí i miniatura, která zdobí listinu pro Arnošta Lochenheima z Lochenheimu z 14. srpna 1700 (viz obr. 7) 11/.

Obr. 6

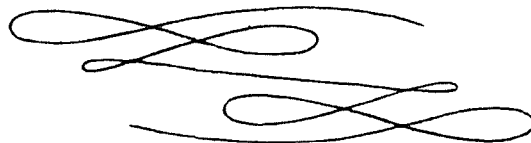
Prameny a literatura :

1. Podrobněji jsem se těmito otázkami zabýval v článku "K studiu erbovních listin" v Archivním časopise 1977, s. 145-150, kde je také citována zahraniční literatura k této problematice.
2. T. Krejčík, K Soupisu malířů erbovních listin I., Heraldická ročenka na rok 1978, s. 49-50.
3. SÚA, České dvorské kancelář, sign. 251.

Obr. 7

4. Archiv města Bratislavy, zemanské listiny.
5. SOA, Brno, G 147, RA Mitrovští, inv.č. 64.
6. Srovn. práci v pozn. 2. - Zvláště markantně to ukázal Pavel R. Pokorný v poznámce k listině Milde z roku 1562, na níž miniatura nese datum 1573, srovn. Heraldická ročenka na rok 1978, s. 57.
7. T. Krejčík, K malířskému dílu Jana M. Prechlera, Listy GHS, prosinec 1977, s. 176.
8. SOA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, J.. 28.
9. SOA Brno, A 12, sub dato.
10. Archiv města Bratislavy, zemanské listiny.
11. SOA Brno, A 12, sub dato.

Ještě k nejstarším stopám rodu Mikoláše Alše

Jaroslav Kovář

Každý, kdo si podrobněji prohlížel výtvarný odkaz Mikoláše Alše, musel si jistě položit otázku, kde se v něm vzala tak ohromná síla a energie ke zpodobení naší národní minulosti, že se mu podařilo víc než komukoli jinému vyjádřit tak bezprostředně a silně myšlenku o stále živém organismu dějin v životě národa.

Z Alšova díla vycítujeme, že si v něm podává ruku minulost se současností a obojí působí na budoucnost, inspirovanou nepřehledným bohatstvím síly lidu. Aleš ji do hloubky poznal především ve vlastním rodu a v rodině kraji a postupně ji rozšiřoval s rozvojem své tvorby na celý český národ i na všechny slovanské národy.

Sám se velmi zajímal o genealogii a heraldiku. Vytvořil sbírku 429 erbů předběllohorské šlechty, většinou barevných, která začíná rodem pánů z Růže, s nímž byl alšovský rod v 15.-16. století osudově spjat. Některé z erbů zvláště pečlivě zakreslil do malířsky bohatého rámce - např. orb Žižkův, pánů z Poděbrad, ze Žerotína, Kopliřů, Šliků aj.

Současně pátral i po osudech rodu Alšů a pořídil si mnoho výpisů z městských knih, cechovních register, pozemkových knih, matriček a píseckých matrik. Z jeho vzpomínek a výpisů vznikla kronika "Památky rodiny Alšovské" z r. 1891, kde na titulním listě vykreslil cechovní znaky povolání předků a dole pak kyrynskou prílbu prastrýce Mikoláše, účastníka napoleonských válek. Z celé knihy dýchá kouzlo zašlých dob i rodová láska a hrdost, r. 1905 ji doplnil perokresbami předků - jak žili podle rodinné tradice v Alšových vzpomínkách.

V posledních letech se dostalo bádání o předcích Alšova rodu a tím i o tradicích jeho vlastenectví nových impulzů zejména prací archiváře Jana Tomana l/, který došel při zjišťování Alšových předků v Písku k závěru, že první záznam o nich se zde objevil r. 1656, kdy Pavel Aleš, sládek, s manželkou Magdalenou křtí syna Jana.

Ovšem práce Jiřího Alše 2/, přímého potomka Pavlova bratra Jakuba Alše, který v témže roce 1656 křtí v Písku se svou manželkou Annou rovněž syna Jana, posunula genealogické bádání o tomto rodě o plných 220 let proti proudu historického vývoje až k r. 1435. Jiří Aleš ve svých článcích na základě podrobného studia archivních materiálů prokázal, že Alšov rod pochází ze vsi Horouty u Husince a tak vlastně potvrdil pravdivost ústního podání, které jsem slyšel od svého otce a děda, že "Halšovna" v Horoutech je kolébku rodu Mikoláše Alše.

Při excerpování pramenů k historii svého rodného kraje, jímž je Lažištsko na Prachaticku, jsem narazil několikrát na jméno Aleš v různých dokumentech, zejména v lažištských matrikách, kam Horouty svou příslušností k lažištské farnosti až do začátku 18. století patřily. Těch ovšem využil již Jiří Aleš, který měl k dispozici ke svému účelu již zaměřenému bádání širší pramennou základnu. K jeho průkopnické práci, která vyústila do podrobného obrazu počátků rodokmenu rodu Alšů ze svobodného dvora v Horoutech, mohu proto přidat jen několik poznámek k otázkám, které s sebou tyto nové poznatky přináší. Týkají se několika nepodstatných podrobností, zejména pak otázek svobod Alšovic dvora - "Halšovny" v Horoutech.

První poznámka se týká otázky příchodu bratří Pavla a Jakuba Alšů, dětí Petra Alše, jenž umírá r. 1651, a mladších sourozenců Jana Alše, jenž se stal r. 1651 držitelem svobodného dvora v Horoutech, do Písku. (V této souvislosti snad není bez zajímavosti zmínka, že nejmladší z devíti dětí Petrových se jmenoval Mikoláš, tedy stejně jako onen kyrynský z napoleonských válek, který našel r. 1814 smrt ve Francii a inspiroval prasynovce Mikoláše k řadě kreseb.)

Jiří Aleš ve své práci dospívá k závěru, že oba bratři, Pavel a Jakub, přišli do Písku v l. 1654-55, protože se při soupisu berní ruly r. 1654 žádný z Alšů v Písku neuvádí. Domnívám se, že tento závěr vymezuje možnost příchodu Alšů do Písku příliš úzce. Oba Alšové, sládek Pavel a koželuh Jakub, tam mohli přijít dříve, nejspíše už jako učni či tovaryši, tedy ještě před r. 1651, za života otce, nebo jako mladí řemeslníci, kteří neměli své pozemky či jiné nemovitosti a proto nebyli v berní ruli uváděni.

Jejich otec Petr, zřejmě utrakvista, hospodařil na horovetském dvoře od r. 1616 a musel projít trpkou pobělohorskou dobou, kdy byl nucen přestoupit na katolictví, aby zachránil rodový statek. Snažil se zabezpečit své děti co nejlépe a proto dal mladší syny vyučit řemeslům po finanční stránce dost náročným, protože zejména sládkovské vyžadovalo složení značné peněžní záruky. Při převzetí dvora Janem Alšem došlo pak r. 1651 při pozůstalostním řízení k vyplacení či vymezení podílů ze statku mladším sourozencům.

Druhá poznámka se týká výskytu jména Aleš na Prachaticku v 16. a 17. století. Jiří Aleš prostudoval oba díly berní ruly Prácheňského kraje a našel jméno Aleš pouze v městečku Záblatí, kde je uváděn Jan Aleš (hospodařící ovšem v Horoutech) jako druhý největší poplatník, a ve vsi Křesanově na Vimpersku, kde žil chalupník Ondřej Aleš. Je však dost pravděpodobné, že lidé z Alšova rodu je v berní ruli evidováno více, ovšem pod jinými jmény, ve shodě s tehdejší praxí, že nový hospodář přijal jméno, jímž byla nazývána usedlost, již koupil nebo se na ni přiznal. Určité možnosti rozšíření obrazu o rodu Alšů, přidání dalších barevných skel do rozvětvené mozaiky jeho rodokmenu je možno hledat pouze v dalších materiálech, zejména v pozemkových knihách jednotlivých rychtářství či v městských knihách.

U šesti vesnic rychtářství drslavického na panství Drslavice 3/ jsem našel dva zápisy z doby předbálohorské se jménem Aleš, ale žádný z doby pozdější.

První z nich je u vesnice Borek, u níž jsou však vedeny zápisy pouze v l. 1590-95 a je velmi pravděpodobné, že ještě koncem 16. století rustikální ves Borek zaniká a mění se v dominikální dvůr s panskou myslivnou, jak je uváděna v pozdějších záznamech. R. 1590 zde bylo 5 osedlých a mezi nimi i Vít Aleš (With Aless), u něhož však žádné záznamy nejsou, tzn., že měl asi grunt vyplacen a v uvedeném pětiletí u něho nedošlo k žádným majetkovým převodům. Urbář panství Drslavice 4/ z téže doby dokládá, že 5 osedlých v Borku hospodařilo na poměrně značné výměře půdy, protože jejich vrchnostenské úroky byly vysoké, např. téměř o třetinu vyšší než byly celkové úroky 5 osedlých a 8 chalupníků vsi Drslavice. O dalším osudu Víta Alše se nabízejí dvě možnosti - nejpravděpodobnější se odstěhoval jinde, méně pravděpodobné je, že zde zůstal jako neevidovaný dominikalista.

Druhý záznam se jménem Aleš je u vesnice Kratušín, ale je podobným rebusem jako první. Je to hned první záznam u nynějšího čp. 3, kde se dodnes říká u Vojtů. Oznamuje, že Matěj Vojta má k r. 1590 vyplácet (a do r. 1612 vyplatil) po smrti Jakuba Alše 93 kop a 46 gr. verunků. Z toho na staré sirotky po smrti Petra Kopáče 9 kop gr. a rožmberské vrchnosti v odúmrťi po Jakubu Alšovi 84 kop a 46 gr. Zápis si vysvětluje tak, že Jakub Aleš se přiznal na grunt Petra Kopáče, ale dříve než jej stačil zcela vyplatit, zemřel bez potomků. To všechno se stalo před r. 1590.

Nás by však mnohem více zajímali předkové Víta Alše z Borku a Jakuba Alše z Kratušína, kteří žili ve 2. polovině 16. století. Ti by nám mohli v příznivém případě pomoci zkrátit onen 155 let trvající genealogický hiát, jenž dělí Jakuba Alše z Horout (Jakub Aleš z Kratušína je nejméně o 1 generaci starší) od prvního jménem známého předka Alšova, za kterého Jiří Aleš považuje bezpečně Alše Netbalce z Horout. Aby byl onen hiát odstraněn úplně, bude zřejmě všechna námaha marná, protože pozemkové knihy panství Drslavice byly založeny až na sklonku života Viléma z Rožmberka a jen v ojedinělých případech se zmiňují u hospodářů velmi starých, že zde drželi grundy již za předrožmberské éry, tedy v 1. polovině 16. století. Dá se pouze doufat, že prostudování pozemkových knih obou ostatních a daleko lidnatějších rychtů panství Drslavice - husinecké a záblatské - může něco říci o rodičích, event. i prarodičích Jakuba Alše z Horout.

Hlavně tohoto příslušníka alšovského rodu se týká třetí poznámka. Poukazuje na pramen, který již Jiří Aleš ve svém článku v GH-Listech uvádí v souvislosti s posloupností držitelů svobodného dvora v Horoutech, ale který je zajímavý i v souvislosti s méně řešenou otázkou postavení svobodnického dvora, jeho úlohy v historickém vývoji. Je to kniha trhová (Gespertes Buch) města Záblatí 3/, která obsahuje střídavě české a německé zápisy o různých majetkových záležitostech již v průběhu celého 16. století, ale o Alších je zde první zmínka až k r. 1591.

Týká se privilegii dědičného dvora v Horoutech, s nimiž nás seznamuje Jiří Aleš podle opisů, uložených v českokrumlovském archivu 6/. Zápis je zajímavý nejen obsahem obou privilegií, ale i zdůvodněním jejich vepsání do městské knihy.

Oznamuje, že se před plnou radu dostavil dne 31. 12. 1591 Jakub Aleš z Horout spolu s dvěma svědky, husineckými sousedy, a žádal, aby do městské knihy záblatské byly vepsány listy, které s sebou přinesl a v radě

ukázal. Svou žádost o zapsání těchto listin do knihy záblatské zdůvodňoval Jakub Aleš obavou, že "kdyby Pán Bůh ho nešťastí od ohně uchováti neráčil, aby o takové spravedlnosti své nebo potomní budoucí jeho nepřítel". Rada vyslyšela tuto žádost, považující ji za slušnou a oprávněnou, ověřila pravost pečeti obou listin a dala je slovo od slova vepsat do tržební knihy.

Jako první je uvedena listina Viléma z Rožmberka z r. 1591, jejíž stručný obsah uvádí Jiří Aleš v citovaném článku, na druhém místě pak listina Petra Vlacha ze Březi, s jejímž zněním i komentářem k němu seznámil čtenáře GH-Listů dr. Václav Starý, ředitel OA Prachatic 7/, který zde rovněž na záblatskou tržební knihu upozorňuje.

Při studiu obou listin vnučuje se čtenáři otázka, proč Jakub Aleš přinesl před záblatskou velikou radu obě listiny. Kdyby mu šlo o zdůraznění privilegií a svobod, kterých se mu dostalo od Viléma z Rožmberka a jimiž byli obdareni záblatští měšťané, kteří se opírali o výsady udělené jim už r. 1400 Václavem IV., stačilo by předložit pouze tuto listinu. První listina však zdůrazňuje, že Jakub Aleš byl až dosud podroben Rožmberkům právem odumrtin a teprve nyní může užívat stejných práv a svobod jako sousedé města Záblatí. Na tomto faktu nic nezměnila ani třicetiletá válka a proto je Jakubův vnuk Jan uváděn v berní rule jako záblatský měšťan, i když žije v Horoutech, vzdálených od Záblatí 7 km.

Jakub Aleš však přinesl i druhou listinu, o 156 let starší. Zdůvodňuje její přinesení obavou z ohně, ale v tomto případě bylo asi hlavním důvodem, že chtěl záblatským konšelům ukázat velmi starý původ svobod horovetského dvora. Už tím se vlastně hlásí k Alši Netbalcovi z Herolt (Horout) jako ke svému předku a zdůrazňuje v jeho době tak významnou sílu rodové tradice. Je pravda, že mezi předky Jakuba Aleše a potomky Alše Netbalce je genealogicky zřejmě nedoložitelná mezera, ale oprávněnost souvislosti mezi nimi je zdůvodněna nejen faktem, že listina Petra Vlacha ze Březi se v originále udržovala v majetku držitelů dvora až do současnosti, ale i důvody jazykovými. Až dodnes se říká alšovskému dvoru v Horoutech "u Halšů" nebo "Halšovna", což je lidový výraz pro název "u Alšů" nebo "Alšovna". Předsumují souhlasly -h- před jména či vůbec před slova začínající samohláskou je však v této části Pošumaví velmi starého data a mizelo zde již v době předbělohorské 8/, zatímco na Chodsku se udrželo až do nedávné doby.

Protože u jména Aleš Netbalec je jméno Netbalec přezdívkové a hlavní je osobní jméno Aleš, považují za další důležitý argument pro rodovou souvislost obou Alšů i skutečnost, že v oblasti, kterou sledují, tj. v lažánské farnosti, jsem nenašel jediný příklad (kromě u rodu Alšů), kde bych mohl doložit shodu názvu gruntu v 15. století s názvem dnešním, třebaže drtivá většina těchto názvů pochází z doby předbělohorské (kolem 90 %). Mezi listinami doloženými jmény poddaných z mnoha sledovaných vesnic v 15. století a jmény zachycenými v pozemkových knihách a později i v berní rule, kde jsou důsledně u osob užívána jména "po gruntu", tato shoda chybí. Svědčí to nejen o silné tradici, ale i o výjimečnosti postavení alšovského dvora ve farnosti, již si jistě byli vědomi obyvatelé okolních vesnic.

Výjimečnost Alše Netbalce vyplývá ze znění listiny Petra Vlacha ze Březi, která zdůrazňuje, že jeho poddaní z vesnic Pěčnov, Chlumany a Horouty již listinu o užívání hory Vráž mají a v ní je stanoveno, co mají z této hory v platech odvádět (nezachovala se), kdežto Aleš Netbalec, pro něhož je listina vydána, je v ní uváděn jako osoba, která se s poddanými těch tří vesnic o užívání hory Vráž dohodla a vůči Petrovi Vlachu se ze všech platů jednou provždy vykoupila. Rozsáhlý komplex pastvin pak zůstal v majetku alšovského dvora až do nedávné doby.

Na druhé straně je si však třeba uvědomit, že již Aleš Netbalec tuto výjimečnost, aspoň po právní stránce, ještě za svého života ztratil. Jinak by nebyl uváděn ve výčtu vesnic hu-ského panství v listině Oldřicha z Rožmberka z 26.2.1456 9/, již si tento zapřísáhlý nepřítel husitství pojišťoval vlastnictví hu-ského panství na dětech jím umorěného Jana Smila z Křemže, posledního královského purkrabího hradu Husí. Tato listina je ještě po jiných stránkách zajímavá, ovšem její další otázky již nejsou ve vztahu k našemu tématu. Obě listiny nám však pomáhají učinit si přibližnou představu o svobodách alšovského dvora v Horoutech.

Otázka svobodníků nebo jiných privilegiovaných osob z řad lidu patří k jedné z nejméně osvětlených otázek našich sociálních a hospodářských dějin. Je to proto, že svobodníky nemůžeme považovat za určitou uzavřenou třídu někde mezi šlechtou a poddaným lidem, protože jich bylo poměrně málo a byli roztroušeni ve všech krajích. Jen výjimečně měly udělené svobody celé oblasti, skupiny vesnic, jako např. Chodové nebo Králováci. Pro svobodníky neexistuje psané právo, nýbrž jen individuálně udělená práva. Jejich právní postavení nebylo plně formalováno už proto, že to bylo středověkému právu cizí, právo se případ od případu "nalézalo". V tom spočívala i tragédie Chodů, kteří se spoléhali na své privilegia, ale ta byla platná jen tehdy, byla-li čas od času obnovována. Koncem 17. století by se však už těžko hledal feudál, který by byl ochoten jim je obnovit, natož Lomíkar - Laminger z Albenreutu.

Aleš Netbalec žil na hu-ském panství, které bylo za Jana Lucemburského zřízeno k ochraně ryžovišť Záblatské kotliny, podléhalo královské komoře a bylo spravováno purkrabími. Svobodníci nebo jinak privilegiovaní lidé požívali v době předhusitské ochrany krále, ale za husitských válek utrpěli značné ztráty, zchudli a v mnoha případech i zahynuli. Mezi těmi, kteří přežili Lipany, byl Aleš Netbalec, ale jeho ochránce Jan Smil z Křemže, purkrabí na hradu Husí, jenž se stal v této době úpadku královské moci vlastním panstvím, se však ocitl v roce 1439 ve vězení Oldřicha z Rožmberka a tam byl po osmi letech utyran.

Aleš Netbalec byl tedy vydán na milost a nomilost vítězi a stihl jej podobný osud jako řadu jiných osob podobného postavení v souvislosti s oslabením královské moci v době pohusitské a vůbec s celkovými změnami ve vývoji feudalismu v 2. polovině 15. století. Na růst moci panstva doplácet na venkov nejen zemané, ale i privilegiovaní držitelé svobodných dvorů. Nástupci či potomci Alšovi si však vědomí privilegiovanosti udrželi přes nepřítelny doby. Po nástupu Habsburků sice došlo za Ferdinanda I. k pokusům upevnit královskou moc proti libovůli panské šlechty, ale to na faktickém stavu nic nezměnilo. Šlechta si počínala ve vztahu k poddaným ještě svévolněji a stížnosti proti panským křivdám trestala přísně jako "nozebná suplikování" 10/. Teprve stále peněz potřeby Vilém z Rožmberka a po něm i Petr Vok se ochotně zříkali odumrtinového práva nad celými vesnicemi v případech, že byly svolné k placení dvojnásobné výše vrchnostenských úroků, a v některých případech, jako je tomu právě u Jakuba Aleše (r. 1591 Vilémem a r. 1595 Petrem Vokem), i udělovali či potvrzovali jednotlivcům na vesnicích práva blízkého města.

Třicetiletá válka postihla syna Jakuba Alše Petra (hospodařil v letech 1616-51) omezením jeho svobod v souvislosti s úpadkem měst vůbec. Na jeho postavení záblatského měšťana se však nic nezměnilo a stejně tak v podstatě ani na rozloze pozemků, na nichž hospodařil. O stavu alšovského dvora nás poučuje velmi podrobně soubor 175 listin, které zahrnul vedoucí pobočky SOA Třeboň v Č. Krumlově Jiří Zálaha jako "alšovské" pod jedno invent. číslo 11/. Tím velmi usnadnil nahlédnutí do nich. Vysvitá z nich, že Jakub Aleš převzal dvůr v Horoutech r. 1590 za 1400 kop gr., r. 1616 Petr Aleš za 1200 kop gr., r. 1651 Jan Aleš "in dem grössten Krieglslauf" za 650 zl. a konečně r. 1677 Martin Aleš za 750 zl.

K r. 1687 je zachycen stav dvora takto: Vcelku je dvůr vystavěn ze dřeva, ale obytný dům a komora jsou zděné a šindelem pokryté. Stáje jsou pokryté došky, jsou dřevěné, jen volská stáj je zděná. Vedle obytného domu je dřevěný špýchar pokrytý rovněž došky, stejně jako chalupa s komorou a stájí při dvoře, pod níž je sklep. Ve dvoře vedle chalupy je zděný prasečnick se slámovou stříškou, ko dvoru tehdy patřilo 64 a 1/2 strychu polí, z luk se sklídilo 32 for sena a ve stájích bylo 6 volů, 8 krav, 12 kusů jalového dobytka, 50 ovcí, 2 chovné svině a 12 prasat. Rozsáhlý les byl porostlý mladými borovicemi a duby. Dosud se prostírá v délce 1 km a šířce půl km východně od Horout a nese pomístní název "Halšovna". Kromě toho jsou ještě uváděny pastviny na vlastní půdě v území vlohovobřežské vrchnosti (zmiňovaná část hory Vráž).

Značný majetek si však na druhé straně vynucuje vysoké poplatky, které zhruba odpovídají poplatkům celé menší vesnice, a tam, kde Alšovi sousedé z Horout platí jako desátek lazištskému faráři po 1 věrteli žita, ječmene a ovsy, platí Aleš po 9 věrtelích. I za styk se záblatskou městskou radou musí platit - jen servus, městský posel, od něho dostává každoročně fůru dřeva a 1 a 1/2 věrtel žita.

Je jisté, že bělohorská katastrofa a další průběh třicetileté války se všemi důsledky, které s sebou přinesla, dolehly na Petra Alše, jeho syna Jana a vnuka Martina velmi těžce. Výnosy dvora, které jsou v listinách uváděny, jsou nižší než vydání na jeho udržování vynakládaná. Není proto divu, že listina z r. 1688 oznamuje, že Martin Aleš je dlužen městu Záblatí 471 zl. a 35 kr. Záblatí se zatím zcela poněmčilo, všude se vedrali do popředí potomci německých pobělohorských zbohatlíků, různí ti Hýzrlové, Mayerové, Schoberové, Ledererové, Fiedlerové, kteří měli svůj "velký vzor" v Janu Oldřichovi z Eggenberka a jeho potomcích.

Svobodný alšovský dvůr v Horoutech tu stojí se svými českými držiteli jako maják z doby předbělohorské a je solí v očích všem těmto pobělohorským prospěchářům. Mnozí se stížnosti záblatské i husinecké městské rady u vimperské eggenberské kanceláře na nesplácení dluhů, vimperská vrchnost tyto stížnosti vítá a usiluje o prodej svobodného, ale zadluženého dvora.

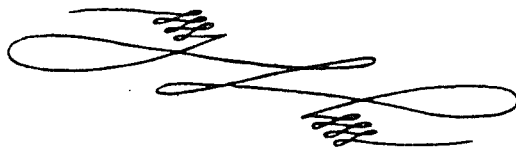
Situace se dostává do kritického stadia koncem r. 1706, kdy umírá Martin Aleš a dvora se 1.2.1707 ujímá pozůstalý svobodný syn František za částku 1060 zl. Jednání probíhá často na vimperském zámku a zabíhají i do osobních útoků proti Františku Alšovi a jeho mladšímu bratru Janovi.

Nakonec byl na zásah vimperské vrchnosti dvůr r. 1710 prodán a za kupce byl vybrán Němec Albert Schober, který se od té doby uvádí jako držitel svobodného dvora (Freihöfller) v Horoutech. Korespondence mezi vrchností a Františkem a Janem Alši o splácení dluhů, které zatím dorostly výše 1500 zl., pokračuje až do r. 1717, ale ještě r. 1719 Jan Aleš koupí dvora a jeho držení Albertem Schoberem neuznává. Všechno bylo marné, účet eggenberské vrchnosti s nepoddajnými, ale nepohodlnými Alši byl již definitivně vyřízen ve prospěch silnější moci.

Dá se předpokládat, že tento nerovný zápas byl velmi účastně sledován i oběma rody Alšů z Písku a od roku 1712 Františkem Alšem i z Mirotic, kam se tehdy z Písku přestěhoval. Právě o něm se v rodině Mikoláše Alše tradovalo, že vynikal vlastnostmi charakteristickými pro celý alšovský rod - přemýšlivostí, houževnatostí, pracovitostí i svérázností - v nichž se projevovala jak městská touha po uplatnění a vzdělání, tak i venkovská hrdost a věrnost půdě a národu, které se tak nádherně a stále živě projevíly v díle našeho nejnárodnějšího a nejlidovějšího výtvarného umělce - v díle Mikoláše Alše.

Prameny a literatura:

1. J. Toman: Rod píseckých a mirotických Alšů, Růže Č. Budějovice, 1974.
2. J. Aleš: Nové poznatky o původu rodu Mikoláše Alše, GH-Listy, květen 1975, s. 5-7.
J. Aleš: Počátky rodokmenu rodu Alšů, GH-Listy, červenec 1976, s. 29-33.
3. SOA Třeboň, pob. Č. Krumlov, velkostatek Vimperk, inv. č. 1394, sign. V AU 2/No - Pozemková kniha rychty Drslavice 1590-1654.
4. dtto, inv. č. 324, sign. VI GB No 3 - Urbář panství Drslavice z konce 16 stol.
5. OA Prachatic, Archiv města Záblatí, Kniha trhová (Gespertes Buch) z let (1500) 1553-1784, fol. 373 b-374 a.
6. J. Aleš: Nové poznatky... viz sub 2/, s. 6.
7. V. Starý: Listina Petra Vlacha ze Březi z r. 1435, GH-Listy, květen 1976, s. 27-28.
8. Některé příklady uvádí B. Vydra: Popis a rozbor nářečí kraje hornoblanického, Praha 1923 a K. Novák: Slovník k českým spisům Husovým, Praha 1934.
9. Desky dvorské XXII, 119 (AČ III, s. 563) - koupě husského panství Oldřichem z Rožmberka: 26.2.1456 - Přibík et Jiřík, fratres de Křemže, Ulrico de Rosenberg vendunt hereditates suas homagiales...cum villis...Hlásná Lhota Nedbalec Zhorolt Antnař Sklenař Remdihovice...
10. J. Čelakovský: České dějiny právní, Praha 1907, s. 160.
11. SOA Třeboň, pob. Č. Krumlov, velkostatek Vimperk, inv. č. 4247, sign. I A 3c (175 položek). Koupě svobodného dvora Martina Alše v Horoutech. Zmínka o ní též u J. Aleš: Nové poznatky... viz sub 2/, s. 6.

Komplexní identifikační rozbory v období rané genealogie - výsledky a perspektiva

Vladimír Rolinc

Již v názvu mého příspěvku k metodice práce v genealogii jsou pojmy, které zatím nenaleznete v našich genealogických příručkách.

Pojem rané genealogie je nový pojem časový a znamená nejranější období občanské genealogie od jejího vzniku z mononomie až po rok 1785, na rozdíl od genealogie novověké, která od tohoto roku trvá prakticky dodnes.

Teoreticky byla hranice mezi těmito dvěma rozdílnými obdobími dána již v roce 1779, a to guberniálním nařízením. Podle něj bylo ustanoveno, že pokud má fyzický jedinec více příjmení - na př. podle gruntu a rodné, pak v matričních dokladech se současně uvedou obě a v dalších zápisech se bude užívat již pouze rodné. Praktické uplatnění této zásady však nastalo až zavedením oddělených matričních dokladů - rodných, sezdacích i úmrtních - oddělené a pro každou obec zvláště - tedy dvorským dekretem z 19.7.1784.

Tato fakta jsou v naší genealogické veřejnosti celkem běžně známa.

Otázkou, na kterou nedovedla dosud naše genealogie jednoznačně odpovědět, byl rozsah znásobení příjmení v období rané genealogie. U většiny genealogů převládal názor, že se jedná o změny výjimečné - ba dokonce zanedbatelné. Proto se naše metodika bádání problematikou tohoto období speciálně nezabývala.

A tak vznikl úplně začarovaný kruh.

Při převládajícím názoru, že se jedná o zanedbatelné výjimky, se prostě nehledala metoda, jak si skutečný stav ověřit. A bez spolehlivé metody identifikačních rozborů nebylo proto tento mylný názor možno vyvrátit.

Úzké zaměření genealogického bádání na samotné příjmení přinášelo v novodobé genealogii skoro stoprocentní úspěšnost, proto se tato praxe prostě přenášela i do období rané genealogie.

Potíže v bádání před tímto letopočtem byly vysvětlovány většinou jako přirozené nedostatky, plynoucí hlavně ze ztráty některých upřesňujících faktorů, jako domovního čísla, podrobného výtčtu rodových vazeb v zápisech, nedostatků v údajích stáří při úmrtí, chybami zapisujícími a podobně.

Proto zůstalo příjmení i pro období rané genealogie rozhodujícím faktorem, ač výsledky podrobných rodopisných prací téměř pravidelně určitá znásobení přinášely. Většina badatelů však se nepokusila tato znepokojující fakta dát do širších souvislostí a hlavně vyvodit z toho patřičné důsledky pro metodiku.

To dnes již patří minulosti.

Zvrat nastal, když byly docíleny první výsledky metodou komplexního identifikačního rozboru - metodou, která v tomto období právem příjmení považuje za neznámou a konečnou identifikaci, příjmení vyvozuje ze známých faktorů, jako nesporné je v tomto období spřežka křestních jmen rodičů, použitá v souřadnicových sítích, do nichž je účelově vmontována existující síť rodných kmotrů. Vše je navíc doplněno kontrolními faktory jako jsou populační cykly a další. A název metody avizuje, že podkladem rozborů je vždy komplexní jednotka - minimálně obec neb farnost.

Vymezený - ba vlastně velmi omezený čas - mého příspěvku nedovoluje mi hovořit o metodě samé. Ale naše genealogická veřejnost byla s ní loni seznámena ve 2. čísle 11. ročníku Zpravodaje ostravské pobočky GHS, po odmítnutí jejího zveřejnění v GH Listech. Tento ostravský Zpravodaj je rozeslán na všechny pobočky GHS, kromě toho byla ve všech moravských a ve dvou východočeských pobočkách - tj. v Náchodě a Ústí nad Orlicí - provedena podrobná instruktaž a metoda zařazena i do kursu adeptů. V případě potřeby jsem ochoten osobně provést instruktaže i ve zbylých pobočkách GHS.

Dnes však nás nezajímá metoda sama, ale hlavně a v první řadě její výsledky. Jsou tak překvapující, že si přímo vynucují přehodnotit náš vztah k období rané genealogie, hlavně pokud se týká metodiky výzkumu.

Ještě před čtyřmi lety, kdy jsem s metodou začínal prakticky pracovat, jsem považoval 20% znásobení příjmení - tedy fakt, že každé páté příjmení užit v sledované obci se znásobuje - za strop a výjimku. Dnes máme dost průkazných důkazů, že těchto 20% znamená asi průměr znásobení příjmení v období rané genealogie.

A strop: Tak na příklad v obci Byškovice, farnost Všechnovice, okres Přerov bylo v období od roku 1659 až do roku 1785 použito 140 různých příjmení. K znásobení příjmení došlo v 58 případech - čili ve více než 40 %. Je zajímavé, že z těchto evidovaných a prokázaných znásobení je plná polovice změn příjmení podle usedlosti (26 případů) a to je jedna z nejzákladnějších změn, pokud nemáme k dispozici řádně vedené gruntovníce, event. jiné podobné nematériální doklady.

Znásobení příjmení je faktor, který se podstatně liší u jednotlivých farností, panství i národností. Tak např. v oblasti bývalých Sudet v obcích s obyvateli převážně německé národnosti je znásobení podstatně nižší než v sousedních českých obcích, i když farnost i panství je pro obě obce shodné.

Neznamená to, že bych nevěřil v existenci obce, kde nedošlo vůbec k znásobení příjmení, ale burcující je fakt, že zatím mám jen dvě obce, kde znásobení klesá pod 10 %.

Je pochopitelná naděje většiny genealogů, že právě to jejich příjmení a ta jejich obec patří mezi tyto výjimky. Ovšem teprve řádně provedený komplexní identifikační rozbor může tuto jejich domněnku potvrdit nebo vyvrátit. Pohříchu děje se obvykle to druhé.

Měl jsem v posledních letech možnost nahlédnout do výsledných prací asi deseti celkem velmi zkušených genealogů. Vesměs to byly pečlivé a poctivě provedené materiály. Bohužel, naprostá většina těchto prací nepřehledná byla bez úhony KIR. A v mnoha případech se chybějící články, hledané léta po širokém okolí, ba pomocí tisku v celé oblasti českých zemí, našel v matrice obce, kterou uvedení badatel mnohokrát pečlivě excerpoval. Samozřejmě příjmení bylo jiné, ale provedené průkazní řízení, které metoda KIR umožňuje, prostě pochybnost vyloučila.

Nepříjemné jsou případy, kdy rozbor dokáže, že na sjezdech určité rodiny jsou svolávání pokrevní potomci pouze jednoho ze dvou synů jednoho a téhož otce. Při tom se prostě nelze vzdát rozhodujícího aspektu: pokrevnosti po matce nebo po přeslici, neboť v opačném případě už to není genealogie. Připomeňme si její definici: nauka o vztazích mezi lidskými jedinci vyplývající z jejich rodového původu. Opravdu nikde není psáno, že musí mít stejné příjmení a oni ho většinou také v období rané genealogie nemají!

Komplexní identifikační rozborů pronikavě zasáhnou i do velmi choulostivé oblasti, kterou představují chyby v matričních záznamech - tedy chyby vinou autora, prováděcího kdysi matriční záznamy. Byli jsme zatím jednotni v konstatování, že tyto chyby existují, že se netýkají pouze údajů o stáří zesnulých a že v některých matrikách svým značným počtem podstatně komplikují výzkum. Ovšem v názorech, co dál s nimi, jsme se dosud nesejdnoutili.

Předně dosud chyběla spolehlivá metoda, která by nám, alespoň ve většině případů, pomohla odlišit skutečnou chybu od chyby domnělé, pro jejíž vysvětlení nám pouze dočasně chyběl potřebný průkazní doplňující materiál. Po provedení komplexních rozborů jsem se sám osobně přesvědčil, že některé opravy, které dřívejší badatelé provedli v matrikách dodatečným vpisem, jsou nesprávné a že je nutno se vrátit k původnímu originálnímu znění tohoto zápisu. Již z toho důvodu je správné, že jakékoliv poznámky a opravy jsou v matrikách přísně zakázané. Pokud se tam vyskytují, jedná se většinou o opravné zápisy z doby, kdy matriky byly ještě na jednotlivých farních úřadech a tento zákaz se důsledně nedodržel.

Ale co tedy s chybami, které dnešní komplexní rozborů v tak značné míře a celkem spolehlivě prokážou?

Nesouhlasím s názorem, že je nutno a dokonce vhodné, ponechat v těchto případech volné pole pro následné badatele. Je to názor krajně sobecký a nesprávný - v důsledcích vede k snížení efektivnosti naší badatelské činnosti jako celku, přispívá velmi podstatně k dalšímu opotřebování cenného dokumentačního materiálu, podporuje neplodné výsledné polemiky atd.

Dnes se nám řešení nabízí samo - řešení účinné a prakticky uskutečnitelné.

Totíž každý, kdo poctivě a důsledně provede komplexní identifikační rozbor určité obce, farnosti nebo jiné větší jednotky, se automaticky stává pro tuto oblast specialistou, který by měl a většinou také objeví podstatnou část těchto matričních chyb a jeho závěry by měly být již oprostěny od důsledků, z těchto chyb vyplývajících.

Stačí tedy, abychom organizačně vyřešili nejvhodnější zapojení těchto místních specialistů - genealogů na ostatní badatelskou obec, případně i na profesionální orgány našich archívů, kteří rovněž potřebují pracovat bez těchto odstranitelných chyb. Pro naše pobočky GHS se tím otvírá nové a velmi vděčné pole působení.

Někdo namítne, že i dosavadní klasická metoda výzkumu přinášela, hlavně u nesprávně udávaného věku zemřelých, potřebné opravy. Ale KIR nám tyto opravy rozšiřuje i do oblastí, kde až znalost znásobení příjmení nám umožní srovnání udávaného věku s věkem skutečným. Nejcitlivější však jsou jediné v KIR možné opravy v křestním jménu otce či matky. Již rozborový výkaz prostě takové mrtvé duše vizuálně avizuje a odhaluje. A to jsou ty nejnebezpečnější chyby pro výzkum, které zkušeným genealogům berou čas a nervy, méně zkušeným však mnohdy definitivně zahrazují cestu k dalšímu zpětnému pronikání. A přitom za dosavadního stavu nelze zatím zabránit, aby nám nepronikaly i do jinak velmi poctivě udělaných prací a dokonce i mimo oblast vlastní genealogie.

Komplexními identifikačními rozborů zahájená specializace bude mít ve svých důsledcích za následek i kvalitativní změnu vztahu mezi badatelem genealogem specialistou a ostatními profesionálními pracovníky tohoto oboru.

Uvedu příklad:

Státní oblastní archiv dostane dotaz, zjistit sňatek, děti a úmrtí Františka XX. Po pečlivé excerpci příslušných matrik zjistí, že František X měl 1 dítě, sňatek a úmrtí chybi. Na stejný dotaz odpoví badatel genealog specialista, že František X měl pět dětí a uvede datum sňatku a úmrtí. Samozřejmě na základě prokázaného znásobení příjmení s příjmením Y event. Z.

Formálně správná odpověď státního archivu se ukázala po vědecké stránce jako chybná a nedostatečná a uvádí tazatele do slepé uličky. Přitom, při opakování takových případů je zlehčována do určité míry sama instituce, které na tyto zprávy dává své razítko a podpis. Ovšem na druhé straně profesionální pracovníci těchto institucí nemají v první řadě časové možnosti provádět komplexní identifikační rozbor obcí neb oblastí, z nichž mají informaci povad.

Řešení je v tradičně dobrém poměru badatelů k těmto institucím, v budoucnosti bude stačit mít v příslušném archivu jednoduchou evidenci, kde u jména obce bude uveden příslušný genealog - specialista, který má uvedenou obec zpracovanou.

Myslím, že není dlouhá doba do chvíle, kdy tato nová metodika bude součástí výuky na vysokých školách - zatím se o metodu posluchači vysokých škol - hlavně Palackého univerzity v Olomouci - zajímali víceméně soukromě. Ovšem právě zájem těchto mladých začínajících vědeckých pracovníků je potěšující a nadějný.

U posudků badatelů - specialistů nelze přehlédnout i fakt, že většinu informací mohou dát bez nového vstupu do originálu matričních dokladů, takže se těm postupně dostane zaslouženého klidu a velmi podstatně bude sníženo opotřebování těchto nenahraditelných dokladů do doby, než budeme běžně používat fotokopie.

Na základě získaných nových informací budou moci tito badatelé zaujmout i kritické stanovisko k některým závěrům, které bez těchto rozborů byly nesprávně zahrnuty i do některých celkem seriózních prací.

Uvedu opět příklad: týká se počtu obyvatelstva a vzájemného poměru jeho jednotlivých kategorií.

Rané období genealogie zahrnuje doby, kdy vlastně téměř neexistuje všeobecné sčítání obyvatelstva. Většina matričních dokladů, které přesně jmenně uvádějí obyvatele jednotlivých obcí, vypočítává jen základní složku obyvatelstva - tj. majitele nemovitostí, kteří podléhají různým povinnostem a dávkám. To je ovšem konečně i důvodem vzniku těchto dokladů. Chybí v nich logicky ona zbývající část obyvatelstva - tzv. složka migrační - soustřeďující nájemce dominikálních zařízení (mlynů, kováren, pivovarů apod.), dále vrchnostenské úředníky a zřizovatele, pastýře, žebráky, hofery, stav duchovní a celou plejádu dalších. Matrika rozlišení na základní a migrační složku nezná, stává se proto pramenem co do celkového počtu i do jmenné identifikace.

A tak vznikla rovnice $M = C - Z$. Slovně: migrační složka je rovna rozdílu mezi celkovým počtem obyvatelstva a známou složkou základní. Závěry této rovnice se v důsledku toho, že znásobení bylo považováno za zanedbatelné, dostaly bez jakékoliv redukce na příklad do prací o ztrátách obyvatelstva v třicetileté válce, do nadhodnocení počtu hoferů v našich obcích a podobně.

Dnes - po poznání výsledků, plynoucích z metody KIR - musíme položku O, tj. celkový počet obyvatelstva získaný excecpi matrik přirozeně zmenšit o nositele znásobených příjmení, abychom jednu a tutéž fyzickou osobu nepočítali dvakrát, nebo ve výjimečných případech i šestkrát.

Vůbec největší prospěch přinesla metoda KIR právě této dosud hodně opomíjené složce. Dostat se se svým předkem do kategorie pastýřů - to byl vždy problém. Teprve po použití metody KIR jsem byl schopen vyřešit otázku mlynářů, panských kovářů, lesáků a pod. ve zpracované oblasti.

Ovšem to vše jsou již detaily, které jsme s badateli podrobně probrali na setkáních při instruktážích o metodě KIR.

Pokud si někdo z přítomných mé dnešní vystoupení vykládá pouze jako agitaci pro metodu KIR, pak nemá pravdu. Tato metoda si již svými výsledky vydobyla - byť zatím neoficiálně - své místo v metodice výzkumu tohoto období. A budou s ní pracovat i její dnešní odpůrci - někteří třeba tajně - neboť jinak se vydávají v nebezpečí, že výsledky jejich vlastních prací mohou být postupně opravovány a doplňovány i genealogy podstatně méně zkušenými, na základě prvků, které tito mohou lehce rozbořem získají.

Proto opakují, metoda KIR, až na nějaká organizační zabezpečení rozšíření její poslední podstatně zjednodušené verze, další advokáty prostě nepotřebuje.

Mé vystoupení má trochu jiný a důležitější cíl:

Jak všichni víme, již delší dobu probíhá boj o konečnou koncepci naší genealogie. O její zvědečtění, jako podmínky jejího dalšího úspěšného rozvoje. Ocituji zde větu ze závěrečné stati velmi závažného článku dr. Jaroslava Honce, zabývajícího se touto problematikou:

"Prostě sestavování rodokmenů a erbovnických sbírek i pilné nenárodné a jednorázové genealogické a heraldické studie, by dříve či později kritika z pozic ostatních pomocných věd a české historiografie i z řad samotných členů GHSP odsoudila jako neúnosné zaostávání a neperspektivní stagnaci"

Ano, všichni nějak cítíme, že má pravdu a že není sám, kdo přichází s takovými závěry. Stejně tak bychom mohli citovat další autory. Ale rozhlédněme se kolem sebe. Od zveřejnění článku dr. Honce v GH listech uplynuly čtyři roky a kolik se toho doopravdy v tom nejširším kolektivu změnilo?

Teď naráz nám hlubší, vědecktější průzkum raného období české genealogie dává šanci. Nádhernou šanci zapojit do toho proklamovaného moderního a vědeckého pojetí ten opravdu nejširší náš badatelský kolektiv. I těch 87 % našich členů, kteří ze skromnosti, nedostatku času a z jiných důvodů odpovídali na otázku naší ankety, zda se chtějí podílet na odborné genealogické a heraldické problematice slůvkem ne, nebo neřekli alespoň ano. Většina těchto badatelů v rané genealogii pracovala, pracuje nebo bude pracovat. A dostane-li se jim vhodné instruktáže a vedení, budou výsledně zapojeni do zvědění naší genealogie, aniž by si to nějak zvláště uvědomovali. A to je cíl, který vám stojí za zamýšlení a mne za odvahu vystoupit s ním na tomto reprezentativním shromáždění.

A mám odvahu dokonce tvrdit, že není utopie, že je blížká doba, kdy tímto způsobem budou zpracovány komplexně české země. Při tom jsem si plně vědom velikosti tohoto úkolu. Mých 45 zpracovaných obcí neznámá ani 2 % podílu z počtu pouze moravských a slezských obcí. Ale rozbor bude potřebovat každý ambicióznější genealog a obvykle to nepůjde se spokojit jen s rozбором jediné obce. Téměř při tom vylučuji námitku, zda ten, kdo pro určitou oblast provede celkem pracný komplexní rozbor, bude ochoten plody své práce dát k použití ostatnímu kolektivu. Odpovídám-li za většinu že ano, pak nevycházím z faktu, že by mu oplátkou mohlo být odepřeno podílet se na výsledcích rozborů ostatních - a to brzy nebude jen tak zanedbatelný důvod - ani z toho, že ten jeho komplexní rozbor může kdokoliv a kdykoliv s plným úspěchem na něm nezávisle suplovat - ne, má víra pramení z něčeho docela jiného!

Pracuji v genealogii již skoro čtyři desetiletí. Za tu dobu jsem důvěrně poznal nejenom prostředí, ale především badatele samé. Poznal jsem z denního styku s nimi jejich pracovitost, svědomitost, a mnohdy až fanatické zanícení pro tu naši, většinou nehonoranovanou práci.

A to je ten pravý důvod mé víry, kterou si ani u takových velikých úkolů prostě nedám vzít.

Není to jen víra - podívejte se jen, co za velmi krátkou dobu svého trvání udělala taková malá ostravská pobočka GHS, jděte se podívat do brněnské badatelské na prof. Kleina.

A proto na závěr bych přál našemu snemování, aby onen družný, konstruktivní duch z našich badatelů se nesl i zde všem příspěvků a celou diskusí.

Prameny a literatura :

- Dr. Jaroslav Honc: Možnosti a cíle české kvantitativní genealogie a heraldiky.
Listy GHS 4. řada, 1976, str. 1 - 13.
- Vladimír Rolinc: Komplexní rozbor - předpoklad pro použití dat rané popisné genealogie pro účely kvantitativní.
Listy GHS, 4. řada, 1976, str. 127 - 129.
- Vladimír Rolinc: Komplexní identifikační rozbor v rané genealogii.
Zpravodaj ostravské pobočky GHS, roč. 2, str. 26 - 34.
- Vladimír Rolinc: Příspěvek k metodice bádání v rané genealogii.
Zpravodaj ostravské pobočky GHS, roč. 2, str. 79 - 87.

Komplexní identifikační metoda v rané genealogii

Ukázka sběrného populačního (rodného) listu

/Skutečný příklad z matrik farnosti Kelč č. 829 a 830 - období 1662 až 1734 - vznikl soustředěním pěti samostatných populačních (rodinných) listů odlišných příjmení, po prokázání znásobení./

V černobílé provedení různobarevné vpisy nahrazeny vysvětlujícími poznámkami.

obec: Zámrsky

Sebastián Grabecz 8.12.1680 Thomas Czepica § 7.11.1706 Barbora Juřicová
syn Jana Grabce kmotři: Jan Králík a Suzanna Tkadlečka
/Vel Čepica, Dostál poznámka: Thomas při sňatku uveden příjmením Sobek
Novosad, Sobek,
Slezák/

§ sňatek: 29.1.1679 16.5.1682 Anna Dostál § 17.11.1706 Georg Pastýř
Eva, dcera zemř. kmotři: Jan Kalík a Suzanna Tkadlečka /Tkadlec/
Jana Čmelovýho poznámka: Anna uvedena při sňatku příjmením Sobková

13.3.1684 Georgius Dostál + 17.4.1685 /věk 1 rok/
kmotři: Jan Srkala + Suzanna Tkalcová
poznámka: umírá jako Georgius Sebastiana Sobka

15.5.1686 Joannes Čepica + 16.8.1688 /věk 2 roky/
kmotři: Jan Srkala + Dorothea uxor
poznámka: Jan umírá pod jménem Sobek

15.5.1686 Eva Čepica + 7.3.1687 /věk 1 rok/
kmotři: Paul Perutka + Suzanna Tkalcová
poznámka: Eva umírá pod původním příjmením Čepica

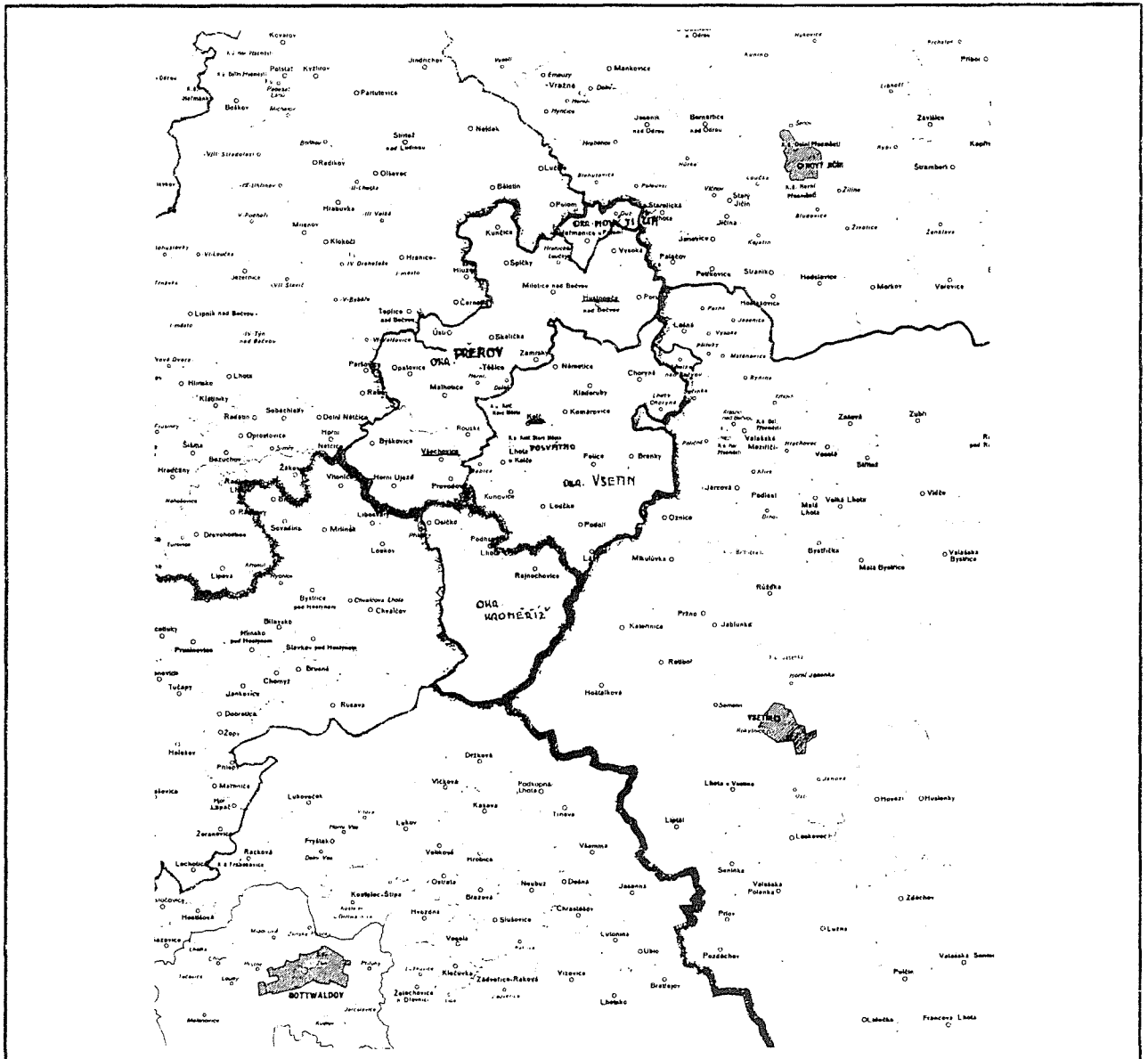
17.6.1688 Paulus Novosad § 28.1.1714 Marianna Mackova
kmotři: Joannes Králík + Suzanna Tkadlečka
poznámka: Paul se žení jako Paul Sobek

20.3.1691 Wenceslaus Dostál
kmotři: Joannes Králík + Suzanna Losertová
poznámka: další osud dítěte zatím nezjištěn

Šebestián + 29. ledna
roku 1709 ve věku:
50 let
při úmrtí psán Šebestián
S o b e k

V II. části populačního listu, která jinak slouží k poznámkám o kmotrovských funkcích výše uvedených rodičů, několik rodopisných poznámek k zveřejněnému případu: Šebestián Grabec užíval dle sběr. popul. listu ještě celkem pět dalších příjmení: Čepica, Dostál, Novosad a Sobek (jsou v listu uvedeny), poslední Šebestián Slezák uvádí urbář. Po podrobných šetřeních bylo zjištěno: Příjmení Slezák určuje původ, převzetí Čepicova gruntu přineslo příjmení Čepica, Novosad je běžné místní označení pro nového usedláka. Nevysvětleno zatím zůstalo příjmení Dostál, alespoň ne jednoznačně; výsledné jméno Sobek patří do skupiny příjmení, vzniklých z křestních jmen rodičů - Sobek je vlastně hovorový výraz pro křestní jméno Šebestián. Mimořádně málo se vyskytující spřežka křestních jmen rodičů Šebestián+Eva vylučuje v tak malé obci, kde byla provedena i posloupnost držitelů na jednotlivých usedlostech, existenci býj jen dvou fyzických osob ovedených křestních jmen obou rodičů. Badatelé se mohou o tom vlastním rozbořem přesvědčit. Podle stávající situace v rané genealogii je zveřejněn příklad ojedinělé jen počtem použitých znásobení příjmení.

Mapka oblasti, kde období rané genealogie bylo zpracováno metodou komplexních identifikačních rozborů /badatel: Vladimír Rolinc, Olšovec 95, PSČ 753 01/

Rozborové výkazy

Rozborový výkaz I. Obec Třebovice ve Slezsku Období 1660 - 1699												
	Jan	náclaw	Georg	Martin	Matheus	Pavel	romáš	Jakub	Nikolaus	Andreas	Adam	Ostatní křesťní jména
ANNA	Vinar 63 Volnar 64 Hanuš z Bra novsu 78 Hanušek 87 Raněš 66 Navrath 95 Chamrad 95 Januška 95	Láska 81 Gummar 89 Holar 75 Kolar 84	lesář 73 Holar 75 Kolar 84	Ondruš 86	Mlynář 63 Kočí 62 Starý 67 Matula 79 Starek 63		Bubák 78 Macháček 82	Grybar 78			Poddaný 62 Galis 62 Studlok 64	Otce + A. Kličná 83 Křištof + A. Mumas 95 Křištof Safar
BARBORA	Kočí 82 Kočka 85 Klepis 91 Klapuch 95 Molitor		Juřina 61 Galus 88		Jurčik 79 Juřina 95 Pleva 95			Mura 72		Ple va 62		Havel + B Pieduch 79, 81 B Bleva + 89 Blažej + B Ondruš 94
DOROTHEA	Hajný 95 Slavík 82 Slaviček 83 Staník Besta 61 Starek 78		Krejčí 64		Šepetovský 88 Kyška 90 Susta 90 Čapek 90 Bačkovský 92 Džitmarek 90	Padiura 67 Czirmar 88 Sokorek 88 Mura 67						Valentin + DO Piecha 63 Valentin + DO Vatička 76 Valentin + DO 64 Valentin + DO Valek Zahr. 71 Šimon Krejčí + DO 77 Šimon Bigar + DO 77 Křištof Šafař + DO 74 Křištof Mura + DO 93 Kašpar Hlásný + DO 90
ELISABETH	Krejčí 74 Kříž 80 Handl 83 Pleva 40	Sedlnický										Petr + DO Čapek 84 Petr + Veliký Řehoř + Ne Motyka 94
KATHARINA	Tomek Czonek 64 Kloska 40 Ondruš 96 Elas 82	Špaček 91	Troška 92	Ondruš 65				Turčik 64 Turek 74 Faikus 77 Mura 74				Kašpar Petrovský + K 71 Kašpar Petru + K 69 Bernard Beneš + K 92 Kucnař Třebovický
MARIANNA	Skřáň 74 Vinar 78 Štěpan + 89		Beneš 72 Masar 74 Adam 67		Mlynář 62 Ondruš 92 Starek 98	Tkáč 78 Šebesta 79	Čepan 90 Štěpan Ondruš 71		Pisar 73	Anderle	Galus 97 Jura 67	Blasius Ondruš + M 95 Šimon Galus + M 92 Šimon Starek + M 89 Michal Fridrich + M 96 Pastor Matula Spurius
MARGARETH		Pa Pastýř 97 Pastilka 94			Starý	Pohumek 66 Pastýř 69		Vinar 67 Sladký				Břeša + MG Pastýř 61
REGINA + ROSINA	Prokop 86	Ondruš			Fojt 61 Hulák 64 Boziak			Faikus 78 Ondruš 67 Fojt 74			Hoczek 87	Vojtech + BEG wathola 86 Vojtek Petr Veliký + BEC + 84 Petr Laderbach + 93
SUZANA	Ouředník Třeb. 65 Vinar 68 Kurec Pisar 85							Stárek 90 7400				
OSTATNÍ			Prokop 95									Michal Maňušek + V Michal Mička + Veronika
	Wehs Hody 75 Štětuk 69 20 Šebesta 68 URŠ Mlynář	Ondruš	Mlynář Vatička Mička Šafař 67 Magd. Pastýř 75 LU Švec LU Sladký 70	Machaček Mička Šafař 67 Eva Mička 63 Eva Galus 82 Hedv. Galus 69	Krejčí Jura Eva Mička 63 Eva Galus 82 Hedv. Galus 69	Pastýř 83 Tkáč 78 Šafař 64 Pastýř 88	Šebesta 88			Vinar Justus 85 Mocek Křišt Pisar Křišt Weis 94	Petr Tkáč + 83 Petr Mach Melichar Troška 92 Gřeša Pcholek + Eva 86 Grybar Slodar + Hedvika 67 Grebora + Brig. Ondruš 91 Bartoloměj Vinar + 92 Bartoloměj + Eva Večorka 92 Kašpar + Magd rkač 63 Wawřin + Eva Mlynář 62	
	J	W	G	MR	MT	P	TO	JA	MI	ANDR.	ADAM	

Rozborový výkaz II										Obec Třebovice ve Slezsku		Období: přírůstky		1700 - 1732
	Jan	Wacław	Georg	Martin	Mathews	Paul	Tomáš	Jakub	Mikuláš	Andreas				
Anna	Kacsek 006 Kocetek 034 Markus 98 Frič 013 Reichert 04 Čapek 022 Falkus 09 omyl v matr.		Beneš 003 Piechaček 04 Herbač 005 Lečka 20 Vatička 02 Prokop 024	Tvrďý 032		Reichert 23 Galus 14		Starek 09 Hoczemek 024 Kostka 023		Piš 09 Falkus 029		Bernard + A. Sladký 015 - " - 0024 Mertha + A. Baigar 18 Adam + A. Damecz 29,32 Ignác + A. Vogl 16 Michal + A. Cholam 18		
	Namiš 00		Dluhoš 06 Galus 88			Vidlar 29 Pinkavá 20 Vindač 20 Bindač 25						Křištof + B Braus 12 Blasius + B Ondruš 94		
Barbara	Birhel 23 Fajkus 05 Kapek 006 Slavík 00	Sedláček 04 Galus 024			Starek 98 Sebesta 88			Račkovský 94 Koczek 02 Kočí 02 Rak 08				Šimon + DO Krejčí 004 Šimon + DO BIGA 004 Křištof + DO Ovšič 09 Melchior + DO Troška 013		
								Birovský 021				Křištof + NE Damecz 026 Křištof + NE Dameček 29		
Katharina	Tomanek 05 Ondruš 96 Piš 15	Máha 10 Galus 025 Láska 004 Macha 004 Starek 031	Kacek 004 Troška 092		Kostka 005 Prokop 09 Sebesta 98	Galus 18	Kičmař 15		Galus 032			Adam + K Damecz 14 Adam + K Piš 0034 Adam + K Ondruš 26 Bernard + K Kuchař 0012 Bernard + K Beneš 16 Štěpan + K Kučera 016		
	Birovský 029 Fridrich 024 Galus 15 Ondruš 012 Sokorek 016	Troška 002 Starek 044 Láska 10 Špaček 091 Merma 29 Sternok 24	Sladký 011 Barabaš 04 Blažik 04 Koval 15 Hrohmica 032	Vimar 004 Czestik 020	Galus 013 Koval 013 Boziak 03 Sedlař 04 Ikaček 26 Prokop 03 Maceček 25 Starek 049 Kubina 17	Knop 016 Tvarůžka 26 Račkovský 0018	Lehnart 18 Račkovský 0018	Birovský 021 Czestik 015	Troška 02 Czestik 015	Perník 12 Láska 035	Šimon + M. Starek 089 Křištof + M. Pastila 30 Josef + M. Schönner 30 Josef + M. Králíčák 23 Valentin + M. Posker 04 Urban + M. Galus 15 Michael + M. Mička 001700 Michael + M. Mička 0035 Adam + M. Ondruš 0035			
MG		Ondruš 001 Pastila 094 Pastýř + 00										Joachim + M. Vozner 19 Šimon + M. Galus 092		
Borisa	Fridek 20 Galus 015 Chruščak 011 Hlavač 032 Tilčuk 010		Starek 024	0	Ondruš 030			Piechaček 030		Baigar 029		Bernard + RO Sladký Petr + RO Galus 026		
			Piš 11					Stárek 00						
Veronika		Krejčí 04 Pastilus 01	Prokop 095									Laurentius + Veronika Beneš 029 Michal + Veronika Mička 089 Michal + Veronika Matuška 098		
	Sokorek 011 Galus 021 Sebesta 044 Tkáč 19	K+				Krčmář 08 Uplar 23 Schöner 06						Lukáš + Kristino Dumat 12		
Eva			Pastor			Galus 082						Kristian + Eva Golias 018		
		Tust Prokop 094 Judith 11 Smolka												
Julia						Jul. Schicz 28								
	Polex Piš 024													
Zofie		Zofie Batola 1704						Hedv. 030 Hromáček Hedv. Tkáč						
	J	W	G	MR	MT	P	TO	JA	MI	ANDR.				

K původu městských znaků Moravy a Slezska

PhDr. Ladislav Baletka

Oblast městské heraldiky je u nás kromě specifické problematiky státního znaku v důsledku společensko-ekonomických změn v našem století jedinou skutečně živou odnoží heraldiky. Od vydání zákona č. 69/1967 Sb., který dovoluje městům a jejich zařízením, pokud není stanoveno užívání znaku státního, užívat znak města, prožívá městská heraldika znatelný rozvoj, a to bez ohledu na změněný mechanismus zavádění nových znaků měst do užívání.

Ve svém příspěvku bych se chtěl dotknout charakteru znaků moravských a slezských měst a městeček udělených znakovými privilegii v 15. a 16. století, dále na přelomu 19. a 20. století a v závěru pak znaků nových měst zavedených do užívání v posledních dvou desetiletích.

Z rozboru symboliky městských znaků zavedených do užívání v uvedených obdobích znakovými privilegii nebo jinými právními normami, dochovanými v originále, nebo známými z opisů, vyplývají znatelné rozdíly, které dovoluji charakterizovat podstatu tvorby znaků i jejich společenský význam.

I.

Jen do roku 1600 bylo pro města a městečka na území dnešního Jihomoravského a Severomoravského kraje vydáno 60 znakových privilegií a u řady dalších lze vydání právní normy předpokládat. V 17. a 18. století je výskyt znakových privilegií méně četný a je možno předpokládat, že o nich platí v podstatě to, co o znacích udělených v 15. a 16. století. Při třídění městských znaků starší heraldická literatura vycházela hlavně z formální podoby hlavní heraldické figury. Teprve poslední práce o znacích moravských a slezských měst a městeček se zabývaly důsledně otázkou původu jednotlivých erbovních znamení a tím i zásadními otázkami tvorby znaků v minulosti i současnosti.

1. Nejpočetněji jsou ve znacích měst a městeček, které byly uděleny v 15. a 16. století, zastoupeny erby vrchnosti a to buď úplné, modifikované, anebo v kombinaci s jinou tematikou. Nacházíme je v 16 znakových privilegiích měst a městeček Doubravice (1557), Svitávka (1583), Dambořice (1534), Stará Říše (1589), Litenčice (1535), Mohelno (1417), Slavkov (1416), Horní Kounice (1552), Jaroslavice (1535), Troskotovice (1535), Věmyslice (1556), Nové Veselí (1563), Huzová (1452), Kokory (1535), Tršice (1536), Třebovice (1532), Jeseník (1506) a ve znakových privilegiích dalších 15 měst přicházejí vrchnostenské symboly ještě s jinou tematikou. V kombinaci je nacházíme nejčastěji s městským opevněním a to v 8 případech: Dolní Čerekev (15. století), Polná (1479), Biskupice (1570), Budišov (1538), Moravské Budějovice (1498), Šatov (1497), Tovačov (1492), Šumperk (1562), dále ve dvou případech jsou vrchnostenské symboly v kombinaci s vinohradnickými motivy - Mikulovice (1558), Miroslav (1533), v jednom případě s panovníckým symbolem - Strachovice (1591), jedenkrát se zemědělskou symbolikou - Němčice nad Hanou (1563) a ve dvou případech bylo použito vrchnostenského erbu v kombinaci s motivem starší obecní pečeti, a to u Dolních Dunajovic (1580) a Bystřice nad Pernštejnem (1580), pokud sem ovšem nepatří také již zmíněný znak Němčic nad Hanou.

2. Samotné městské opevnění bez dalších atributů se objevuje na 6 udělených znacích - Vlasatic (1538), Brumova (1500), Dalešice (1564), Myslibořice (1538), Uherského Hradiště (1481), Hradce nad Moravicí (1481) a v dalších 8 případech ho bylo využito v kombinaci s vrchnostenským erbem (srov. výše) a dále ve znacích Olbramkostela (1538) a Šafova (1540) v kombinaci s jinými motivy.

3. Vinohradnické motivy tvoří náplň 5 městských znaků - Lišné (1558), Jiříkova (1547), Hustopeč (1572), Nosislavi (1486) a Hroznové Lhoty (1560 - zde je současně mluvícím znamením), v kombinaci s vrchnostenskými symboly dvakrát (srov. výše) a jedenkrát spolu se zemědělskými symboly - Polešovice (1595).

4. Mluvící znamení přicházejí ve znakových privilegiích podstatně řidčeji - prokazatelně jen ve třech případech - Podhradí nad Dyjí (1571), Jívová (1581), Město Albrechtice (1492).

5. Do žádné z výše uvedených skupin nenáleží znaková privilegia 12 měst a městeček - Jedovnice (1579), Dolních Kounic (1571), Vlachovic (1556), Chropyně (1535), Opatova (1540), Horních Dunajovic (1565), Prosiměřice (1540), Dolního Benešova (1493), Velké Bystřice (1502) a velkých Kunětic (1532). U sedmi z nich bylo použito jako erbovních figur zvířat a ryb a dvakrát symboliky zemědělské. Protože ani v jednom případě nelze tyto městské znaky odvodit od příslušných vrchnostenských erbů, naskytá se jen jediné možné vysvětlení - že mohly být převzaty ze starších vesnických pečeti, jak je to ostatně v jednom případě i výslovně uvedeno. Snad sem patří i zobrazení medvěda ve znaku Šafova (1540) a symboly zemědělské v dalších městských znacích.

Více než polovina z udělených znaků, které obsahují vrchnostenské atributy, signalizuje, že městský znak v 15. a 16. století byl především zosobněním právních vztahů mezi nositelem či uživatelem znaku a jeho vrchností. Míru závislosti nelze dnes ovšem ani hypoteticky stanovit jen z míry stylistických či jiných úprav vrchnostenského erbu a domnívám se, že není podstatné, co taková úprava sledovala. Za rozhodující aspekt považuji zejména fakt, že jde o právní vztah. V tomto ohledu stejnou hodnotu mají i znaky a atributy městského opevnění. I ony jsou výrazem právního vztahu - samostatnosti městské komunity i jejího prvního postavení. Vinohradnické motivy dosud vykládané jako symbol převažujícího zaměstnání obyvatelstva lze počítat rovněž mezi symboly právního charakteru, neboť jsou výrazem viničného práva, s nímž bylo ve středověku pěstování vinné révy spojeno. Právní vztahy, ať už jsou jakékoliv povahy, symbolizuje nejméně 45 ze 60 znakových privilegií udělených moravským a slezským městům a městečkům v období do roku 1600. Sem by bylo možno připočítat i pečetní znamení vesnických pečeti, které se stala po povýšení na městečko na základě znakového privilegia městským znakem, i když kvalifikovat jejich hodnotu jako výraz právních vztahů by bylo obtížnější.

Ze 17. a 18. století se dochoval jen nepatrný počet znakových privilegií, o nichž platí v podstatě to, co bylo řečeno již výše. Patrně je to zejména z dietrichštejnských polepšení znaků měst.

II.

K početnějšímu udělení nových městských znaků dochází na přelomu 19. a 20. století po povýšení celé řady obcí na městečka či města. V letech 1891-1913 bylo pro moravská a slezská městečka vydáno 18 znakových privilegií, z toho ve dvou případech - u Jihlavy (1900) a Hodonína (1908) šlo o formální stanovení již užívaného znaku a dalším třem městům - Třešti (1902), Rosicím (1907) a Ivanovicím na Hané (1909), povýšeným na města z městeček, potvrdila znaková privilegia jejich dosavadní znak.

O nových znacích se tedy dá hovořit jen u 13 měst a městeček. U Jablunkova (1894) šlo o rozhojnění dosavadního znaku o mluvící znamení a symbol průmyslu, podobně jako u Napajedel (1899), jejichž dosavadní znak byl rozšířen o symboly městského opevnění, zemského znaku a zemědělství. Ve znacích Hodonína (1913), Lazů (1910) a Husovic (1912) bylo použito pečetního znamení vesnických pečeti a razítek ve spojení s dalšími symboly. Na

rozdíl od období 15. a 16. století, kdy udělované znaky představovaly z velké většiny symbol právních vztahů, jsou znaky udělené na přelomu 19. a 20. století v souhrnu zdaleka méně jednotné.

Vztahy k vrchnosti, charakteristické pro znakovou tvorbu ve středověku, se autoři návrhů na městské znaky po roce 1890 pokoušeli nahradit jinými kvalitami, tak, aby byly výrazem změněných ekonomicko společenských poměrů po roce 1848. Přesto se to nedělo vždy se stejnou snahou a s adekvátními výsledky, protože postavení šlechty nebylo ani po roce 1848 společensky formálně změněno. Proto i v této době je vcelku dosti četné užívání symbolů někdejších vrchností (znaky Hrušova, Hodolan, Velkých Pavlovic), K těmto historizujícím prvkům patří rovněž použití pečetního znamení starších vesnických pečeti ve znacích Přívozu, Hodolan, Lazů a Husovic i symbolů městského opevnění (znak Napajedel, Husovic, Nové Ulice). Novým prvkem, který znaková privilegia z období do roku 1600 neznají, bylo umístění zemského znaku. Nacházíme jej ve znakových privilegiích Mariánských Hor, Jablunkova, Lazů, Napajedel a Králova Pole, tentokrát ne jako symbol poddanského vztahu, ale správního uspořádání, v podtextu ovšem spíše jako projev patriotismu.

Středověká praxe při volbě symbolů znaku našla i na přelomu 19. a 20. století své pokračování ve znacích s mluvčím znamením, které sledujeme v nově udělených znacích Mariánských Hor, Nové Ulice, Přívozu a Králova Pole.

Na rozdíl od dřívějšího usu se však silně rozšířilo užívání symbolů postihujících hlavní zaměstnání obyvatelstva či charakter místního průmyslu. Nacházíme je ve znacích Hodolan (ozubené kolo), Hrušova (chladicí věž a palečné kolo), Lazy (hornická kladívka), Přívoz (železniční kolo, která však charakterizuje město i jako dopravní křižovatku).

V souhrnu zaznamenaly znaky měst a městeček na Moravě a ve Slezsku, které byly uděleny v letech 1891-1913, jen v menší míře změněnou společensko ekonomickou situaci po buržoasně demokratické revoluci roku 1848. Použití historizujících motivů v značné části tehdy udělených městských znaků je pokračováním historizujících tendencí v architektuře a umění konce 19. století. Přínosem znakové tvorby z této doby pro naši městskou heraldiku lze spatřovat zejména v jejím obohacení o symboly průmyslu. Dalším evidentním novým rysem městské heraldiky této doby je skutečnost, že volba a určení městského znaku se stala více záležitostí budoucího uživatele znaku.

III.

Zatímco v období předmnichovské republiky docházelo spíše k jednotlivým úpravám starších městských znaků, nová vlna zájmu o městskou heraldiku se objevila po přestávce až po vydání zmíněného zákona z roku 1967. Do užívání byly zavedeny nové městské znaky měst, jímž byl přiznán statut městských národních výborů, měst, která vznikla integrací několika obcí a dále získala znaky i některá starší města, která z různých důvodů dosud znak neužívala. Na území Jihomoravského a Severomoravského kraje jde o 23 měst: Brumov-Bylnice (znak schválen 1974), Havířov (1969), Hluk (1973), Hulín (1972), Chropyně (1978), Kopřivnice (1976), Koryčany (1976), Kravaře (1969), Nový Bohumín (1967), Orlová (1970), Otrokovice (1970), Petřvald (1974), Rájec-Jestřebí (1976), Slavičín (1970), Studánka (1969), Vracov (1976), Šlapanice (1978), Třinec (1969), Velké Opatovice (1967), Vratimov (1968), Zbýšov (1976), Židlochovice (1976) a mezi města s novým znakem patří také Frydek-Místek, který si zvolil nový městský znak v roce 1965.

Pouhý statistický přehled ukazuje, že nejčastěji se v nově zavedených městských znacích uplatňují symboly zaměstnání obyvatelstva a místního průmyslu či zemědělství, z toho průmysl ve 12 znacích, zemědělství ve 3 znacích. Původní znak městečka byl použit v 9 případech, symboly bývalých vrchností šestkrát, znamení starších vesnických pečeti v 6 případech, mluvčí znamení třikrát, zeměpisná poloha dvakrát, revoluční tradice a budování socialismu v jednom a architektura rovněž v jednom případě.

Z toho vyplývá, že pro naši znakovou tvorbu je příznačná především snaha o zachycení současného charakteru města zejména jako střediska průmyslové výroby, který byl podmínkou rozkvětu měst v socialistické přítomnosti. V tomto ohledu do jisté míry co do výrazových forem navazují tyto nové znaky na předcházející etapu z přelomu 19. a 20. století. Tyto znaky přinášejí do městské heraldiky nové tvary a figury, dosud v heraldice nepoužívané. Mezi úskali, se kterým se tyto znaky potýkají, patří nároky na snadné blasonování zvoleného symbolu, a tím i jeho abstrakce jako obecného prvku a nikoliv konkrétní věci či jevu. Jde o to, aby průmysl nebyl charakterizován jen ozubeným kolem, hornictví jen hornickými kladívky, chemický průmysl křivulí atd. Na druhé straně může být předmětem sporu, zda typický výrobek, jako je automobil President, je předmětem obecným či nikoliv, nebo zda jej lze snadno popsat.

Bez úskalí a problémů se neobejde ani použití historizujících symbolů. Přijatelné je využití staršího znaku městečka po povýšení na město či staršího pečetního znamení. Na druhé straně se domnívám, že vrchnostenské symboly by se v dnešních znacích neměly objevovat, i když může být jejich použití vykládáno jako historická tradice. Nešťastné bylo užití znaku rodu pánů z Kravař ve znaku města Kravař. Jednak je tento městský znak nerozlišitelný od znaku města Bílovce a jednak jsou i historické souvislosti dány v podstatě jen původem rodu z tohoto místa. Ve znaku Petřvaldu okres Karviná bylo omylem použito znaku olomouckého biskupství, které jeho vrchností nikdy nebylo.

Nejšťastnější úlohu má autor jistě v tom případě, když může použít mluvčího znamení. Výrazněji mohlo být podle mého názoru této shody okolností využito u znaku Kopřivnice, Havířova, ale také u zmíněného znaku Kravař. Zajímavým výrazovým prostředkem je symbolizování zeměpisné polohy města jako u znaku Havířova a v jistém smyslu také u Nového Bohumína. Tohoto prvku bylo použito již dříve u znaku Nové Ulice (1906).

Problémem, se kterým se naše heraldika dosud nedokázala vyrovnat, je využití revolučních tradic, případně prvků symbolizujících socialistický rozvoj. Nebylo by na místě, aby jej charakterizovala jen rudá pěticípá hvězda, jako ve znaku Frýdku-Místku (1965).

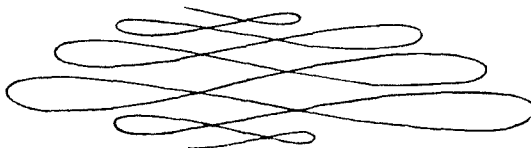
Architektura, která ve znacích udělovaných v 15. a 16. století je symbolem městských svobod, ve znacích udělovaných na přelomu 19. a 20. století představovala již jen historizující a v podstatě přežitý symbol, se v nových městských znacích neobjevuje prakticky vůbec. Nepočítám sem použití architektury ve znaku Hluku (1973), která je v tomto případě konkrétním vyobrazením existující stavby a v městském znaku by podle mého názoru pro ni nemělo být místa. Stavební rozvoj měst v posledních desetiletích je přitom jejich nejzřetelnějším rysem. Je sice charakteristický pro všechna města, ale stejně tak je pro všechna města charakteristický i rozvoj průmyslu. Pro panelovou výstavbu bychom s těžší hledali symbol, který by v konkrétních vztazích charakterizoval jednotlivé město, bezpochyby je to však oblast symbolů dosud neprávem opomíjená. V nových znacích by se mělo dostávat zastoupení i souhrnu komponentů vytvářejících životní prostředí ve městě. Za zvlášť významné považují okolnost, že ne všechna nová města sáhla při volbě do znaku po symbolech představujících průmysl, takže škála symbolů se příliš nezužila. Městské znaky jsou ve svém souhrnu obrazem doby, v níž vznikaly. Sotva lze předepisovat, který symbol by měl být především použit a který nikoliv, který lépe charakterizuje nové město a který je podružný. K tomu by mělo dojít už v přípravné fázi. Domnívám se, že jde především o to, aby nový znak byl jednoduchý, snadno blasonovatelný, měl by dodržovat základní heraldická pravidla o barvách a především by měl být za každých okolností správně užíván.

Pouze z praktických důvodů upouštím od poznámkového aparátu. Odkazuji na základní práce:

Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček. Brno 1979.

Ladislav Baletka, Znaky měst a městeček Severomoravského kraje. Sborník Státního archivu v Opavě 1968 - 1971. Opava 1971, s. 165-295.

Ladislav Baletka - Jiří Louda, Městské znaky Severomoravského kraje (v tisku).

Význam náhrobních kamenů pro heraldické a genealogické bádání

Karel Müller

Náhrobní kameny jako svědkové života a především smrti našich předků tvoří důležitý pramen pro historické bádání. Na vnějších i vnitřních zdech mnoha sakrálních staveb po celé naší republice se nám jich zachovalo značné množství, a to z nejrůznějších dob, od 13. až po 19. století. Zvláště období renesance u nás, tedy 16. a počátek 17. století, bylo v tomto směru velmi plodné.

Náhrobníky nás informují o smrti osob z vyšších sociálních vrstev obyvatelstva, které si tuto posmrtnou památku mohly dovolit. Nezachovaly se však pouze náhrobníky šlechtických osob, ale také, i když v menší míře, osob neurozených - měšťanů, bohatých řemeslníků apod. Podle toho, v jaké formě byly náhrobní kameny vytvořeny - figurální, znakové nebo pouze nápisové - mají svou určitou informační hodnotu a mohou tvořit důležitý pramen nejen pro heraldiku a genealogii, ale i pro další pomocné vědy historické v širším slova smyslu.

Význam náhrobníků pro heraldiku zdůraznil již patřičně ve svém příspěvku ing. M. Chromý. Chtěl bych jen připojit několik poznámek. Náhrobní kameny nejsou významným pramenem pouze pro heraldiku šlechtických rodů, i když jejich náhrobníků byla v minulosti a stále ještě je věnována relativně největší pozornost. S heraldikou se setkáváme i na náhrobnících řemeslníků, a to v podobě znaku cechu, ke kterému zemřelý náležel. V některých případech jde pouze o znamení symbolizující příslušnou profesi a umístěné volně v poli náhrobníku. Často však náhrobník nese úplný znak určitého cechu.

Téměř bez pozornosti zůstala prozatím nejrůznější znamení, které nacházíme na náhrobnících mnohých měšťanů. Většinou jde o různě kombinovaný monogram zemřelého, nebo o znamení vzniklé spojením geometrických obrazců. Někdy bývají tato znamení zobrazena přímo na štítě, jindy jsou pouze volně vytesána v poli náhrobníku. I takovýmto projevům heraldiky by se však měli badatelé věnovat.

Značný je přínos náhrobních kamenů pro genealogii, a to především u drobných rytířských rodin a u osob neurozených. O životě a smrti významnějších šlechticů jsme většinou dobře informováni z písemných pramenů, takže údaje z legendy náhrobníků je mohou pouze v některých případech doplnit. Jinak je tomu však u ostatních osob, jejichž náhrobníky se zachovaly. Při malém množství nebo úplné absenci písemných pramenů mohou být náhrobníky významným pramenem. Jejich text přináší vedle přesného data úmrtí většinou také údaj o zaměstnání zemřelého a velmi často se také zmiňuje o jeho věku. Náhrobní kámen tak poskytuje alespoň základní genealogické údaje o příslušné osobě.

V mnoha našich městech se zachovaly celé soubory náhrobních kamenů. Přinášejí většinou informace o úmrtí předních obyvatel města - purkmistrů, radních, bohatých obchodníků a řemeslníků a členů jejich rodin. Takovéto komplexy náhrobníků jsou pak unikátním hmotným pramenem pro dějiny města.

Nelze opomenout význam náhrobních kamenů pro bádání i v jiných disciplínách.

Především přinášejí náhrobní kameny mnoho poznatků pro historiky umění. Vedle náhrobníků nevalné umělecké kvality figurují i skutečná umělecká díla, tvořící určitý moment ve vývoji plastiky u nás. Je na škodu, že jen minimální množství náhrobníků je signováno a jen na několika málo z nich je uvedeno přímo kameníkovovo jméno. V některých případech, zvláště při možnosti srovnávání a za použití písemných pramenů, mohou však náhrobníky vystoupit z anonymity. Srovnávací metoda může také přispět k vymezení jednotlivých kamenických dílen, které se na produkci náhrobníků podílely.

Figurální náhrobní kameny jsou bohatým zdrojem informací pro dějiny kultury. Především pro období renesance zachycují vývoj odívání u mužů, žen i dětí, a to ve velmi širokém záběru.

Není třeba zdůrazňovat, jaký význam mají nápisy na náhrobnících pro epigrafiku.

A v neposlední řadě odrážejí náhrobní kameny i značné majetkové rozdíly mezi rodinami zemřelých osob. Drobný šlechtic nebo měšťan se musel většinou spokojit s dílem kameníka řemeslné úrovně, zatímco bohatý velmož mohl objednat náhrobník u skutečného umělce.

Tolik tedy k významu náhrobních kamenů pro historické bádání, i když všechny jejich informační možnosti tím jistě nebyly zcela vyčerpány.

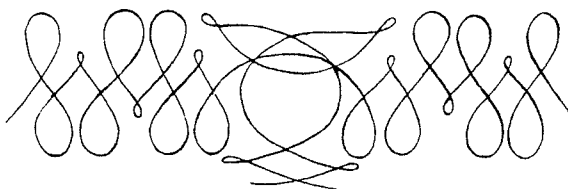
Je třeba upozornit na nebezpečí, které náhrobním kamenům stále hrozí. Již v minulosti bylo mnoho z nich nejrůznějšími způsoby zničeno. Ale ani dnes není jejich počet neměnný. Nevhodné umístění náhrobníků na venkovních zdech sakrálních staveb je příčinou jejich postupného chátrání a v některých případech i zániku. Povětrnostní vlivy a někdy i hrubé mechanické zásahy člověka poškozují náhrobníky tou měrou, že se stávají pro badatele úplně bezcennými.

Není naším úkolem určovat, co by v tomto směru měli podnikat pracovníci Státní památkové péče a ochrany přírody. Chceme-li však, aby náhrobní kameny mohly být badatelsky využívány i následujícími generacemi, nezbyvá než postupně provádět jejich podrobnou a skutečně vyčerpávající dokumentaci.

V minulosti i v současné době se o tuto práci, více či méně úspěšně, pokoušelo a pokouší mnoho nadšených badatelů. Není však v silách jednotlivce zpracovat tak ohromné množství náhrobních kamenů, které máme v naší republice zachováno, a proto takové práce zůstávají omezeny na určitý region. Navíc nemají tito jednotlivci většinou možnost výsledky svého bádání souborně publikovat, takže širším okruhem badatelů nemohou být využity. A drobné zprávy s popisem několika málo náhrobníků, uveřejněné v různých časopisech většinou regionálního významu, sice mohou přinést nové dílčí poznatky, avšak celkově naše znalosti o náhrobnicích neposunují výrazně kupředu.

Práce s náhrobními kameny musí sice vycházet především z bádání přímo v terénu, avšak nelze opominout také bádání kabinetní. V minulosti byly v mnoha případech pořizovány opisy i popisy náhrobníků, které jsou dnes uloženy většinou v archivních fondech církevních institucí. Existují také velké a většinou známé soubory opisů textů náhrobníků z větších regionů. Mnoho údajů je roztroušeno po nejrozsáhlejší literatuře, ať již byla věnována přímo náhrobním kamenům nebo se o nich zmiňuje jen okrajově. Tímto způsobem se nám také zachovaly zprávy o náhrobnicích dnes již nezvěstných. Dosud však zůstává také stále velké množství náhrobníků, o kterých se písemné prameny ani literatura nezmiňují a které jsou známy pouze úzkému okruhu badatelů.

Z mnoha důvodů se tedy ukazuje jako nezbytné postupně pořídit a vydávat podrobný soupis náhrobních kamenů na našem území. Takové dílo však může vytvořit pouze velký kolektiv badatelů, pracujících s jednotnou terminologií, majících přesně vymezený úkol a úzce spolupracujících. Byl by to jistě velmi obtížný a dlouhodobý úkol, avšak uskutečnitelný a snad ne v tak dalekém budoucnu. Přispěl by k poznání celkového vývoje náhrobních kamenů u nás a pro heraldiky, genealogy, historiky umění a další badatele by byl neocenitelnou pomůckou.

Cechovní symbolika na sfragistickém materiálu

Jaroslav Jásek

Cechy, jejich postavení a uplatnění ve vývoji společnosti, jsou málo probádanou stránkou naší historie. Proč?

Celá cechovní problematika připomíná křehký led, na který se nechce ani historikům ani technikům. Historikové mají zpravidla velmi daleko k technickým záležitostem, technické pak postrádají podrobné znalosti historie. Velké množství regionální literatury, ze kterého lze celkový obraz cechovního dění postupně složit, je záležitostí historiků. Technikou se tyto práce zabývají více než okrajově. Dodejme, že ke škodě samotných cechů. Přitom pouze cechovní heraldika či sfragistika vybízí k hlubšímu průzkumu technických symbolů jednotlivých řemesel. Srovnání symbolů s technickou dokumentací nástrojů nebo výrobků je jedinou možností, jak zjistit skutečný tvar a podobu cechovních atributů. Dějiny cechů nelze proto oddělit od dějin techniky.

Literatura zabývající se cechovními znaky, pečeti nebo symbolikou je velice nesourodá. Za základní nutno považovat práci Rybičkovu, *Znaky a pečeti cechovní* z r. 1881, Petráňovu a Husovu práci *Homo faber* z r. 1967 a Čarkův *Příspěvek k cechovní sfragistice* z r. 1930. Tuto škálu doplňují díla teritoriálně zaměřená. Např. práce A. Franze, *Mährische Zunftsiegel*, vydaná v Brně r. 1898, Chaloupkova *Brněnská cechovní pečeti* z roku 1977, Erbové *Řemeslníků pražských* od K. Köpla z r. 1884, Sedláková práce *O počátcích erbů pražských cechů* z roku 1945, *Pieczecze górnosłanskich cechów*, vydané Tomszykem v Opoli r. 1975.

Dále existuje velké množství literatury, která se přímo nezabývá cechovními znaky nebo cechovní symbolikou. Je však nezbytným vodítkem k pochopení cechovní problematiky, protože objasňuje cechovní život v celé jeho rozmanitosti. 1/

Od počátku roku 1979 do dnešního dne jsem prostudoval otisky typářů sedmi okresních archivů z Čech a Moravy. Z celkového počtu asi osmi set otisků bylo 104 pečeti cechovních. Tento vzorek cechovních symbolů na sfragistickém materiálu již opravňuje k určitým dílčím závěrům.

Na 57 pečetích byly symboly cechů zobrazeny na štítě, na 46 bez štítu. Jedna pečeť byla nápisová.

Největším počtem jsou zastoupeni mlynáři, a to patnáctkrát, třináctkrát kováři, dvanáctkrát pekaři a krejčí, koláři jedenáctkrát, tesaři a řezníci desetkrát. Nejméně se objevují knihaři, provazníci, koželuzi, postřihači, nožíři, kominíci, hřebenaři, puškaři a stolaři.

Bliže se zmíním o dostupných otiscích typářů Okresního archivu v Jindřichově Hradci. 39 pečeti z období od roku 1523 až do 1. poloviny 19. století zastupuje 26 cechů z devíti míst okresu.

Nejstarším dostupným exemplářem je pečeť cechu mlynářského, perníkářského a pekařského z Kardašovy Řečice. Ve čtvercém pečetním poli lemovaném dvěma linkami jsou atributy zmíněných cechů. V prvním poli kružidlo, ve druhém dvě žemle, ve třetím palečné kolo a ve čtvrtém preclek. Mezi 1. a 2. polem je perník a mezi 3. a 4. polem stylizovaná pětistá růže.

Nejmłodším dostupným exemplářem je pečeť cechu řezníků Stráže nad Nežárkou z 1. poloviny 19. století. V pečetním poli lemovaném bodovcem jsou dva lvi, zády k sobě obrácení, držící řeznické sekery. Nad nimi je koruna.

Je také dochována pečeť cechu krejčích ze Slavonic, která je stylem vyhotovení zjevně z 18. nebo 19. století, ale nese letopočet 1533. Je zřejmé, že zobrazený letopočet nedatuje vznik této pečeti.

Pečeť spojených cechů pracujících s ohněm z roku 1834 z Jindřichova Hradce je velice pěkná a svou symbolikou nekonvenční. Na pečetním poli jsou přes sebe položeny tyto symboly: puška, pilník, klíč a nůž. Vše kryjí v místě křížení hodiny s rafijemi a čísly. V opisu je tento text: *Stadt Neuhauser Vereinigte Feuer Arbeiter Zunft*.

Záhadou se zdá pečeti z Jindřichova Hradce z roku 1635, kde je v pečetním poli čtvrcený korunovaný štít obsahující škorní, nůžky, rukavici a ostruhu, ale v popisu stojí: PE/čet/ RZE/mesla/ PUNCHOCHARSKÉHO MIE/sta/ JINDRZICHOWI HRADCI.

Většinu pečeti z této lokality doplňuje stylizované pětিলísté růže.

Mnoho cechů tohoto okresu bylo jednooborových. Pokud byly cechy sloučeny, pak pouze příbuzné obory. Např. postřihači, soukeníci, krejčí nebo mlynáři, pekaři. Čili řemesla logicky na sebe navazující či pracující obdobným způsobem nebo společným materiálem. Výrazným příkladem jsou již citované Spojené cechy pracující s ohněm. Výjimku tvoří cech kovářů, kolářů, bednářů, soukeníků a punčochářů z Kunžaku z r. 1668 a pak spojené cechy z Třeboně 18. století, kde bylo sloučeno 10 profesí.

Na sfragistickém materiálu této lokality byla jednotlivá řemesla symbolizována takto: Řezníci používali jako symbolu vždy špičtinu. Je zobrazena buď samostatně nebo držena lvem. Zámečníci používali klíč. Ve třech případech pak pilník. Tesaři vždy tesařskou sekuru mnohdy doplněnou jinými výrobními nástroji, např. pilou a velmi často kružidlem. Pekaři používali vždy precílek. Perníkáři symbolizovali své řemeslo čtvercovým nebo obdélníkovým perníkem. Pro krejčí jsou typické nůžky.

Knihaři používali anděla držícího knihařskou osnovu. Hrnčíři měli na pečeti Adama a Evu se stromem a hadem. Dvě postavy, většinou ženu a muže, držící mandl používali mandlíři. Symbolem ševců byla jedna nebo tři škorně. Atď. 2/.

Dovolte mi, abych se blíže zastavil u profese mně velmi blízké, u mlynářů.

Mlynářů nebylo v rané době příliš mnoho. Do 14. století byli v nevědomosti, protože šlo převážně o vrchnostenské či městské nájemce. Časem jich na řekách a potocích při městech přibývalo a to vedlo k problémům vodohospodářského rázu, které místní úřady nemohly pro neznalost technické problematiky řešit. Proto od roku 1340 až do 18. století získal cech pražských mlynářů mimořádný význam svou jurisdikcí v širokém okruhu vodohospodářských problémů po celých Čechách. Byla vytvořena komise tzv. zemských a později krajských přísedních mlynářů, kteří byli voleni pražským cechem a na žádost nejvyšších zemských a krajských úředníků vysílání řešit ve spolupráci s místními znalci, také mlynáři, spory ohledně využívání vodní energie, přičemž zeměští přísední mlynáři byli nejvyšší odvolací instancí. Technické zdatnosti pražských mlynářů využil král Ferdinand I. v roce 1545 dokonce pro rozsazení pohraničních vodoprávních sporů mezi Štýrskem a Uhrami. 3/

Své řemeslo symbolizovali mlynáři palečným kolem pod kypřicí a rozervřeným kružidlem. Palečné kolo se čtyřmi rameny a ozubením na obvodu bývalo u vodních mlýnů užit jako kolo suché uvnitř mlýnice. Bylo nasazeno na společné hřídeli s venkovním mokřým mlynářským kolem a přenášelo otáčivý pohyb na další součásti mlynářského soustrojí, jimiž byly kamenné žernovy - běhoun a stcják. Střed běhounu byl fixován ocelovou kypřicí, která je v české heraldice častou figurou a zpravidla bývá nazývána oškřtem. 4/

Mlynářské cechy v jindřichohradecké lokalitě zastupuje pět pečeti. O pečeti cechu mlynářského, pekařského a perníkářského města Kardašova Řečice z r. 1523 bylo již pojednáno. Mlynářským atributem je zde palečné kolo se čtyřmi rameny. Na pečeti cechu pekařského, mlynářského a perníkářského města Jindřichova Hradce z r. 1654 je opět znázorněno palečné kolo se čtyřmi rameny. U pečeti cechu mlynářského a pekařského města Slavonic z r. 1695 vyplňuje palečné kolo celé pečetní pole. Má však pouze tři ramena, což je technický nesmysl. Palečné kolo v tomto technickém provedení nemohlo v praxi fungovat. S velmi krásným dokladem všech atributů mlynářského řemesla se setkáváme u pečeti mlynářského cechu Nové Bystřice ze 17. až 18. století. Na pečetním poli drží dva lvi čtyřramenné palečné kolo, nad nimi kružidlo s krokvicí a pod nimi kypřice. Na pečeti cechu mlynářského, pekařského a tesařského ze Stráže nad Nežárkou z r. 1653 je opět palečné kolo se čtyřmi rameny. 5/

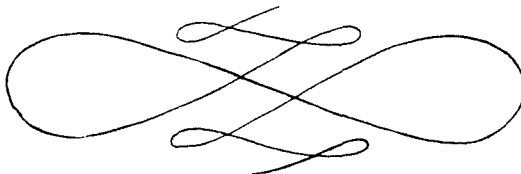
Při určování, zda se jedná o kolo palečné (mlynáří), či kolo od vozu (koláří) je nutná opatrnost. Záměna je velmi snadná, zejména v případech, kdy je opis pečeti neutrální. Dle dostupného materiálu lze však říci, že kolo palečné je zobrazováno nejčastěji se čtyřmi rameny. Kolo, symbol cechu kolářského pak pětí rameny a výše. Toto pravidlo platí pouze v tom případě, pokud opis pečeti neuvádí opak.

Mlynářský symbol, palečné kolo, byl používán ještě na začátku 20. století na uniformách pracovníků Vodáren hl. m. Prahy. V roce 1920 byl pro svou nesrozumitelnost nahrazen znakem hl. m. Prahy. 6/

Na palečném kolu, symbolu mlynářského cechu, jsem chtěl ukázat, jak je nezbytné do detailu probírat celé technicko-provozní zázemí mlynářského řemesla. Přiznám se, že jsem byl nucen prostudovat dostupnou technickou literaturu 7/ a na zachovaných technických památkách ověřit činnost jednotlivých soustrojí. Jen tak je možné pochopit způsob a důvod užívání symbolu.

Prameny a literatura :

- 1/ Moje kartotéka obsahuje po ročním bádání 130 bibliografických záznamů prací o cechovní problematice, 92 známých o cechovních listinách uložených v archívech a další drobné zprávy o hmotných památkách.
- 2/ Typáře jsou uloženy v cechovních fondech Okresního archívu v Jindřichově Hradci.
- 3/ Podnikový archív Pražských vodáren.
- 4/ Vlastní průzkum technických památek v Západočeském kraji.
- 5/ Viz 2/.
- 6/ Jásek Jaroslav, Existuje znak Pražských vodáren?, Zpravodaj Pražských vodáren č. 4/1978.
- 7/ Napr. Luboš Nový a kol., Dějiny techniky v Československu do konce 18. století, Praha 1974, Antonín Kříž, Mlýny na Hoštickém potoce, Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství č. 5/1973, Milada Hirschová, Mlýn na Bluku, tamtéž č. 1/1969.

Heraldická znamení na pečetích těšínských Piastovců

PhDr. Erich Šefčík

Těšínské knížectví se jako samostatný právní útvar konstitovalo koncem 13. století, kdy Vladislav Opolský dal do držení svému nejstaršímu synu Měškovi dvě kastelanie, osvětimskou a těšínskou. Po vyčlenění Osvětimska počátkem 14. století zmenšené Těšínské knížectví zůstalo pod vládou potomků Měška I. až do vymření těšínské linie Piastovců po přelomu roku 1653 posledním Piastovcem na Těšině Alžbětou Lukrécie, provdanou kněžnou Lichtenštejnskou.

Těšínská knížata samozřejmě, jako vládcí a suveréni své země, používala i svých vlastních pečeti, kterými pečetila pergamenové i papírové dokumenty, produkované tamní knížecí kanceláří. V tomto svém krátkém vystoupení vás chci stručně seznámit s některými výsledky výzkumu, který jsem prováděl při studiu pečeti těšínských Piastovců. Tyto výsledky zatím, až na drobnější příspěvek o pečetích těšínského knížete Kazimíra II., vládnoucího na Těšině v letech 1477-1528, nebyly nikde zveřejněny 1/.

Podle vyobrazení v pečetním poli můžeme pečeti těšínských Piastovců rozdělit do dvou skupin:

- a) pečeti figurální
- b) pečeti znakové

a) Pečeti figurální

Figur na pečetích používali těšínské Piastovci jen výjimečně, vlastně jen ve čtyřech mi známých případech. Poprvé ji použil Měšek I., a to na listině z r. 1297. Jde o pečeť tzv. pěšího typu, totiž stojícího rytíře ve zbroji, držícího v pravé ruce praporec s třepením a v levé štít, na němž je vyobrazena vpravo hledící hornoslezská orlice. Pečeť na této listině je také prvou, v níž se Měšek tituluje jako kníže těšínský. Figurálních pečeti s titulaturou těšínských knížat použil Měšek I. celkem dvakrát. Ve druhém případě s poněkud pozmeněnou kresbou, kdy stojící rytíř ve zbroji s praporem a štítem je umístěn mezi dvě věže (pečeť z roku 1313). Obdobnou pečeť pečetil i jeho syn a nástupce Kazimír I. Jeho pečeť je přivěšena na listině z roku 1327. Zde je třeba říci, že Měškova pečeť z r. 1313 a pečeť Kazimírova patří k mladšímu druhu figurálních pečeti, s kterými se ve Slezsku setkáváme poprvé na pečetích Boleslava II. Lysého, knížete lohnického z r. 1224 2/ a který přetrvával až do druhé poloviny 14. století. Naposledy je takovéto vyobrazení doposud známé na pečetích Konráda II., knížete olešnicko-kozelského z r. 1364 3/, kdežto první typ Měškovy pečeti, ovšem s částečně jinými atributy knížete (stojící postava knížete ve zbroji s praporem a mečem) se vyskytuje již na pečetích Boleslava Vysokého v r. 1175 4/. I tento typ figurální pečeti najdeme na pečetích slezských Piastovců ještě v druhé polovině 14. století, např. na pečetích Jindřicha VI., knížete záhanského a krosenského z r. 1379 5/.

Na další figurální pečeť si musíme na Těšínku počkat až do devadesátých let 15. století. Na listu datovaném zhruba léty 1491-1493 je přitiskán sekret pod papírem, na němž je vyobrazena stojící postava, držící zřejmě v jedné ruce berlu a v druhé jablko, či meč 6/.

b) Pečeti znakové

Naprosto převažujícími pečetemi těšínských Piastovců jsou pečeti znakové. Prvou pečeť s vyobrazením hornoslezské orlice najdeme již na sekretu Měška I., otištěného jako contrasigillum na zde již jmenované listině z r. 1297. Rodový znak těšínských Piastovců, vpravo hledící orlice, ať již nekorunovaná, to ve starší době, či korunovaná, od konce 15. století, je nejrozšířenějším vyobrazením na pečetích těšínských Piastovců. Orlice bývá nejprve volně položena v pečetním poli, později na štitech nejrozdílnějšího tvaru a původu. Za zmínku stojí, že jen v jednom případě je k orlici přidáno ještě jiné heraldické znamení. Na pečetích převora johanitského řádu Semovíta Těšínského ze sedmdesátých až osmdesátých let 14. století vidíme orlici, která drží v zobáku johanitský kříž.

Těšínský kníže Kazimír I. zavedl na své pečeti, otištěné na listině z r. 1355 užívání znaku knížectví těšínského, totiž ebovního štítu a na něm položenou orlici hornoslezských Piastů, s pokrývadly, přílbou a vpravo hledící piastovskou orlicí jako klenotem. Tento znak se stal v 16. a 17. století prakticky hlavním obrazem na pečetích těšínských Piastovců. Takovéto vyobrazení rodového znaku není nijakou zvláštností v historii slezské knížecí sfragistiky, najdeme je u mnoha slezských Piastovců. Těšínský kníže Václav III. Adam použil znaku těšínského knížectví dokonce i na svých sekretech z let 1557 a 1573.

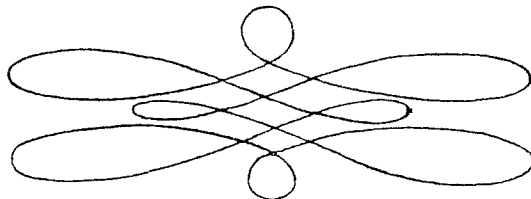
Přehlédneme-li na základě stávající literatury vývoj pečeti slezských Piastovců 7/, vidíme, že na Těšínku nenalezneme jinde tak běžné pečeti jezdecké, pečeti majestátní, helmové a gemy. Zvláště jezdecké pečeti se staly typické pro mnohá slezská knížata, která tímto typem pečeti pečetila po celé 14. století. Tato chudost vyobrazení heraldických znamení na pečetích těšínských Piastovců svědčí o jejich poměrně zaostalosti v porovnání s okolními slezskými knížaty. Je však třeba říci, že tento můj závěr je jen dílčím, protože monografické zpracování pečeti slezských Piastovců ještě není ukončeno, i přes pokroky, které v tomto směru polská historiografie činí.

Závěrem mi dovolu, abych se ještě několika slovy zmínil o pečetích těšínských kněží. Vyobrazení na nich bylo poměrně jednoduché. Rodem těšínské kněžny používaly rodové znakové pečeti, kdežto kněžny, provdané za těšínská knížata buď znakové pečeti rodové, popřípadě znak alianční /např. Anna Brandenburská, spoluregentka vlády za nezletilého syna Václava III. v letech 1528-1545/.

Prameny a literatura:

- 1/ Pečeti těšínského knížete Kazimíra II., Těšínsko 1980, č. 1, s. 17-23.
- 2/ M. Gumowski, Pieczęcie śląskie do końca XIV. wieku, in Historia Śląska od najdawniejszych czasów do r. 1400, t. III, Krakov 1936, p. č. 7.
- 3/ Syl. Mikucki, Heraldika Piastów śląskich do schyłku XIV. wieku, in. Historia Śląska, p. č. 175.
- 4/ M. Gumowski, c. d., p. č. 1.
- 5/ M. Gumowski, c. d., p. č. 69.
- 6/ Vyobrazení viz u E. Šefčíka, c. d., p. č. 2, ale text obrázku č. 3.

7/ K jmenovaným již pracem M. Gumowského a Syl. Mikuckého je třeba přiřadit publikaci Alex. Fudaleje, *Pieczenie kaletw glogowskiego i zagańskiego, Nowa Sol 1973*, která popisuje a vyobrazuje některé pečeti kněžen a knížat z počátku 14. století a nejnověji dvě práce polského historika vydané česky, totiž I. Panice, *Pečete těšínských knížat, Studie o Těšínsku 6/1978, s. 129 - 144* a K výzkumu erbu Těšínského knížectví, *Těšínsko 1978, sešit 3, s. 26 - 28*.

Staré rodové držby usedlostí na Spálovsku

František Šustek

(O práci zesnulého rodopisce a kronikáře Antonína Brňáka)

Foto: Stan. Šindler, Bilovec
27.9.1978

Autor uvedené práce Antonín Brňák se narodil 9.12.1920 ve Spálově (okres Nový Jičín) a zemřel předčasně 2.11.1979 ve Vítkově. Byl řadu let správcem archivu i muzejní sbírky městečka Spálova a úspěšným a několikrát vyznamenaným kronikářem své rodné obce Spálova, později i obce Luboměř, kde naposled bydlel. Byl dlouholetým pracovníkem (tajemníkem, později účetním) MNV ve Spálově a zastával také vzorně funkci matrikáře obvodu.

Spolupracoval s ředitelem školy Františkem Šustkem, s písmákem Rudolfem Míkem a s dalšími pracovníky na Spálovsku ve vlastivědném kroužku Oderských vrchů a pomáhal při vydávání vlastivědných časopisů *Oderské hory* (Spálov 1947-50), *Vítkovsko* (Vítkov 1958-64) a *Oderské vrchy* (Spálov 1968-72).

Brňák byl autorem řady otištěných vlastivědných článků a prací, jež jsou uvedeny v nekrologu F. Šustka a F. Schwarze "Za zesnulým Antonínem Brňákem" ve vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín (1979, svazek 24, s. 37-38). Dosud neotištěny zůstaly jeho práce "Seiské bouře na Spálovsku 1680-1749" a "Spálovsko v 17. století" (jež byly zpracovány za spoluautorství F. Šustka). Za svou práci a zásluhy byl Brňák jmenován 10.4.1980 radou MNV čestným občanem Spálova in memoriam.

S velkou láskou a zaujetím se A. Brňák věnoval rodopisu selských a chalupnických rodů. Z této jeho zájmové činnosti povstaly tištěné práce "Staré rodové držby usedlostí na Spálovsku" (Záhorská kronika 1946-48, *Oderské hory* 1948-49) a "Soupis rodů a příjmení na Spálovsku od 16. století" (*Oderské vrchy* 1969-72).

A. Brňák za tím účelem prostudoval všechny dochované prameny, zejména matriky, gruntovnice, urbáře i jiné archiválie, z nichž mohl získat data o obyvatelích Spálovska (Spálov, Luboměř, Heltinová, Barnov). Z většiny těchto pramenů si pořídil rozsáhlé výpisy a kromě toho za pomoci svých spolupracovníků (zvláště poštmistra Josefa Šustka) také fotokopie. Na základě těchto materiálů si vytvořil rejstřík všech obyvatel Spálovska od 17. století (ojediněle i z 16. století) až do současné doby.

Rodopisnému studiu se začal A. Brňák věnovat v době německé okupace. Když tehdy krutá doba rvala větve ze stromu národa, šel k jeho kořenům. Nejdříve zpracoval studii "Staré rodové držby usedlostí ve Spálově po meči", která byla otištěna v *Záhorské kronice* (roč. XXIV 1946/47, s. 137-147) a v níž popsal celkem 25 starých usedlých rodů, jež drží usedlost nejméně 100 let. Druhou studii "Staré rodové držby usedlostí ve Spálově po přeslici" otiskl v dalším ročníku *Záhorské kroniky* (roč. XXV 1947/48, s. 104-113) a popsal v ní 20 rodů, sídlících na usedlostech rovněž nejméně 100 let. Ve třetí studii "Staré rodové držby usedlostí v Luboměřu a v Heltinově", jež vyšla v časopisu *Oderské hory* (roč. II 1948/49, s. 164-172), uvedl staré nejméně stoleté rody z obce Luboměř a osady Heltinová, a to z Luboměř 14 (13 po meči, 1 po přeslici), z Heltinová 6 (všechny po meči).

České obce na Spálovsku byly od minulosti až do odsunu Němců v r. 1946 původně českým koridorem a pak již jen národnostním výběžkem v německém a poněmčeném území, společně tvořily jednu farnost a od 16. století jedno panství. To byly hlavní faktory, které přispěly k tak vysokému počtu starousedlých rodů.

Celkový počet starých selských rodů v městečku Spálově a v obci Luboměř s osadou Heltinovem dosáhl v roce 1948 pozoruhodného počtu 65 rodů. Jestliže v téže roce celkový počet obydlených domovních čísel činil v těchto obcích 388 (Spálov 267, Luboměř 97, Heltinová 24), vyplývá z toho, že bylo trvale rodově osídleno po dobu přes 100 let 17,1 % usedlostí, tj. bezmála pětina všech usedlostí.

Dne 26. září 1948 při okrese slavnosti stoletého výročí zrušení roboty, spojené s odhalením pomníku selským rebelům na Spálovsku, byly všem 65 starým rodům uděleny místními národními výbory ve Spálově a v Luboměřu diplomy uznání za nejméně stoletou věrnost půdě a za nepřetržitou držbu rodové usedlosti po meči nebo po přeslici.

Uvedené tři Brňákovy studie byly vydány také jako zvláštní otisky s průběžným očíslováním stran (1-30) a spojeny pod souhrnným názvem "Staré rodové držby usedlostí na Spálovsku".

Staré rody jsou ve studii uvedeny v pořadí domovních čísel s udáním nejstaršího roku držby nebo nabytí usedlosti. U každého příslušníka rodu je uvedeno: rok převzetí (nabytí) usedlosti, jeho jméno a příjmení, data jeho narození a úmrtí, rodné jméno manželky, místo odkud pocházela a rok sňatku. V přehledu usedlostí po přestěhování je uvedena dědička i nový přiřazený nabyvatel, tj. její manžel. Byl-li držitel usedlosti vícekrát ženat, je v posloupnosti uvedeno jen jméno té manželky, jejíž syn nebo dcera se stali dalšími dědici.

Na závěr připojuji ukázkou posloupnosti rodu Králů, jednoho z nejpočetnějších rodů na Spálovsku, a to rodu Králů na selském gruntě č. 13 od roku 1683, z něhož pocházel vůdce selského povstání Pavel Král a na němž se donedávna dochovala nejstarší lidová stavba v českých zemích, dřevěný "srúbek" s letopočtem 1595.

Rod Králů na selském gruntě č. 13 od roku 1683:

- 1683 Martin Král (1648-1718, Marína Ondřejová ze Spálova), koupil od Pavla Míka,
 1715 Pavel Král (1677-1745, Rozína Kubicová z Luboměř, 1713), vůdce selského povstání na Spálovsku od roku 1726 do své smrti, (O tom pojednával podrobněji článek A. Brňák, Z dob selských bouří na Spálovsku, uveřejněný v hranickém Ruchu, roč. II., č. 4 z 24.1.1947)
 1747 Antonín Král I (1714-1774, Alžběta Králová ze Spálova, 1750)
 1779 Josef Král (1752-1824, manž. Anna Marie Kašparová)
 1820 Ondřej Král (1790-1862, Terezie Ambrožová ze Spálova, 1820)
 1861 František Král (1832-1874, Josefa Peprná ze Spálova, 1861)
 1887 Antonín Král II (1859-1900, Pavlína Králová ze Spálova, 1887, 1900-1913 dodržovatelem gruntu Josef Šustek)
 1913 Rudolf Král (1887-1939, Františka Šustková ze Spálova, 1914)
 1940 Antonín Král III (17.5.1913, Ludmila Gronesová ze Spálova, 1945). G. I/186, G. II/42, 380, G. III/1.603,605.

Také rod Šustků, jehož jsem příslušníkem, patří ve Spálově k nejstarším a nejpočetnějším rodům. Pisemně je doložen již před třicetiletou válkou od r. 1572, kdy je jmenován spálovský mlynář Matěj Šustek na Zástružném mlyně na Odře u Klokočůvku. Na gruntě č. 21 sídlí rod Šustků nepřetržitě po meči od r. 1738 do dnešní doby již

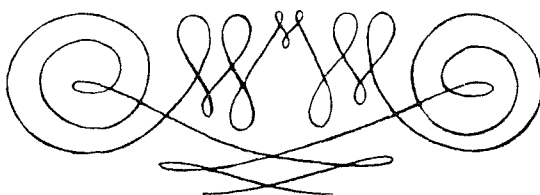
v 7. pokolení. Posloupnost rodu uvádí A. Brňák takto:

Rod Šustků na selském gruntě č. 21 od roku 1738:

- 1738 Tomáš Šustek (1704-1771, Marína Kalíková ze Spálova, 1729), koupil od Jiřího Strýka
 1765 Jiří Šustek (1739-1784, Marie Teresie Veverková ze Spálova, 1764)
 1787 Augustin Šustek (1767-1836, Apolonie Jindrušová z Luboměř, 1787)
 1829 Matouš Šustek (1789-1849, Josefa Kubicová ze Spálova, 1829), po smrti Matouše Šustka přiřazen se k vdově Josefě František Valenta, který byl dodržovatelem gruntu jemu knoховně nepřipsaného až do sňatku syna a dědice Matoušova Františka Šustka I.
 1850 František Šustek I (1847-1912, Marta Plevanová ze Spálova, 1869)
 1911 František Šustek II (1873-1945), Marie Klevarová ze Spálova, 1900)
 1947 František Šustek III (26.7.1914, Marie Adéla Peringerová z Bystřice n. Pern. 1942). (Pozn.: autor tohoto článku). G. II/115, 265, G. III/135, 740, 743.

Z uvedených ukázek je vidět, s jakou nevědní pílí a erudicí se Brňák věnoval genealogii rodů na Spálovsku. Neudivuje proto, že se na něho obraceli nejen badatelé z blízkého okolí i vzdálenějších míst našeho státu, ale i badatelé ze zahraničí, kteří hledali data a údaje pro své rodopisné práce. A. Brňák vždy všem podle možnosti ochotně vyhověl. Velká škoda, že A. Brňák pro předčasnou smrt nemohl dokončit své poslední dvě započaté práce

"Historický popis usedlostí, domů a budov ve Spálově" a "Rod Podstatských z Prusinovic na Potštátsku a na Spálovsku v 15.-17. století", které zpracovával pro připravované dějiny Spálovska.

Český historik a genealog Bohuslav Balbín

PhDr. Ing. Jaroslava Honcová, CSc.

Přiblížilo se životní výročí tři sta let od úmrtí velkého českého vědce Bohuslava Balbína. Balbínovou osobností se zabývala již řada českých historiků od dob obrozeneckých, každá generace se k němu vracela, přesto však zůstávají československá historiografie i genealogie Balbínovi ještě hodně dlužny.

Pokusím se ve stručnosti shrnout podstatné známé údaje o Balbínovi a jeho díle historického a zejména genealogického, poukázat na jeho základní význam pro českou genealogii i na potřebu dalšího balbínovského studia a jeho problematiku, kterou je třeba dlouhodobě řešit, abychom důstojně oslavili Balbínovo výročí v roce 1988.

Bohuslav Balbín, narozený r. 1621 v Hradci Králové, pocházel z katolického prostředí z rytířského rodu Balbínů z Vorličné. Byl synem bývalého královského purkrabí na pardubickém zámku Lukáše Škornice Balbína z Vorličné, který zemřel 2 měsíce po Bohuslavově narození.

Studoval v jezuitských školách a pod vlivem významného jezuita Leczyckého vstoupil r. 1636 do jezuitského

řádu, v němž pak vystudoval nejprve filozofii a poté teologii.

Balbín byl vychován v českém rodinném prostředí a v lácece k historii. Již jako sedmiletý přečetl třikrát Hájkovu kroniku a českému nacionalismu a historii zůstal věren po celý svůj život.

Balbín prožil své mládí za třicetileté války, viděl bídu a ponižení svého národa a již tehdy se obracel od neutěšené skutečnosti ke skvělé minulosti - od r. 1642 započal své historické studium v knihovnách a archívech, které se později stalo jeho celoživotním údělem.

Jeho tehdejší smýšlení nejlépe charakterizují dvě skutečnosti: r. 1648 se zúčastnil obrany Prahy proti Švédům a když byl jako mladý kněz řádem vyslán na misie, odmítl zásadně světskou asistenci. Od misie přešel záhy do školství, kde se mu naskýtala velká příležitost uplatnit vliv na mládež, působit na její národní uvědomění, což mělo svůj význam, neboť v jezuitských školách studovali i synové předních šlechtických rodin. A mnozí z jeho žáků i někdejších spolužáků z řad šlechtů mu zachovali trvalé osobní přátelství a skýkali mu podporu v jeho literární činnosti i v jeho životních konfliktech. Neboť Balbín náležel k těm, kteří pro své nadání a zásadovost dokázali vzbudit nejen obdiv a přátelství, ale i nenávisť.

Proto byl Balbín často překládán. V letech 1653-1661 vyučoval v Kladsku, v Praze, v Brně a nejdéle v Jindřichově Hradci. V roce 1661 vyvrcholila konfliktní situace a Balbínovi bylo zakázáno vyučování, aby byl zbaven vlivu na mládež. Současně byl vypovězen do klatovské koleje a pověřen úkolem zpracovávat dějiny jezuitského řádu v českých zemích.

Je v tom paradox a ironie, že Balbín byl historickou prací pověřen z trestu a tak se stala jeho historická činnost, kterou se dosud mohl zabývat jen ve volných chvílích, jeho hlavním zaměstnáním.

Vlastní počátky Balbínovy soustavné historiografické činnosti se datují k roku 1648, genealogické k r. 1656. Balbínův záběh byl od počátku široký a všestranný. Studoval nejen kroniky a díla svých předchůdců a současníků, ale též klášterní a šlechtické archívy a knihovny. Zejména zdůrazňoval význam listinných pramenů. Jeho osobní kontakty se šlechtou mu umožnily přístup k četným pramenům, které před ním neměl žádný historik v rukou. Na přímluvu svého bývalého spolužáka pražského arcibiskupa Sobka z Bielenberka pronikl jako první historik do klášterního archívu svatojiřského. Neomezoval se však jen na písemné prameny. Navštěvoval zříceniny hradů a klášterů, měřil rozměry zachovaných bašt a náhrobních kamenů, zaznamenával erby a nápisy, hromadil zprávy o všelijakých zvláštnostech, všiml si i obrazů, pečeti a starých mancí. Zachránil mnoho starých knih, zejména rukopisných, které by jinak byly zničeny. V době teologických studií pořídil opis rukopisu Chval Mariánských (Mariale Arnesti), jehož autorem byl první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic.

Počátky vlastní publikační činnosti z oboru historie spadají do padesátých let. Jsou to nejprve hagiografické spisy o proslulých madonách: Diva Vartensis z r. 1654 (vyšla 1655), Diva Turzanensis z r. 1655 (vyšla r. 1665) a Diva Montis Sancti z r. 1661 (vyšla r. 1665). Již první dva spisy obsahují rozsáhlé partie o historii míst, kde se madony nacházejí. V třetí knize o P. Marii Svatohorské se nacházejí dva dodatky; první obsahuje popis berounského kraje a druhý první Balbínův publikovaný rodokmen rodu Malovců z Malovic. Knihu dedikoval svému osobnímu příteli Janu Kryštofu Malovci, hejtmanu kraje bechyňského.

Současně psal Balbín své první výlučně historické dílo - biografii prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, v němž se neomezil jen na vlastní životopis, nýbrž podal rozbor období vlády Karla IV., jehož panování zhodnotil vysoce kladně. V souvislosti s touto prací se patrně zabýval též rodokmenem Malovců, kteří byli podle tradice spřízněni s pány z Pardubic.

Záhy poté r. 1665 vydal genealogickou studii o hraběcí rodině Guttensteinů, v níž bylo zahrnuto 13 genealogických tabulí. Balbín v ní prokazoval souvislost Guttensteinů s blahoslaveným Hroznatou, zakladatelem tepelského kláštera, šlechticem, který žil na přelomu 12. a 13. století a skrze něho zpětně s knížaty mělnickými a tedy i se svatou Ludmilou.

Syntagma gutštejnské vyvolalo závist a nelibost u některých jiných šlechtických rodů a zejména nepřátelství nejvyššího purkrabího hraběte Bernarda Ignáce z Martinic, které se mu v dalších letech v boji o vydání Epitome stalo osudným. Neboť v té době byla genealogie věda užitá, jejímž smyslem bylo prokázat co největší starobylost a znamenitost rodu a v něm vykázat co nejvýznamnější jedince - vojevůdce, státníky, učence, a mít v rodokmenu světce, to povyšovalo podle soudobého mínění takový rod vysoko nad jiné.

V té době (1661-1674) pobýval Balbín stále v klatovském "exilu". Nicméně využíval svůj čas znamenitě k vědecké práci. Za pouhé tři roky 1665-1668 sepsal velké sedmivazkové dílo Epitome rerum Bohemicarum, které mělo být původně historií Madony staroboleslavské, stalo se však převážně přehledem českých dějin, neboť vlastní historie staroboleslavské je soustředěna ve dvou svazcích, přehled českých dějin do r. 1618 do ostatních pěti svazků. O Epitome platí klasické heslo: "Habet sua fata libelli". Původně prošla sice řádovou cenzurou, byla však už v tisku pozastavena přímo jezuitským generálem z Říma, že prý jsou v ní místa, která by mohla urazit císaře. A nyní započala trnitá cesta za uveřejněním Epitome, která trvala po léta. Epitome prošla celkem 18 cenzurami, při čemž ji bylo vytýkáno všechno možné a nemožné. Teprve po pěti letech r. 1673 vyšly dva upravené svazky, týkající se vlastní historie staroboleslavské.

Rok poté, r. 1674 zasáhl Balbínův velký přítel a bývalý žák hrabě Oldřich Kinský, nejvyšší hofmistr, později nejvyšší kancléř království. Kinský zainteresoval na věci svého příbuzného hraběte Lamberka, který opět předložil rukopis k posouzení dvornímu videnskému bibliotekáři Lambeckovi. Lambeck podal o Epitome kladnou relaci císaři, který schválil její vydání. Nicméně jezuitský generál zdržel vydání Epitome ještě o dva roky a nařídil její další úpravy, takže vyšla teprve r. 1677.

Epitome si zvláště všimá událostí, které jiní autoři pominuli, nebo se jich jen stručně dotýkali. Sleduje též osudy a činy šlechtě s častými genealogickými výklady. Se zvláštní zálibou dokazuje dějiny českých šlechtických rodů, aby povzbudil národní hrdost české šlechty. Právě u Balbína se historie s genealogií často propojují. Epitome je po stránce heuristické dílo prvotřídní, opírající se o původní prameny, které vždy přesně cituje.

Epitome nazýval Balbín "chronicon minor". Sníl o napsání velkých dějin národa českého, avšak po nesmírných potížích při vydávání Epitome se této myšlenky vzdal a byla realizována až teprve Palackým.

V Klatovech, v období pronásledování a nemilosti, sepsal r. 1672 Balbín též svou Obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého. Rukopis Obrany byl věnován jeho nejlipšímu příteli, kanovníkovi svatovítské kapituly Tomáši Pešínovi z Čechorodu, byla však určena pro širokou veřejnost. V Obráně je obsažena směrlá kritika národnostních, hospodářských a sociálních poměrů v Českém království. Balbín ostře kritizoval hospodářský úpadek šlechty, měst a poddaných. Mezi šlechtou byla zvláště zdrcující situace rytířského stavu: před rokem 1648 bylo v Čechách 1128 rodin rytířských, za Leopolda I. jen 238 a z toho byly mnohé novějšího původu. Zatím co páni zvětšovali svůj pozemkový majetek a vlastnili přes 62 % zemědělské půdy, rytířský stav upadal, jeho majetek se zmenšil a činil něco málo přes 8 % zemědělské půdy. V Obráně i později v Miscellaneích Balbín projevil své sociální citění, ostře se zastával utlačovaných poddaných proti vykořisťujícímu feudálnímu vrchnostem a absolutistickému státu. Ale Balbín se nedománil vydání Obrany, byla vydána teprve víc jako sto let po svém vzniku r. 1775 F. M. Pelclem, který ji náhodně objevil v knihovně augustiniánského kláštera v Praze. A ještě tehdy působila cenzura vážné potíže, uvažovalo se o konfiskaci, ale nakonec se cenzura spokojila zákazem jakéhokoliv dalšího vydání. A že se

cenzura ze svého stanoviska pohoršovala právem, o tom nás přesvědčí jediná věta za celé dílo: "Dlouhá zajisté jest paměť národa porobou utištěného. Zoufajícím ne tolik záleží na tom, zahynou-li, jako na tom, aby se pomstili za svobodu ztracenou."

A tak Balbínova Obrana ovlivňovala po svém vydání již jinou, obrozeneckou generaci. Dalšího vydání se Obrana dočkala teprve r. 1860.

Roku 1674 skončil Balbínův pobyt v Klatovech. B. Balbín byl přeložen nejprve do Opavy a r. 1676 následoval konečně trvalý návrat do Prahy. Ale již v druhém roce poté mu hrozilo vyloučení z řádu. Zachránil jej jeho přítel a příznivec pražský arcibiskup Valdštejn, jehož synovce Balbín učil.

Namísto zamýšlených velkých českých národních dějin vytvořil Balbín rozsáhlou historicko-vlastivědnou encyklopedii Čech pod názvem *Miscellanea historica regni Bohemiae*, která vycházela od r. 1679 až do Balbínovy smrti r. 1688. Balbín neměl přímé vzory, v podstatě rozvinul program načrtnutý Stránským. Dílo mělo obsahovat 20 svazků a mělo být rozvrženo do dvou dekád.

I. dekáda

I. kniha obsahuje přírodopis Čech, včetně partie o léčivých pramenech - např. v okolí kláštera tepelského v dnešních Mariánských Lázních jich popsal 40 (vyšla v r. 1679);

II. kniha je věnována prehistorii - o národech, které žily v Čechách až do příchodu Slovanů - zde je předchůdcem Šafaříkovým a Niederlovým (vyšla r. 1680);

III. kniha - topografie - hranice zemské, hrady, města, národopis (vyšla r. 1681);

IV. kniha - *Bohemia sancta* - obsahuje životopisy 134 českých svatých a blahoslavených;

V. kniha - o českém duchovenstvu, v níž byly též zpracovány libry *erectionum* (vyšla r. 1683);

VI. kniha - liber *archiepiscopalis* - listář k dějinám pražských arcibiskupů a českých diecézí (vyšla roku 1684);

VII. kniha - liber *regalis* - podává seznam českých panovníků a jejich činů, obsahuje též rodokmeny panovníckých rodů českých až po Habsburky (vyšla r. 1687);

VIII. kniha - liber *epistolaris* - jakýsi diplomatář zemí koruny české, obsahující přes 200 listin veřejných (vyšla r. 1688);

IX. kniha - *Bohemia docta* - vyšla teprve r. 1776 - je prvním vážným pokusem o uspořádání všech zpráv o starších českých spisovatelích. Obsahuje tři části: I. díl - dějiny univerzity Karlovy, II. díl - spisovatelé a učenci, III. díl - zámecké a klášterní knihovny;

X. kniha - liber *curialis* (vyšla r. 1793 - o úřadech, soudech, sněmích, daních a vojenství).

Z první dekády vyšlo tedy za života Balbína 8 svazků. Druhá dekáda měla být věnována české šlechtě. Měla obsahovat úplný rodopis české šlechty - rodokmeny a dějiny všech šlechtických rodů, tedy zobrazit českou šlechtu jako stav i jako souhrn vynikajících jedinců, přičemž nerozlišoval mezi šlechtou katolickou a nekatolickou. Balbín pracoval na přípravě této genealogické dekády 30 let. Bohužel však tato velkorysá koncepce zůstala torzem. Z druhé dekády vyšly pouze dvě knihy na sklonku Balbínova života (1687-1688).

První kniha obsahuje studii o významu české šlechty. Dokazoval starobylost české šlechty, přičemž pro nejstarší období přejímal nekriticky údaje svých předchůdců Hájka a Paprockého a vypomáhal si i podobností erbů. Vyzvedl vznešenost rodu přemyslovského a jeho příbuznost s jinými panovníckými rody, příbuznost české šlechty se šlechtou zahraniční, zejména s vévodskými rodinami, sledoval migraci šlechty mezi Čechami a Moravou, nebo mezi českým a polským státem, zabýval se vzestupem české šlechty na žebříčku feudální urozenosti (např. udělování hraběcíh titulů), přijímáním do panského a rytířského stavu, podal soupis významných jedinců z české šlechty; kardinálů, arcibiskupů, biskupů a prelátů, vyslanců, slavných vojevůdců a držitelů nejvyšších zemských úřadů (např. nositelé zlatého rouna, maltézští rytíři), sledoval i populační otázky a příčiny vymírání starých rodů.

Zásluhy o český stát počítá Balbín k nejvyšším, vždyť celé dílo slouží k oslavě velikosti Čech. Proto je do knihy zařazena též kapitola o starých hranicích Čech, vzpomíná na hranice říše Přemysla Otakara II., Karla IV., řadí k českému státu Lužice, ztracené r. 1635.

Druhá kniha obsahuje četné rodokmeny české šlechty, mezi nimi jsou též rodokmeny panujících rodů - Přemyslovců, Lucemburků, Jagellonců a Habsburků, dále slezských vévodů, (mezi nimi např. těšínských, hlohovských, olešnických i vévodů minsterberských z rodu Jiřího z Poděbrad).

Mezi rodokmeny české šlechty zahrnuje jak staré rody již tehdy vymřelé - např. Rožmberkové, páni z Hradce, Pernštejnové, Švamberkové, zejména však rody významných současníků jako byli Slavatové, Gutštejnové, Vrbové, Martinicové, Trčkové z Lipy, Švihovští, Harantové, Bubnové, Lobkovicové, Šternberkové, Lichtenštejnové, Lažanští, Malšovcové a mnozí jiní. Druhá kniha II. dekády *Miscellanea* obsahuje 200 genealogických tabulek.

Genealogické údaje v *Miscellaneích* čerpal Balbín od svých předchůdců - Hájka, Paprockého, Dubravia, Stránského a Veselavína, současně i Pešíny a záhy zesnulého jezuitu Crugeria. I když se k Hájkovi a Paprockému stavěl kriticky, některé jejich omyly pro nejstarší období přece jen převzal. Sám však je v genealogické a i historické práci poctivý zcela a naprosto a veškeré převzaté údaje cituje. Z použitých archivních pramenů uvádí zejména český zemské, libry *erectionum*, kodex nejvyššího soudu království Českého, uložený tehdy ve slavatovském archivu v Dindřichově Hradci, řadu rodinných šlechtických a klášterních archivů.

V genealogických tabulkách je ovšem zastoupena sňatky dosti početně i zahraniční šlechta, o níž často čerpal údaje od zahraničních genealogů, zejména německých a francouzských, z nichž uvádí jmenovitě nejčastěji Imhoffa, Buccellie a Philippa Spenea. Byl napojen i na bollandisty, jimž přispěl do *Acta sanctorum* životopisem Jana Nepomuckého. Znamé je jeho přátelství s videnským dr. Lambeckem (srov. *Epitome*) a žitavským rektorem Weiesem. Balbín byl příkladem tolerance, spolupracoval ochotně s katolíky i protestanty na poli vědy. Svá díla psal latinsky, což umožňovalo rozšíření jeho spisů a tím i znalost českých dějin a české kultury po celé tehdejší kulturní Evropě. Ovšem otázka Balbínových mezinárodních vědeckých vztahů a jeho světovosti nebyla dosud zpracována.

Miscellanea psal Balbín za obtížných zdravotních podmínek. R. 1683 byl raněn mrtvicí a od té doby mohl své dílo jen diktovat písařům, které mu najímali Valdštejnové. Smrt přerušila r. 1688 náročné a plánované rozsahem obrovské vědecké dílo. I když druhá dekáda *Miscellanea* zůstala nedokončena, je jedinečným genealogickým dílem, které jako všechny práce Balbínovy mělo sloužit myšleně národní, pozvednout sebevědomí a národní uvědomění české šlechty, která měla podle Balbína pomoci v přetrvání těžké doby.

Balbínovo dílo uzavírá jednu historickou epochu a současně otevírá novou. Právem byl nazván prvním českým národním buditelem.

V tomto příspěvku jsem se omezila jen na historicko-genealogickou činnost Balbínovu. Pro úplnost a dokreslení jeho osobnosti se zmiňuji ještě o pracích na dějinách řádových, o jeho básnické činnosti a divadelních hrách.

Avšak zdaleka ne všechna Balbínova díla byla vydána tiskem. Nevydané rukopisy se nacházejí v Balbínově literární pozůstalosti, uložené převážně ve Strahovské knihovně. I v nich se nacházejí nevydané genealogické studie, např. o rodině Kočovratů a Šternberků a četné další.

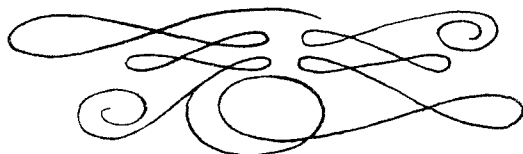
Jak jsem již naznačila v úvodu, Balbínova osobnosti již věnovala historická literatura mnoho pozornosti, avšak zdaleka nevyčerpala všechny možnosti. Dosud bylo zpracováno několik Balbínových biografii, které obsahují

více či méně fundované hodnocení Balbínova díla. Avšak chybějí rozboru jeho jednotlivých základních děl kromě edicí Obrany, opatřených předmluvami, a rozboru Obrany J. Kočího, který věnoval Obráně celou první kapitolu své knihy České národní obrození; byly vypracovány pouze dvě monografické studie o Bohemia docta.

Obdobnou pozornost by si zasloužila od genealogů i genealogické část Miscellaneí, ať už formou komentované reedice, nebo studií v Balbínovském sborníku, věnovanému k třístoletému balbínovskému výročí jeho genealogickým studiím vůbec.

Prameny a literatura :

- 1/ B. Balbín: Miscellaneorum historicorum regni Bohemiae decas II., liber I., II. Pragae 1687, 1688.
- 2/ W. Bobek: Balbín. Sborník filozofické fakulty v Bratislavě IX., 1932.
- 3/ E. Denis: Čechy po Bílé Hoře I/II.
- 4/ J. Hanuš: Bohuslava Balbína Bohemia docta. Český časopis historický 1906.
- 5/ Z. Kalista: Bohuslav Balbín. Praha 1947.
- 6/ J. Kočí: České národní obrození. Praha 1978.
- 7/ K. Krofta: O Balbínovi dějepisci b.d.
- 8/ Květoňová - Klímová O.: Styky Bohuslava Balbína s českou šlechtou pobělohorskou. Český časopis historický 1926.
- 9/ J. Pelikán: Příspěvky k životopisu a dílu Boh. Balbína S. J. Časopis Společnosti přátel starožitností 1936.
- 10/ Přehled československých dějin I. do roku 1848. Praha 1958
- 11/ A. Rejzek: P. Bohuslav Balbín T. J., jeho život a práce. Praha 1908.
- 12/ J. V. Šimák: Zpráva o literární pozůstalosti B. Balbína, uložené v knihovnách kanonie strahovské a Musea království Českého. Věstník České akademie 1915.
- 13/ J. Šimek: Balbín a jeho Bohemia docta. Časopis Českého musea 1887.

Početní metody v genealogii a heraldice

Ing. Viktor Genttner

Ve 4. řadě GH - Listů, strana 189 a d. a v 5. řadě strana 45 a d. jsem uveřejnil článek "Početní metody v heraldice a genealogii", rozdělený do dvou částí. V první části to byly převážně metody týkající se heraldiky a v druhé části metody pro genealogii. Oboje však na stejné základní bázi, aby jejich pomocné tabulky - jak uvidíme - byly technicky obdobné a pro obě vědy použitelné.

Od začátku je tato metodická příprava vedena zásadou, aby byly jednou provždy získány úplné excerpty z existujících pramenů, a tím bylo možno konkrétně zhodnotit ve vzájemných souvislostech všechna zachovaná sdělení z minulosti. Cílem pak je sestava naprosto exaktních fakt, oprostěná od subjektivních názorů a od zkrslujících příkras.

A protože od roku 1976 a 1977 krystalizace této myšlenky opět o něco pokročila a není již doba vhodná pro rozpačité přešlapování na místě, bude dobře, když se oprostíme od obav z představy veliké nás čekající práce a tím spojené. Spíše se vypravme dále, i když zpočátku ne sice rychle, ale zato v pevné víře ve své závěrečné úspěchy.

Proto také v této práci nepovažuji za nutné opakovat z uveřejněného článku již nastíněné myšlenky. Tehdy to měl být víceméně promyšlený burčující základ. Prohlubuji nyní jeho obsah, hlavně nastíním organizačních postupů. I dnes připouštím, že je možné postupovat v některých bodech odlišně, ale myslím, že zásadní linii není možno opustit bez rizika pozdějšího zhroucení celé předchozí práce. Chceme totiž jednou provždy vytěžit z pramenů vše, co vytěžit lze a nemuset se již k nim vracet jen z důvodů, že jsme některý fakt (důležitý pro další závěry) opomenuli, nedávše mu dostatečnou váhu.

V minulosti také nejvíce trpěly archivní prameny stálým vracením se k týmž listinám, přičemž je nutné konstatovat, že žádný jednotlivec - ať sebebohatší inteligenčním kvocientem - nemohl úplně prostorově prameny zhodnotit. Nenecháváme tedy na bedrech jednotlivců to, co může mnohem snadněji vykonat práce kolektivu. V týmech si pracovníci mohou vypomoci. Ovšem jen v týmech, kde za svou zásluhu si nebude chtít jednotlivec osvětlovat práci kolektivu. Myslím, že vůbec při odpovědných úkolech je nutné být velmi pozornými na prosazující se "primadony".

Jak je tedy nutno přistoupit k práci? Nelze se jakkoli nadšeným kolektivem upnout ihned k excerptní práci z pramenů bez předchozí přípravy základních konvenčních značek. Jsou to značky domluvené pro všechny vyskytující se údaje se všemi mutacemi, které často badatele zarazily a zpozdily. A jak jsem již v GH - Listech

upozornil, bude opravdu účelnější z důvodů číselného sledu (až mnohde do hodnot 10^4) používat desetinné soustavy čísel, než čtyřicetistupňové soustavy písmen. Musí tedy být kódy ku značení vyskytující se nomenklatury pramenů, a to pro badatele všech budoucích forem, aby mohly být dány odpovědi na všechny možné budoucí (dosud ještě neznámé) reálné dotazy.

Týmová práce má být závěrem zpracována tak, aby vznikly brožury tabulkového tvaru - budeme je nazývat kódy - ve kterých k danému pojmu vyskytujícímu se v prameni (ať v jakémkoliv ze tří řečí užívaných v českém nebo moravském prostoru) lze pouhým nahlédnutím nalézt číslo.

Za základní kódy musíme považovat vždy

- A/ kód archivních depozitářů a pramenů. Je to číslo materiálů uchovávaných v archívech, muzeích a jím na rovně postavených a bezpečně zajištěných ostatních depozitních míst,
- B/ kód místopisný, zahrnující názvy měst, městysů, obcí, osad, samot atp. a to v Čechách a na Moravě odděleně, ale česky, německy a latinsky se všemi mutacemi názvů,
- C/ kód stavovský a zaměstnání, opět česky, německy i latinsky,
- D/ kód pro badání speciální heraldické, tj. kód barev, heraldických znamení, ostatních úprav a tvarů znaků, pečeti a vložek osob, korporací i municipií,
- E/ kód pro badání speciálně genealogické; kód názvů nemocí a příčin smrti se všemi známými obměnami opět ve všech řečech s obměnami vlivem řečtiny.

V uvedených kódech by měly být všechny názvy, tj. opakuji: v řeči české, německé a latinské seřazené bez ohledu na řeč v abecedním pořádku, s pořadovým číselníkem ovšem jen pro řeč českou, a v ostatních řečech s odvoláním na číslo názvu českého, jak jsem již naznačil ve svém článku s. 194, obr. 1.

Pro každý z těchto kódů je nutné stanovit cca tři až pětičlennou komisi pracovníků odhodlaných se zhostit svého úkolu v nejkratší možné době. Pro všechny tyto kódy je dostatečné množství již vydaných pramenů, dokonce knižně, takže se jedná hlavně o jejich abecední přefazování (tu a tam ale i doplnění) z typu naučných slovníkových ekvivalent, na řadové abecední seznamy za účelem usnadnění druhé fáze práce (badatelsko-shromažďovací).

Tyto pracovní fáze si nazveme následovně:

I. Technicko-organizační, pro kterou navrhuji oněch /A-E/ pět pracovních skupin, respektive - ukáže-li se toho potřeba - ještě další skupiny pro úkoly na dalších možných kódech.

Abychom si upřesnili i detailnější činnost na jednotlivých kódech, musíme si všimnout podrobněji jejich obsahu.

Tedy ke kódu ad A/. Jedná se především o kód udávající, ze kterých archivních depozitářů je údaj čerpán. Při tom je nutno kódově uvádět také nespornou konkrétnost pramenu anebo možnost zkrácení údaje tradováním buď z opisování nebo z následku. Tento poslední údaj považujeme za údaj pružný, a označíme si ho třeba Q přidanou na konci čísla navíc. I když se ukáže, že údaje o pramenu nebyly později potřebné, musí být uváděny, protože při konfliktním stavu řešení bude nutno vrátit se do pramenů pro kontrolu.

Ke kódu ad B/, ad C/ a ad E/ bylo již dostatek řečeno zde i v mém dřívějším článku.

Všimneme-li si kódu D/, tj. kódu heraldického, dostáváme se do úzce již specializované situace, kde se na detailech řazení a třídění, společně s výkladem názvosloví zabývalo již dříve mnoho odborných jednotlivců a recentně mnoho pracovních skupin. Zde je konečně možno použít jejich uveřejněné poznatky. Sám jsem naznačil ve svém článku několik možností provedení číselového kódu. Přitom, pokud se ukáže, že recentní objevy nebylo dosud umožněno autorům uveřejnit a přihlásit-li se s nimi do spolupráce, bude spolupráce uvítána a jejich autorství uvedeno v literatuře přiřazované do brožury kódů.

Zde je tedy nutné samozřejmě excerpovat opět všechny vyskytující se materiály. Po splnění úkolů I. pracovní fáze, tj. po dokončení brožur, shrnujících výsledky této etapy, seskupí se pracovníci pro úkoly další pracovní fáze, tj.

II. badatelsko-shromažďovací. Příslušné skupiny se budou vytvářet kolem archivních a muzejních center. Protože již budou mít k dispozici vydané kódy, mohou pracovat na každém fondu dva až tři spolupracovníci (např. jeden čte a druhý zapisuje). Výsledkem je založení karté pro badané objekty. Shromážděné karty pak seřazené podle těchto objektů po koncentraci materiálu z celé republiky (které je už možno nazvat databankou), přecházejí do pracovních skupin další vrcholné odpovědné fáze práce

III. komparačně-řešitelského útvaru. Již v II. fázi je nutné dbát toho, aby byly vyhledány a srovnány pracovní parametry - v budoucnu pro tento obor určených - počítačích strojů. Je to proto, že i při rychlém vývoji počítačů zůstávají při některých útvarech jím přidělené počítače (té které generace) v práci určité po nejméně několik let. Zde tedy je třeba plánovitě zvážít, v kterém roce bude již badatelsko-shromažďovací fáze v takovém stavu, že bude možno ještě užívaný počítač začlenit do spolupráce.

Proto je také zapotřebí zajistit pevnou dohodu pracoviště na daný rok, a vědět parametry rozsahu, se kterými jejich počítač bude pracovat. Každý počítač není samozřejmě uzpůsoben pro libovolný systém záznamní karty.

Podle čtecí schopnosti počítače musí být správně navržen i tvar karty, který nebude již měněn. Převedení databanky na čtecí schopnosti jiného stroje je velice pracné. Proto jsem také navrhoval způsob jakýchsi děrných štítků, v desetinné soustavě poměrně nejjednodušších. Samozřejmě nikoli ovšem pro počítač, ale hlavně pro pracovníky na excerpčních. Uváděl jsem jenom fiktivní systém děrných štítků.

Dosud řečené se týkalo povětšinou obou vědních disciplín, tj. heraldiky i genealogie. V dalším se zmíním jen několika větami o práci čistě heraldických pracovníků. K tomu připomínám již v mém článku zmínky ve statích 2.2.2, 2.2.3, a 2.2.4.

A tak ve III. fázi se započne s tříděním podle stavovské příslušnosti, dále členitostí znaku, pokračovat se bude podle dobové celkové výtvarné honosnosti (nesmí se zaměňovat období udělení znaku za zušlechťovací obdobné období pozdějších romantických např. pseudogotické, pseudorenesanční, pseudobarokní zkrášlování umělců 19. století), dále podle heraldických figur a jiných charakteristik a teprve podle barev.

Samozřejmě, že nesmí být kladena menší váha vakantně se tu či onde vyskytujícím znakům, protože právě u nich mohou být vyskytny na méněcích se lokalitách při širokém územním rozptýlení životních osudů daného objektu (osoby či rodu).

Všechny detaily práce komparačně-řešitelského útvaru ovšem nelze nyní ještě stanovit, neboť ty závisí na mnoha velmi vážných okolnostech, které postupem let a vztahů bude nutné teprve upřesňovat. Vždyť celý záměr není proveditelný v tak krátké době, aby dnes dané směrnice byly neměnitelné, neboť není znám ani typ a generace počítače, ani korporace, kde databanka bude obhospodařována a deponována.

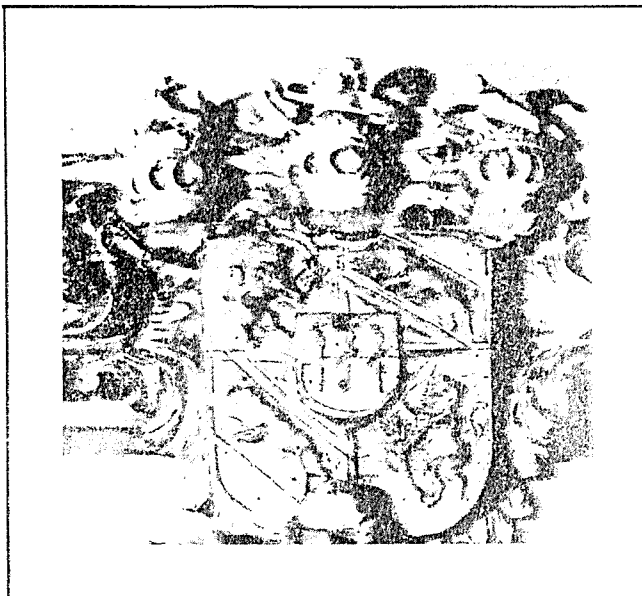
K soupisu heraldických památek v Ostravě

Libuše Cimalová, prom. historička

O jednotlivých heraldických památkách na území Ostravy se obvykle okrajově zmiňovali ostravští historikové ve svých článcích a publikacích, přičemž sdělované údaje byly často velmi stručné, neúplné, nepřesné a někdy i nesprávné. Omyly obsažené v jedné práci se často přenášely do dalších prací i jiných autorů zejména při popularizaci dějin či při zpracovávání souborných děl kompilační metodou. Na základě kritického přístupu k této praxi a hlubokého osobního zájmu o heraldiku se na podnět dr. Leoše Mláčka z KS SPPOP rozhodli členové ostravské pobočky Genealogické a heraldické společnosti v Praze, že provedou heraldický průzkum na území města v jeho nových hranicích a zpracují soupis nemovitých heraldických památek v Ostravě. Do soupisu nebyla přitom pojata městská heraldika, neboť s výjimkou znaku na staré ostravské radnici byly všechny městské a obecní znaky na budovách pořízeny na konci 19. nebo na začátku 20. století.

Samotný průzkum byl organizován tak, že jednotlivé městské čtvrti byly přiděleny k provedení průzkumu zájemcům z řad členů pobočky. Zjištěné poznatky se zaznamenávaly do evidenčních karet jednotným způsobem.

Průzkum ukázal, že vedle známých a často popisovaných i zobrazovaných znaků existuje v Ostravě řada opomíjených i v literatuře dosud neuváděných heraldických památek. Vedlejším produktem výzkumu byl také nález znaku Wilczků na skládce v Heřmanicích, který je nyní zazděn na chodbě u vchodu v Archivu města Ostravy. Příslušné orgány města byly také upozorněny na existenci stejného znaku v budově statku v Hrušově krátce před její demolici; nutno konstatovat, že tento znak nebyl přemístěn a byl při demolici zničen. Tento fakt koresponduje se zjištěním učiněným při průzkumu, že totiž majitelé nebo uživatelé objektů věnují heraldickým památkám minimální nebo žádnou pozornost, případně neodbornými zásahy tyto památky značně poškozuji. Jako odstrašující příklad lze jmenovat hned dva příklady z Třebovic: náter městského znaku na radnici červeným emalem a zakrytí poloviny náhrobku Jindřicha Bzence z Markvartovic v kostele novou dlažbou.

Znak Ondřeje z Mandorfu z konce 17. století v kostele "U hrábků" v Ostravě-Nové Vsi

Foto : Hana Kunzová

Poměrně rychle chátrají ale také malované znaky objevené a odkryté při stavebně historickém průzkumu kostela sv. Václava v Moravské Ostravě, které nebyly vhodně zabezpečeny.

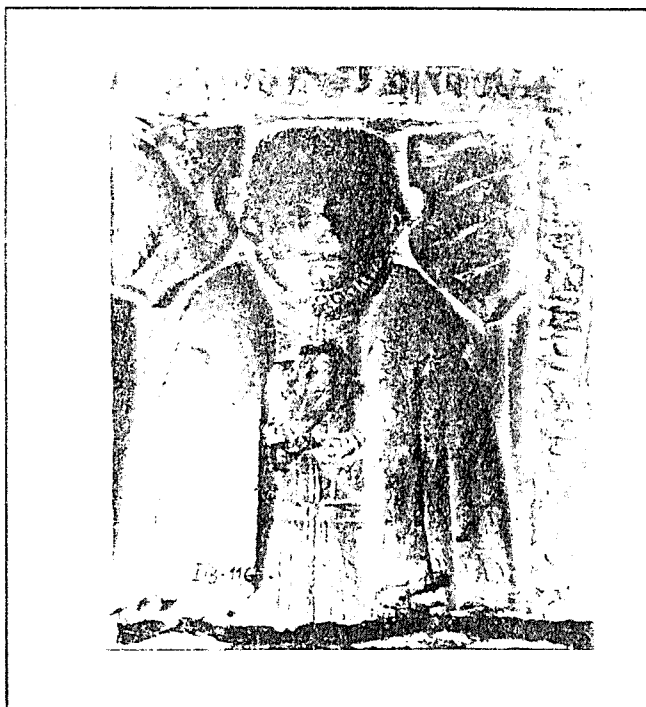
Výsledky skutečného průzkumu heraldických památek byly zpracovány do poměrně obsáhlého článku, který bude publikován ve sborníku Památkové péče v Ostravě, v něm je ovšem také proveden podrobný popis znaků, vysvětlen vztah jeho nositele k městu či příslušné obci. Text bude doplněn kresbami znaků ve zpracování Tomáše Krejčíka a k článku bude připojeno mnoho fotografií.

Jak z průzkumu vcelku zákonitě vyplynulo, nejvíce heraldických památek se dochovalo v samotné Moravské Ostravě, tedy ve středu dnešního velkoměsta. Zvláště významné jsou heraldické památky v kostele sv. Václava na svornících klenby, na náhrobcích a na kůru. Identifikace jedné z dvojic posledně jmenovaných čtyř malovaných znaků na kůru je provedena odlišně od dosavadních představ a domníváme se, že se nám podařilo vytvořit novou logickou hypotézu.

První dvojici znaků tvoří erb Jana Jeřábka z Mořkova a jeho manželky Marty Hynalové z Kornic. Druhou, dosud neidentifikovanou dvojici znaků připojujeme jediné dceři Jana Jeřábka z Mořkova a jejímu manželovi Matyaši Hákoví, písaři hukvaldského panství. Tuto teorii podporuje dochovaný archivní materiál i poloha znaků. Podrobnější údaje jsou obsaženy v uváděné studii.

Další heraldické památky v Ostravě se nacházejí v Ostravském muzeu, tedy v bývalé radnici. Jedná se ve všech případech o desky přenesené buď ze slezskoostravského zámku - tam šlo o znaky Sedlnických z Choltic - nebo z kostela sv. Václava - znak Leopolda I. Viléma, olomouckého biskupa v letech 1637-1662. Dále je popsán znak na kostele sv. Spasitele.

Poměrně málo heraldických památek se zachovalo také ve slezských obcích připojených k Ostravě v roce 1941. Ve Slezské Ostravě zůstal pouze alianční znak Wilczků a Oettingenů z roku 1811, zazděný v přední slezskoostravského kostela. Znaky ze slezskoostravského zámku, o kterých psal ještě František Sláma ve svém Vlasteneckém putování po Slezsku, byly přeneseny do Ostravského muzea,

Náhrobní kámen Jindřicha Bzence z Markvartovic z roku 1572 v třebovickém kostele

Foto : Hana Kunzová

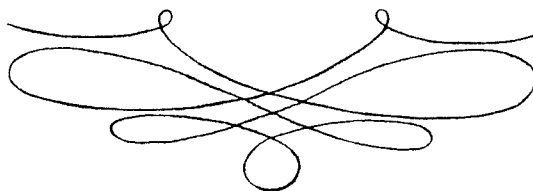
wilczkowské znaky na hospodářských budovách zřejmě byly zničeny při demolcích podobně jako v tomto roce v Hrušově, jak jsem již uvedla. Některé znaky, které popisuje Vincenc Prasek ve svých Nápisích ve Slezsku, např. v Hrušově a ve Slezské Ostravě, již dávno neexistují.

Heraldicky dosti bohatou je oblast dnešní Ostravy 4, a to obcí Poruba, Svinov, Třebovice, které byly připojeny k Ostravě v roce 1957. V samotné Porubě je třeba se zmínit zejména o znaku Bzenců z Markvartovic na zámku, znaky jsou též v kostele sv. Mikuláše jak na náhrobním kamení, tak na kostelní zdi. Velmi časté změny držitelů Třebovic se projeví i v heraldických památkách v tamním kostele. Nejzajímavější z nich je náhrobek Jindřicha Bzence se čtyřmi znaky předků, z nichž bohužel dva spodní znaky se nyní nacházejí pod dlažbou, pokud nebyly při necitlivých stavebních úpravách odsekány. Ve Svinově se nachází na sýpce bývalého Wilczkova velko-

statku stejný alianční znak, zhotovený z umělého kamene, jaký byl nalezen v Heřmanicích a který je zasazen v Archivu města Ostravy.

Při posledním rozšiřování Ostravy v roce 1976 bylo k městu připojeno celkem 11 obcí. Průzkum byl proveden i v nich. Kromě znaku olomoucké kapituly na kostele ve Staré Bělé nebyla zjištěna žádná další heraldická památka.

Ostravsko je poměrně chudé na historické památky a navíc intenzivní rozvoj těžebního a hutního průmyslu nepřispěl k jejich zachování. Město i okolí se neustále mění a přitom postupně zaniká řada památek. Domníváme se, že zpracováním výsledků průzkumu a jeho publikováním přispějeme ke zvýšení zájmu o existující heraldické památky i k jejich ochraně.

Ke studiu genealogie a heraldiky na brněnské univerzitě

PhDr. Jarmila Krejčíková

Brněnská univerzita, jejíž vznik těsně souvisí s ustavením samostatného československého státu, byla založena v roce 1919 a je samozřejmě, že její vývoj šel zcela jinými cestami než u Karlovy univerzity, kde stáletá tradice tvořila základ pro její existenci v novém zřízení. Proto také výuka genealogie, heraldiky a sfragistiky probíhala v Praze a v Brně za úplně jiných podmínek.

Konstituování filozofické fakulty brněnské univerzity si vyžádalo v prvních letech účast řady přednášejících z jiných míst, a tak není divu, že poprvé se posluchači mohli seznámit se základy heraldiky a sfragistiky v podání V. Vojtíška, jenž jako suplující profesor přednášel zmíněné pomocné vědy historické ve školním roce 1922/23 i v následujícím roce 1923/24. Vojtíškovu působení na brněnské univerzitě netrvalo dlouho a vzniklé mezera ve výuce byla přerušena až příchodem V. Hrubého na katedru historie, ač i tento profesor zpočátku rovněž působil jen externě. Zájem V. Hrubého se soustředil převážně na sfragistiku, která stála nejbližší vlastní disciplíně tohoto profesora – totiž diplomacie. Proto se v jeho přednáškách objevuje heraldika v rozsahu jedné hodiny týdně až v letním semestru školního roku 1929/30. K heraldice se V. Hrubý vrátil znovu v zimním semestru roku 1932/33, kdy přednášel posluchačům historii o pečeticích a znacích knížat a králů z rodu Přemyslova. Po odchodu V. Hrubého se osířelých pomocných věd historických ujal v roce 1934 soukromý docent J. Šebánek, jenž však kladl rovněž důraz na paleografii a diplomatiku. Teprve v roce 1937/38 zařadil heraldiku do svého plánu přednášek a v roce 1939/40 ohlásil téma, věnované českým a moravským pečetím.

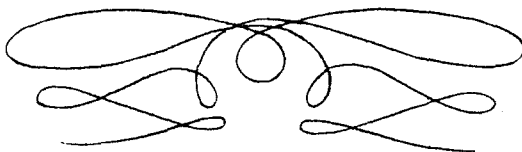
Po dobu okupace byla brněnská univerzita stejně jako ostatní české vysoké školy zavřena, a tak vlastně skončilo první období dějin mladé univerzity. Stručný přehled výuky pomocných věd historických na filozofické fakultě ukazuje, že studium heraldiky a sfragistiky nepatřilo mezi základní předměty na oboru historie, ale obě disciplíny se objevovaly v seznamech přednášek jen sporadicky, genealogie byla zcela opomíjena. Jména přednášejících mají ovšem své stále místo ve vývoji obou nauk i / a kromě nich je třeba si připomenout dalšího profesora katedry historie brněnské univerzity, a to R. Holínku, jenž si v drobných, ale významných článcích všiml heraldických otázek, které zůstávaly tradičně nepracovány 2/.

Znovuctvření vysokých škol po roce 1945 přineslo značné změny také pro filozofickou fakultu brněnské univerzity i pro obor historie. Pomocné vědy historické figurují v seznamu přednášek již ve školním roce 1945/46, kdy se jejich výuku ujal profesor J. Šebánek. Mnohem závažnější však bylo zařazení heraldiky, genealogie a sfragistiky do programu studie Archivní školy, jejíž jeden běh probíhal v rámci brněnské filozofické fakulty v letech 1947 – 1950. Po reformě vysokoškolského studia, kdy se archivnictví stalo trvale jedním ze studovaných oborů na univerzitě v Brně, se všechny tři disciplíny ocitají pravidelně mezi přednáškami pro posluchače archivnictví, které konal J. Šebánek. Po jeho odchodu převzala výuku heraldiky, genealogie a sfragistiky S. Dušková. Všichni absolventi archivního studia se tedy seznámili se základy těchto tří pomocných věd historických. Vedle toho nadále probíhala výuka pomocných věd historických pro posluchače historie a v přednášení těchto nauk, jejichž nedílnou součástí jsou také naše disciplíny, se v pozdějších letech vystřídal S. Dušková, M. Flodr a V. Vašků. Přednášky pro historiky měly obecnější formu a důraz se kladl na získání základních znalostí z pomocných věd historických a na bližší seznámení s literaturou příslušných nauk. Naproti tomu výuka pro archiváře je uspořádána tím způsobem, aby se posluchači po úvodním zvládnutí základních pojmů a literatury soustředili na heraldiku a sfragistiku přemyslovského období. Zde se výrazně projevuje sepětí brněnského archivního studia s edicí Códex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, jejíž vydávání bylo zásluhou J. Šebánka a S. Duškové přeneseno na brněnskou univerzitu a stalo se osou brněnské archivní výuky. Právě přípravné práce na edici CDB umožnily vytvoření bohatého diplomatářového aparátu, jenž obsahl značné množství sfragistického materiálu, který je pro období středověku mnohdy jediným heraldickým pramenem. Editori mohli proto přistoupit k vydávání sfragistické přílohy k novým svazkům CDB, jenž je dosud vydán do konce vlády Přemysla Otakara II. Postupně se tedy stane Český diplomatář určitou formou atlasu českých pečeti, jak jej požadoval Fr. Beneš, ovšem s časovým omezením do roku 1310. V souvislosti s edicí CDB vyřešili J. Šebánek a S. Dušková řadu sfragistických otázek vždy v důsledném spojení s diplomatickým zpracováním příslušné písemnosti. Sfragistice se věnovali také žáci obou vydavatelů CDB, zejména V. Vašků obrátil pozornost k ožehavému problému přemyslov-

ské sfragistiky 3/. Sfragistická a heraldická témata se pochopitelně vyskytují mezi tituly diplomových a rigorózních prací, vzniklých na filozofické fakultě UJEP v Brně, byť v poněkud menší míře než na archívním studiu Karlovy univerzity 4/.

Prameny a literatura :

- 1/ J. Šebánek, Heslo heraldika. Ottův slovník naučný nové doby II, 2. 1933.
J. Šebánek, Ještě o znaku města Brna. Lidové noviny z 26. července 1934.
J. Šebánek, Heraldické otázky naší doby. Věda a život 1938, s. 466-473.
J. Šebánek, Strážci moravského znaku. Erbovní knížka 1941, s. 9-30.
J. Šebánek, Heraldické obrazy na moravských mincích 13.století. Sborník II.numismatického symposia, Brno 1971.
- 2/ R. Holinka, O formulích erbovních listin z kanceláře císaře Karla IV. Erbovní knížka 1939, s.15-23.
Týž, Barokní heraldické symbolika. Erbovní knížka 1941, s. 57-61.
- 3/ Vl. Vašků, Příspěvek k otázce svatováclavské pečeti v souvislosti s funkcí listiny Jindřicha Břetislava z roku 1184 a nedatované konfirmace Daniela II. Folia diplomatica 5, 1956/57, s. 105 a-násl.
- 4/ Na FF UJEP v Brně byly vypracovány následující diplomové a disertační práce z genealogie, heraldiky a sfragistiky:
N. Dostálová, Soupis pečeti duchovních osob a institucí dochovaných na listinách z období přemyslovského. Brno 1975.
J. Hradecká, Soupis šlechtických pečeti dochovaných na listinách z období přemyslovského. Brno 1973.
M. Králíková, Příspěvek k otázce společenské funkce pečeti v českých zemích do poloviny 14.století. Brno 1964.
V. Konečná, K otázce městských znaků a pečeti na Moravě do počátku 16. století. Brno 1967.
T. Krejčík, Heraldické památky doby lucemburské. Brno 1974.
T. Krejčík, České erbovnictví doby přemyslovské a lucemburské. Disertační práce, Brno 1976.
J. Peterka, Příspěvky k dějinám české heraldiky a genealogie. Brno 1980.
Seznam diplomových prací z FF UK z posledních let je obsažen v článku 10 let katedry pomocných věd historických a archívního studia na FF UK in: AUC - Philosophica et historica, 1975, s. 189-204.

Příspěvek k metodice genealogické práce

Drahomír Mikulecký

Využívám příležitosti, abych širokému fóru genealogů shromážděných na tomto setkání uvedl několik metodických poznámek a těm mladším, začínajícím, i několik dobře miněných rad.

Můj diskusní příspěvek se nevyhne i několika málo příkladům z mé rodopisné činnosti, a proto prosím, abyste to nebrali jako vychloubání, ale jako snahu předat zkušenosti, zvláště těm začínajícím.

Nejprve několik poznámek o mých začátcích. Jako hochu mě bavilo sbírat různé rodinné památky, zvláště fotografie. Když jsem se v roce 1939 oženil a brzy se mi narodil syn, byla v té době povinnost obstarat si doklady o tzv. arijském původu. Dostaly se mi tak do ruky dokumenty, v nichž jsem zjistil, čím byli moji předkové. Ačkoliv jsem se do té doby o svůj původ nezajímal, skutečnost, že pocházím ze starého seleského a mlynářského rodu a také to, že mám následníka, dalšího nositele jména, způsobily, že jsem si dal za svůj životní cíl napsat rodinnou kroniku a zjistit co nejdále svůj původ.

Nebylo mi však zcela jasné, jak na to jít. Když jsem zjistil, že v té době existuje organizace, sdružující zájemce o rodopis, Rodopisná společnost, stal jsem se jejím členem. Dostaly se mi do rukou různé příručky, časopis Rodopisná společnost a návody jak pokračovat. Všechny tehdejší směrnice však mně zcela anebo částečně nevyhovovaly tak, jak jsem to potřeboval. Později jsem došel k názoru, že je nutno přihlížet ke speciálním podmínkám rodiny. Každý člověk je jiný, má jiné životní podmínky a osudy, a proto i rodiny a rody v různých generacích a liniích mají po stránce společenské, sociální, kulturní, geografické či místní často naprosto rozdílné cesty. To za prvé.

Za druhé by měl rodopisec přihlížet nejen k návodům, ale i k tomu, jaký materiál a to nejen písemný, má k dispozici, a na ten se hlavně zaměřit. Rád bych to přirovnal ke stavbě domu. Nedávno jsme prováděli přístavbu rodinného domku. Zde musil projektant provést návrh nikoliv tak, jak bychom chtěli, ale jaký materiál máme k dispozici, nebo jaký je možno si opatřit.

Touto zásadou jsem se řídil i já při konečné organizaci kroniky. K výše zmíněné sbírce rodinných fotografií jsem měl možnost získat sbírku různých památek a to nejen dvojrozměrných, ale též trojrozměrných. Jedna moje teta sbírala vše, i neorganizované, co se týkalo členů její rodiny - tedy mého dědečka a babičky z matčiny strany. Uchovala vedle dopisů a dokladového materiálu též keramiku, porcelán, nádobí a hračky (tyto dědečkem vlastnoručně dělané), dále šatstvo, výšivky, mince a jiná platidla a vše, co souviselo s tehdejšími životem.

Když jsem po její smrti všechny tyto dokumenty a památky shromáždil, a k nim přibýlo ještě dost z rodiny mé manželky, rozhodl jsem se všechno toto dědictví, o něž neměl jiný z příbuzných zájem, shromáždit do jedné místnosti, a nazval jsem ji rodové muzeum. Do této místnosti jsem pak soustředil i některé kusy staršího nábytku našich rodičů a prarodičů, do nichž jsem umístil některé výše uvedené památky, vedle odborné knihovny s historickou, vlastivědnou a rodopisnou tematikou.

Co se týče fotografií, chtěl jsem z nich uspořádat album snímků, náležejících různým rodům a rodinám, jako dokladový materiál ke kronice. Po rozdělení fotografií podle jednotlivých rodů jsem zjistil, že se některé události jako na příklad svatby a pohřby často opakují; to má vliv jednak na přehlednost, jednak i na ráz alba. Proto jsem shromáždil všechny tyto fotografie do zvláštních svazků, a to knihu svateb a knihu zesnulých, a doplnil jsem je i doklady souvisejícími s tou kterou událostí. Tak např. jednotlivé svatby jsem doplnil nejen svatebním oznámením, ale i gratulacemi, k této příležitosti obdrženy. Úmrtí pak je doloženo vedle fotografie zemřelého úmrtním oznámením a některými kondolencemi. Oba svazky jsou vedeny na rozdíl od alba rodového pouze chronologicky, tedy bez rozdílu, kam který příslušník rodu patří. Tak se stává, že třeba svatby konané v jednom roce jsou pohromadě s různými příslušníky rodů. Tím se kronikáři ukáže sled událostí osob, které někdy v popísané době o sobě vůbec nevěděly. Protože zmíněné dva svazky jsou prakticky již uzavřené a je možné je dále pouze doplňovat, vzal jsem je s sebou na ukázkou. Tím se hlavní rodové album stalo přehlednější. Je rozděleno na tolik dílů, kolik rodů v albu je. Nejprve je uveden hlavní rod Mikuleckých a dále rody příbuzné, jak podle vývodu k probantům, jímž jsou moje děti, přicházely.

Proč o této fotodokumentaci zde dost zešířka hovořím? Protože je pokládám, a praxe můj názor čím dále více potvrzuje, z hlediska srozumitelnosti a atraktivnosti pro neoborníky za nejzajímavější. Fotodokumenty s odvoláním na stránku kroniky, kde se o určitém jednotlivci či události píše, oživí děj popisovaný v kronice. Fotografická dokumentace však nepozůstává jen ze snímků osob, ale i míst, kde se ta která událost stala a o níž se text zmiňuje. Zajímavá je i fotodokumentace důležitých archivních zápisů. Tak ve svazku zvaném "Zrcadlovka" mám umístěny zrcadlové otisky některých důležitých stránek z gruntovních knih, berní ruly, tereziánského katastru, snímky seznamu robotníků a nejvíce citově působí tam zvěčnělý podpis mého pradědečka Matěje Mikuleckého, narozeného v r. 1797, jak těžkou, upracovanou rukou se tehdy podepsal na doklad, podle něhož se vykupoval z roboty.

Doporučuji tedy nejprve se soustředit na sběr dokumentárního materiálu a teprve potom koncipovat text kroniky. Já jsem zpočátku postupoval obráceně a nakonec, když jsem získal další materiál, a to nejen fotografický, musil jsem celý koncept kroniky přepracovávat.

Mnozí z vás se právem domnívají, jak je možné do jednoho bytu umístit všechny zmíněné památky a exponáty, a to ještě tak, aby byly přehledně uspořádány. Nebydlím v činžovním domě a nejsem odkázaný jen na vymezený bytový prostor, nýbrž žiji v rodinném domku společně se členy rodin svých dětí. Když jsme si jej před časem rozšiřovali, pamatovali jsme tentokrát na potřeby rodového muzea. A tak se stalo, že vedle obyvatelského pokoje mám pracovnu, sestavenou ze zmíněných již starožitných kusů nábytku, a kde jsou uloženy některé rodové památky, dále ještě sín předků, kde jsou vedle drobnějších rodových exponátů ještě památky nejceennější - urny s popelem mých nejbližších. Tyto jsem sem uložil po předchozím povolení OHES, jelikož místnost vyhovuje příslušným předpisům. Konečně její snímek mám zachycen ve vystavené knize zesnulých.

Ve společnosti a v genealogii zvláště význačnou úlohu hrají jména, a z těch pak příjmení. Každý rodopisec se setkává při svém bádání s různými jmény, pátrá po jejich dalším výskytu, třídí, spojuje i jinak je kombinuje, jak závislost na dalších jménech vyžaduje. Jeho největší zájem se upírá především na hlavní linii a jeho hrdoští je, dosáhne-li prokazatelně nejvzdálenější doby. V tomto mém diskusním příspěvku není mým cílem uvádět způsob postupu, jak jsem v 16 generacích dospěl k nejstaršímu nositeli našeho příjmení. To vám jistě není třeba radit. Vaši pozornost však jistě zaujme, jakým způsobem vzniklo naše příjmení Mikulecký, ve východních Čechách velmi rozšířené.

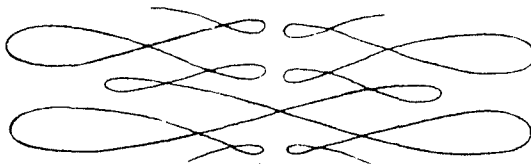
Když jsem asi před 35 lety navštívil archiv města Litomyšle, abych pokračoval v pátrání po dalších předcích v hlavní linii, setkal jsem se tam s archivářem, kterého jsem znal ještě z předválečné Rodopisné společnosti. Byl to dr. Vladimír Sedlák, který náhle před několika dny zesnul. Tehdy jsem ho požádal o pomoc, kterou mi neodepřel, a spolu jsme došli k závěru pro mne radostnému. Obec Sloupnice, kde je kolébka našeho rodu, patřila panství města Litomyšle. Podle knih ze 16. století (Kniha A 8 fol. D 7 z r. 1566, dále Kniha A 18 fol. 72, a fol. 721 a 722 z r. 1586) došlo ke koupi respektive prodeji gruntu Antoše ve vsi Mikulči u Svitav a Tomášem Hložkem ve vsi Sloupnici. Tímto posledním zápisem (fol. 722) je uveden Antoš po prvé s příjmením Antoš Mikulecký. Protože se Antoš de facto stal novým obyvatelem Sloupnice, proto dostal příjmení podle svého dřívějšího bydliště. (O takových nově získaných příjmeních píše dr. Václav Daviděk v knize Česká jména osobní a rodová, vydaná Rodopisnou společností v r. 1941, s. 73). Tento poslední zápis je dokladem, jak vzniklo naše příjmení. Zvláště ve Sloupnici žilo postupně na 300 rodin nositelů tohoto jména. Tam už měli a ještě mají přízviska, protože by se jinak nikdy bez bližších označení mezi nimi nemohl vyznat.

Měl bych ještě mnoho zajímavostí, které jsou vždy kořením naší badatelské práce, ale nemohu pro krátkost času zde všechny uvést. Ale cítím nutnost upozornit především naše mladé badatele na užitečnost tradic, tj. ústního podání starých pamětníků.

Když jsem při prvních návštěvách ve Sloupnici navštívil jednu vzdálenější příbuznou (byla to sestřenice mého dědečka z otcovy strany), které již bylo devadesát let, těsnopisně jsem si zachytil vyprávění z doby jejího mládí. Dnes je již přes třicet let mrtva, ale její vyprávění, jak rodina mého pradědečka odjela až na prvorozeného syna - mého dědečka - do Ameriky, kde našli nový domov, o cestě, o prvních zážitcích ve státě Kansas, jak se jim stýskalo po vlasti a jak toužili po zprávách o rodné Sloupnici, jak nakonec pozvali a hradi-li cestu mému dědečkovi, když předal grunt synovi, jak se za nimi rozjel, ale jak se zase brzy vrátil a své zážitky všem vyprávěl. Toto všechno mi pak ona stará pamětnice poutavě vyprávěla a já toto vyprávění zachytil i s tím známým litomyšlským nářečím. Dnes, v době technických vynálezů, jako jsou magnetofony apod., je zachycení takovýchto cenných zpráv zcela snadné - jen najít chvíli času a přimět vhodného pamětníka k vyprávění.

Záznam tradic má v badatelské práci nesmírnou cenu jako přesný, ale i zajímavý a poutavý pramen poznání života našich předků. Zrcadlí se v nich také široké události politické i kulturní a v neposlední řadě i to, jak se tyto celospolečenské události odrážely v životě rodinném.

Přeji vám, zvláště mladým a začínajícím rodopiscům, aby se vám práce dařila a abyste mohli po letech svým dětem či vnoučatům právě tak vyprávět, jaké to bylo, když jsme budovali nejspravedlivější společenský řád - socialismus a komunismus.

Metodika třídění občanských a šlechtických rodů pro aplikaci počítačů

Jaroslav Honc

Úkol, cíl a smysl české genealogie jako pomocné vědy historické jest - jak známo - studium rodových souvislostí v minulosti. Již dávno u nás přestala být genealogie snůškou dat o rodových souvislostech českých knížat a králů nebo české šlechty a stala se užitou vědou shromažďující bez složitých metodických, kritických a technických zásad všechny dosažitelné informace o populaci jednoho rodu nebo rodu a původu předních osobností politického a kulturního života nebo o rodu vlastním.

V tomto pojetí se česká genealogie posledních šesti desetiletí stala individuální zálibou několika desítek či stovek izolovaných i sdružovaných jedinců, kteří měli možnost realizovat svůj zájem o dějiny svého rodu a měli dostatek znalostí a příležitostí, jak z archivních i z jiných pramenů získat údaje o životě svých předků. Z jejich často celoživotních úsilí vznikly účtyhodné faktografické soubory rodokmenů a vývodů ceněných výsoce v genealogických odborných kruzích. Z pozic historických je však sebedokonalším a solidním rodokmenům a vývodům i rodopisným studiím vytýkána nesrovnatelnost, nekontrolovatelnost a nedbání řady kritických a metodických zásad a požadavků partnerských pomocných věd, historie, demografie, genetiky a specializovaných dějin lékařství, umění, hudby a jiných oborů.

Česká genealogie omlouvá kritizované nedostatky genealogických elaborátů tím, že žádné z vědeckých institucí nebo žádný z profilujících historiků dosud nepomohli radou a skutkem překonat metodický a programový nihilismus současné české genealogie. V takovém zcela nutně převažujícím laickém a libůstkovém přístupu ke genealogické problematice není třeba ani zdůrazňovat, že ve všech případech byly genealogické vědecké pracovní plány uskutečňovány zcela zdarma bez nejmenší podpory genealogické vědy a genealogů. Nedocení nebo i negace výsledků práce českých genealogů je tím tíživější, že jich bylo dosahováno za daleko horších pracovních podmínek, než jaké mají laické skupiny zájemců, spolupracující na příklad s českými skupinami filologů a numismatiků.

V argumentaci českých genealogů a v obraně výsledků české genealogie není patřičně zdůrazněna obrovská, historickými edicemi a archivními pomůckami nedotčená pramenná základna české genealogie. Žádná jiná pomocná historická věda ani jiný vědní obor nemusí čerpat podklady pro své práce a pro studium obecných zákonitostí materiálu bezprostředně z archivovaných pramenů a ze staré literatury. Vyhledávání potřebných informací v církevních matrikách, pozemkových knihách, deskách zemských, svobodnických deskách, městských knihách, urbářích, katastrech, genealogických sbírkách, osobních pozůstalostech, rodinných archívech, staré genealogické literatuře a v jiných archivních soupisových pramenech vyžaduje nejen základní technické znalosti, ale především mnoho času, heuristika v genealogické odborné práci odčerpává právě ten čas, který pak schází genealogům při kvalitním dokončení jejich elaborátů.

Z obou základních příčin stagnace české genealogie, kterými je stagnace metodické a tématické práce a heuristické nezvládnutelnosti pramenné základny, je nejsnáze odstranitelný nedostatek metodiky a výběru témat podle poptávky a důležitosti. Tím spíše však je třeba věnovat pozornost dosud nediskutované otázce, jaký vlastně rozsah má pramenná základna české genealogie a zda a jak by miliardy genealogických informací v našich archívech bylo možno zvládnout a využít v příštích genealogických studiích i ve studiích z oboru historie, archivnictví, demografie, ostatních pomocných historických věd a jiných vědních oborech. Zásadně přitom není vzat v úvahu moment archivářský: archivní inventáře, ba dokonce ani edice archivních pramenů totiž nejdou do hloubky na jednotlivé osoby a není naděje, že by tato zásadní pořádací a zpřístupňovací technika v archívech byla změněna.

Česká genealogie si tedy musí položit otázku o rozsahu genealogických informací v osmi typech archivního materiálu, které jsou svou povahou a obsahem masovými genealogickými prameny a jakými prostředky výpočetní techniky by tyto prameny byly zvládnutelné. Teprve tato teoretická početní úloha po svém vyřešení bude základnou další úvahy o nasazení výpočetní techniky na zpřístupnění těchto masových genealogických pramenů a o případné podkladě pro výpočetní techniku a pro zřízení genealogické či již lépe antroponomické databanky. Přes všechnu opatrnost nelze se při výpočtu rozsahu genealogické pramenné základny vyhnout řadě náhradních odhadových údajů před přesnými údaji v řádově milionových částkách informací a při naprostém nedostatku údajů o počtech a rozsahu jednotlivých pramenů jinak postupovat nelze.

Dokud nebude proveden českou genealogií soupis všech církevních matrik z období do roku 1900 v našich archívech, lze počet křesťanů, svatebních a úmrtních zápisů v našich matrikách propočítat jen z předpokládaných početních stavů našeho obyvatelstva v období 1650-1900 a z průměrných údajů o počtu narozených, úmrtí a počtu sňatků. Tak lze dospět k propočtenému obsahu našich matrik částkou 85 milionů zápisů (42 1/2 křesťanů, 38 1/4 úmrtních a 4 1/4 oddací). Jejich rozsah, pro odhad nasazení výpočetní techniky nezbytný, je třeba propočítat diferencovaně (křesťanů 180, úmrtních 80 a svatebních 200 písmen) na 11 miliard 760 milionů znaků, které by výpočetní technika musela zvládnout, aby převedla všechny české matriky do genealogické či antroponomické databanky.

Ze stejných důvodů je nutno jen rámcově provést výpočet genealogické pramenné základny v pozemkových a městských knihách zachovaných v našich archívech v počtu dosud neurčeném. Při předpokládané průměrné 10leté majetkové transakci na jeden objekt registrovaný v městských či vesnických knihách a při růstu těchto objektů v období 1550-1900 z 50 000 nemovitostí na 400 000 nemovitostí lze počet zápisů v těchto knihách pro genealogickou práci vytěžených a důležitých vyčíslit na 11 760 000 zápisů. Při průměrném rozsahu regestu těchto zápisů 140 písmen by nasazení výpočetní technika musela pro databanku zpracovat 1 015 miliard písmen.

U třetího typu genealogických masových pramenů a stejně důležité součásti genealogické heuristické základny, desk zemských a svobodnických desk, je naopak zcela přesně znám počet zachovaných kvaternů od roku 1541, ale nebyly provedeny dosud sondy a propočty jejich obsahu, takže k vystižení představy o počtu zápisů v deskách je třeba vyjít opět z předpokladu o počtu 5000 šlechtických a svobodných realit a o stejném průměrném desetiletém majetnickém rotačním cyklu. Pak by naše kvaterny obsahovaly asi 175 000 zápisů, jejich regista by byla též 140 písmenná a ta by tedy vešla do databanky v rozsahu 24 1/2 milionů písmen.

Čtvrtou skupinu genealogických archivních pramenů, které by musely vejít do genealogické databanky se svými zápisy o majetku a osobách držitelů poddanských usedlostí v rámci jednotlivých velkostatků či celé země, jsou urbáře zachované od 14. století a katastry od roku 1654 až do roku 1840. Obsahují celkem asi 1 562 000 údajů, registovatelných po 80 písmenech a představujících pro výpočetní techniku úkol převodu 124 milionů 960 tisíc písmen.

Početně daleko menším, rozsahem však nijak menším zdrojem genealogických údajů jsou zbylé čtyři typy masových genealogických pramenů. V archívech je zachováno celkem asi 100 genealogických sbírek z 18. a 19. století i novějších, z nichž každá obsahuje asi po 100 000 genealogických údajů. Asi 1000 rodinných archivů a osobních pozůstalostí šlechtických i občanských v našich archívech obsahuje asi po 10 000 genealogických údajů. Asi 10 000 jednorázových menších soupisových pramenů s nominativními údaji o poddaných, poplatnících, členech, držitelích pasů, souzených a uvězněných obsahuje průměrně 1000 jmenných genealogických údajů. A konečně asi 10 000 článků v českých historických a rodopisných časopisech zpracovávajících archivní údaje obsahuje asi po

100 písmen, tedy 4 miliardy údajů vcházejících do databanky.

Celkem ve všech osmi druhích archivního materiálu i literatury vycházející z archivních pramenů lze předpokládat 133 milionů 987 tisíc zápisů, jejichž zpracování je nutné v zájmu české genealogie jako její nepominutelné prameně základny, zaručující beze zbytku nejen základní informovanost genealogů a vyjádření rodových souvislostí všech obyvatel žijících kdysi v posledních čtyřech stoletích v Čechách, ale umožňující propočítat přesně i všechny statistické a ekonomické údaje pro historickou demografii, hospodářský a sociální vývoj a české dějiny. Za dřívější techniky by tato základna představovala nejméně 400 milionů rozpisových kartiček pro kartotéky osobní, místní a věcné a tedy nezvládnutelný rozsah nesoucí s sebou nepředstavitelné potíže vyhledávací a základací při tvorbě sebestřednějšího studovaného souboru.

Stejně otřesná představa o obrovském rozsahu nedotčené prameně základny české genealogie v našich archívech vyplývá i z propočtu stránek (po 30 řádcích po 70 písmenech a 10 mezerách), které by k prostému přepisu bylo třeba.

5 600 000	stránek matriky (totiž 85 mil. zápisů o 11 760 mil. písmen)
483 333	pozemkové knihy (totiž 7,25 mil. zápisů o 1 1015 mil. písmen)
11 666	desky zemské (totiž 175 tis. zápisů o 24,5 mil. písmen)
59 504	urbáře a katastry (totiž 1 562 000 zápisů o 124,96 mil. písmen)
476 190	genealogické sbírky (totiž 10 mil. zápisů o 1 000 mil. písmenech)
476 190	rodinné archívy (stejně)
476 190	soupisy poddaných a jiné (stejně)
476 190	fundovaná literatura (stejně)

Prostý strojopis prameně základny genealogie by tedy vyšel na 8 milionů hustě popsaných stránek.

Ještě před desíti lety by tímto propočtem končila každá úvaha o rozsahu očekávaných prací, kterými by na všechna příští léta mělo být umožněno, aby z jednoho místa byly dosažitelné bez znalosti čtení starých textů a bez složitých cest do badatelen našich archivů všechny základní genealogické prameny. Hledání v osmi miliónech stránkách by bylo časově stejně drahou záležitostí a technicky téměř nemožné. Zcela jiná situace je dnes, kdy do podnikových archivů a moderních spisoven dolehla tíha a problémy spojené s hledáním údajů v miliónech karet, fakturách a spisech s tím rozdílem, že tu pracuje čas a vyžaduje se výsledné hledání rychle, spolehlivě a včetně přepsání hledaného údaje.

Provoz v živých archívech a spisovnách a moderní nároky na zvládnutí miliónů informací v koncentrovaných podnicích, závodech a vědeckých ústavech tedy za českou genealogii vyřešil otázku vytvoření databanky velkého rozsahu a problém hledání informací v této databance. Řešením je nasazení magnetických pásek, do nichž se všechny potřebné informace zapisují a vytvoří ze souboru těchto magnetických pásek nejen náhražku prostých stránek opsaných archivních záznamů, ale především východisko pro rychlé vyhledávání v celém souboru, pro který pak lze použít název živé databanky.

Na standardní magnetickou pásku o délce 700 metrů запиše počítač 30 milionů znaků, to jest číslic nebo písmen. Čtení i zápis pak probíhá rychlostí 100 tisíc znaků za vteřinu. Automatika a dokonalost těchto počítačů dávno vývojově pokročila a zapsata vyhledat informace z magnetických pásek představuje tu nejjednodušší operaci jakou pro počítač možno programovat. Pro běžné potřeby vyhledávání statistických údajů a jejich strojově automatický přepis a pro vytváření celých sestav dat k téže osobě nebo k témuž místu nebo k téže problematice i z tak obrovského objemu 17 miliard znaků (písmen a číslic) je však databanka složená z magnetických pásek zcela dostačující.

Malý příklad přesvědčí každého o rychlosti počítače při vyhledávání prostého chybějícího člena rodokmenu v matrice farnosti, obsahující za 30 let 100 zápisů křesťanů, 90 zápisů úmrtí a 10 zápisů svatebních ročně. Tato matrika by i rutinnovanému rodopisci dala hodně hodin práce prostým převrácením listů a čtením zápisu po zápisu. Tato matrika celá přepsaná na magnetickou pásku by si vyžádala pouhých 18 metrů magnetické pásky a na její přečtení a zjištění, zda hledané jméno a příjmení se v ní vyskytuje, by počítači stačilo osm vteřin. Sestavení rodinného listu, údajů o dětech jednoho manželského páru mezi údají křesťanů, úmrtími a oddacími této matriky by byla několikaminutová záležitost. Stejně hravě by zvládl počítač požadavek o vyhledání případů kojenecké úmrtnosti, výskytu vojáků mezi rodiči nebo kmotry a všech ostatních sebespeciálnějších dotazů, z nichž každý by při ručním hledání v matrice reprezentoval celé dny.

Vlastní zřízení genealogické databanky zachycující všechny jedince žijící v posledních 4 stoletích u nás by pro výpočetní středisko byla snadná záležitost, protože by podle dodaných podkladů prostě přepsalo tyto podklady utříděné podle osmi typů pramenů na celkem 584 magnetických pásek nebo na sdružené pásky ve formě magnetických disků. Soubor těchto pásek nebo disků pak by byl připraven na prostý rešeršní nebo složitý program v plném rozsahu všech 133 milionů přepsaných zápisů v rozsahu 17 miliard znaků. Ve srovnání s databankami velkých podniků a výzkumných ústavů by tato antropometrická databanka české genealogie představovala řádově zanedbatelný soubor tím spíše, že by v něm převažovaly jednoduché programy.

Zřizovatel této databanky by ovšem musel dodat výpočetnímu středisku 8 milionů strojopisných stránek opsaných archiválií, aby je operátorky mohly přepsat do 584 magnetických pásek. Nebyl by to úkol finančně a technicky zvládnutelný jen organizací našich genealogů a heraldiků, ale stal by se společným úkolem řady vědeckých ústavů a archivů a mohl by získat pomoc od stejných zájemců o přepisy matrik jako tomu bylo v případě Polska a Maďarska.

Je třeba o tomto velkém díle dnes uvažovat. Na jedné straně zde existuje uznaná potřeba a dobrá vůle české genealogie podílet se na zkvalitnění české genealogické odborné práce především vybudováním heuristické základny. Na druhé straně zde existuje technika, která je s touto základnou snadno vybudovat a sejmout z genealogů úmornou dřinu při excerpování údajů prostým prohlížením stovek archivních pramenů a ochránit tyto prameny před opotřebováním a zničením a využít uspořené čas na zpracování nových odborných témat z minulosti našeho lidu. Z obou těchto důvodů by zřízení genealogické databanky ve formě přepisu 13 milionů záznamů na magnetické pásky v budoucnosti mohlo být a mělo být realizováno.

Odhad rozsahu genealogické databanky pro Čechy

Matriky	období	ročně zápisů	celkem zápisů	
křesťanů	1651-1700	50 000/rok	2 500 000	celkem 42,510 ⁶ křest. zápisů
	1701-1800	150 000/rok	15 000 000	
	1801-1900	250 000/rok	25 000 000	
úmrtí	1651-1700	45 000/rok	2 250 000	

nadživotní velikosti dílo doprovodil neméně věhlasný Ferdinand Maxmilián Brokof. V duchu dobových schémat shledáváme mezi plastikami Famu vypisující na mramorovou desku zásluhy zemřelého, zatím co alegorie Slávy pozvedá jeho tělo v brnění s alonžovou parukou a maltézskou dekorací. Niže je umístěna pod heraldickou korunou červeně černě polcená kartuš, podložená maltézským křížem.

První polovina 18. století znamená vyvrcholení tvorby náhrobků umístěných v interiérech kostelů, doba josefinská pak činí dalšímu pohřbívání v kostelích přítrž a vyhošťuje je většinou na hřbitovy při okrajích měst.

Veliká většina dochovaných náhrobků popsaného typu architektonicky i plasticky hodnotných děl od gotiky až po barok je však předmětem oprávněné pozornosti historiků umění, pracovníků památkové péče i široké veřejnosti a jejich dokumentace i ochrana je, dá se říci, zajištěna.

Poněkud méně příznivá je situace u druhého typu funerálních objektů, u náhrobků nebohů náhrobních kamenů, jejichž typ se vyvinul ve středověku jakožto kamenná, výjimečně i kovová deska, zpravidla obdélníkového tvaru, zasazená do podlahy či do zdi kostela a kryjící hrob. V raném období 13. - 14. století bylo pojednání náhrobních kamenů primitivní, do rovné lícni plochy, která byla součástí chrámové dlažby, zobrazovaly se sytými konturami strnulé nehybné postavy nebožtíků nebo jejich znaky a stručné nápisy. Jako příklad z tohoto období budíž uveden náhrobní kámen zvukovského purkrabího Hirza, který v jihočeské oblasti působil jako významný kolonizátor na zboží královském a zemřel roku 1275. Jeho náhrobník se zachoval v západní boční lodi cisterciáckého klášterního chrámu ve Zlaté Koruně. Na obdélnou desku se stručným nápisem je tu položen výrazně hrotitý raně gotický štít se znamením štenýře. Středověkých náhrobníků se zachoval pořídku, ovšem kámen purkrabího Hirza není ojediněle ukázkou, za všechny ostatní se uvádí náhrobníky opatů kláštera ostrovského u Davle, jež jsou uloženy v lapidariu Národního muzea.

Vývoj během 15. - 16. století směřuje k větší životnosti a plasticitě postav, jakož i obecně k bohatšímu pojednání náhrobníků. Hlava pochovaného se počíná otáčet, noha je nakročena, ruka se opírá o jilec meče, případně drží štít se znakem. Současně se přechází od ryté linky na mělký reliéf, od něj pak k reliéfu hlubokému - při současné změně materiálové od hrubé žuly nebo snadno dostupného a opracovatelného pískovce k červenému i světlému mramoru. Z období pozdní gotiky a zejména renesance se dochovalo veliké množství náhrobníků šlechtí i erbovního měšťanstva, jež vesměs nesou znaky pohřbených, namnoze velmi hodnotné, bohaté heraldické slohu a silné působivosti.

Pokud byly a dosud jsou tyto kameny uloženy v podlaže kostelů, docházelo k jejich soustavnému sešlapávání a mnohde jsme svědky toho, že nápisy a opisy, které ještě regionální historikové 19. století bez problému přčetli, jsou dnes již zcela nečitelné a znehodnocené. Obecně lze říci, že památkám tohoto druhu je věnována zcela nezsloužená velice malá pozornost, v mnoha případech jsou dosud umístěny nevhodně, a to zvláště v podlaže kostelů, kde dále trpí obrušováním, vně chrámů, kde je ničí povětrnostní vlivy, nebo sice na vnitřních zdech, zakryty ovšem necitlivě chrámovým inventářem, jako řadou lavic, bočními oltáři, zповědnicemi apod.

Vzhledem k poměrně značnému počtu dochovaných náhrobních kamenů, i když jde o pouhý zlomek množství původního, je velmi žádoucí tyto památky soustavně dokumentovat a využívat bohatství poznatků heraldických, rodopisných, kulturně-historických a jiných, jež náhrobníky mohou poskytnout.

V některých případech lze mezi renesanční náhrobníky řadit i tzv. epitafy, tj. reliéfní nebo malované desky, kamenné nebo dřevěné, které zobrazují zemřelého jako klečícího před křížem, mnohdy je nebožtík doprovázen dalšími zemřelými členy rodiny, nad jejichž hlavami bývají křížky. Pravidelně nacházíme na epitafech erb zesnulého. Ne vždy je však epitaf přímo druhem náhrobníku, v některých případech neoznačuje hrob, může být pouhou pamětní deskou.

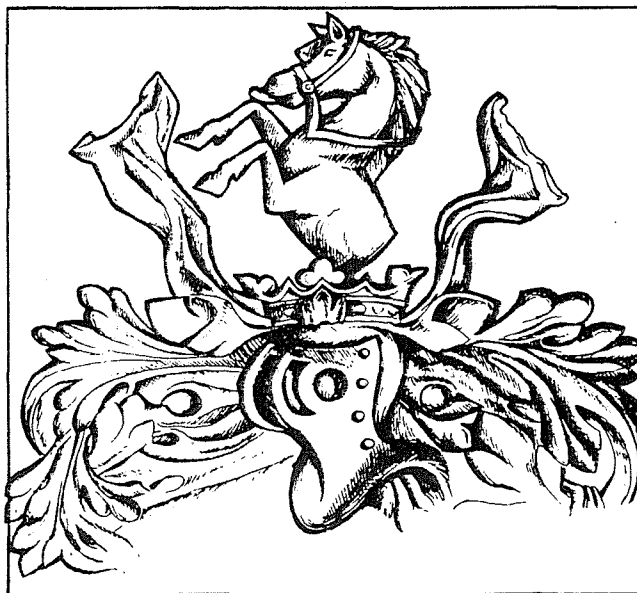
Příkladem umělecky hodnotného vrcholné renesanční epitafu je náhrobník presidenta apelačního soudu Jiřího Popela z Lobkovic, zemřelého v roce 1590, který je umístěn poblíž vstupu do svatováclavské kaple v katedrále sv. Víta na Pražském hradě. Představuje rytíře v renesanční zbroji s mečem po boku, kterak klečí s růžencem

v sepnatých rukou před křížem, v jehož patě je umístěn čtvrcený znak lobkovický na renesančním štítě s korunovanou mřížkovou přilbicí, přikryvadlím a klenotem. Pod tímto reliéfem se nachází latinský nápis, vše ze světlého mramoru, orámováno architektonickými prvky z mramoru tmavého.

Nejnovější formou funerální architektury a sochařství s případným uplatněním heraldiky jsou hřbitovní pomníky, jež zrcadlí slohový vývoj od doby josefinské, tj. od nastupujícího klasicismu, přes empir, romantické slohy a eklekticismus až do počátku našeho století. Tyto pomníky umístěné namnoze na zrušených či málo frekventovaných hřbitovech jsou v očích památkářů i veřejnosti nejméně ceněny a z těchto důvodů náleží k dokladům heraldiky nejvíce ohroženým vandalismem i snobským rozkrádáním pro účely pochybné reprezentace, která nemá se skutečným zájmem o heraldiku nic společného. Znaky na novodobých pomnících stávají se snadno kořisti těchto individuí, jelikož byly velmi často zhotoveny jako kovové odličky zasazené do kamene, případně vytesány samostatně do zvláštních kamenných desek z odlišného materiálu než vlastní pomník. Snad právě proto by si zasloužily staré hřbitovy naší zvýšené pozornosti formou dokumentace i účinné ochrany. Poměrně veliké bohatství heraldických motivů nalézáme na příklad dosud na pražských hřbitovech v Košířích a na Olšanech. Navzdor rozlehlosti Olšanských hřbitovů a tím i značnému rozptýlení pomníků se znaky se můžeme při zevrubnějším průzkumu setkat ještě dnes s řadou erbů novošlechtí i dalších málo známých rodin, které v heraldické literatuře uvedeny nikdy ani nebyly a jejichž výskyt je i v dalších pramenech a na památkách zcela sporadický.

Dokumentace a pramenné využití heraldiky na funerálních objektech je v řadě směrů velice zajímavé a cenné, seznamuje nás s autentickými podobami znaků z doby živé heraldiky, obohacuje znalost slohového pojednání, přináší v nápisích poznatky genealogické, kulturně-historické a jiné. Pro sebeodhodlanějšího jedince však není únosný rozsah celé česko-moravské provenience. Zbývá tedy věnovat soustavnou pozornost určitému regionu, to však skrývá jistě úskalí. Kromě možného výskytu omylů a nepřesností na jednotlivé památky jde zejména o skutečnost, že studované území není zpravidla omezeno žádnou historickou ani přirozenou hranicí a že nevytvořilo nikdy uzavřenou enklávu, takže výskyt znaků je více méně náhodný a jejich pojetí rovněž nevykazuje výrazné typologické spříznění. To je patrné obdobně pro kterýkoliv jednotlivci dostupný celek - určitou to menší část Čech nebo Moravy.

Za užitečné považují nyní stručně se zmínit o doku-

Klenot rodiny Malovců z Malovic

podle náhrobníku Petra Kaplíře ze Sulevic a jeho manželky Elišky z Malovic ve farním kostele Nanebevzetí P. Marie v Neustupově. Kresby Petr Tybitancl

mentaci heraldických památek. Podblanicka, kterou provádíme spolu s přítelem ing. Františkem Kučerou. Jde o území, jehož větší část náležela do dávného kraje Kourimského, menší pak Čáslavského, region se starobylým předkolonizačním osídlením, který dal Čechům několik významných panských rodin, jež hrály znamenitou úlohu v dějinách země, a to Benešovice, Janovice, pány ze Šternberka a z Vlašimi. Kromě toho vzešla z Podblanicka celá řada rodin rytířských, ba dá se dokonce říci, že pro náš kraj bylo od období vrcholného středověku až po zánik feudálních vztahů typické rozdrobené pozemkové vlastnictví včetně hojného výskytu nižší šlechty a svobodníků. Tato okolnost je z hlediska studia heraldických památek ku prospěchu věci, protože vylučuje určitou monotónnost, s níž se setkáváme v bývalých rozsáhlých državách velmožů.

Klenot rodiny Malovců z Malovic

podle náhrobníku tří v dětství zemřelých synků Petra Kaplíře ze Sulevic a jeho manželky Elišky z Malovic ve farním kostele Nanebevzetí P. Marie v Neustupově

Rozsah naší heraldické dokumentace nezahrnuje pouze objekty funerální, je dán výskytem znaků na všech nemožitých památkách s akcentem na přednostní zachycení erbů na objektech památkově nechráněných a jinak ohrožených. Zvolili jsme formu fotodokumentace, která má své velké přednosti, jimiž je kupř. ve srovnání s kresbou přesnost, pohotovost a rychlost. Vzhledem k finančním nákladům jsme dali přednost fotografií černobílé, což není na újmu, poněvadž jde z převážné části o zpodobení erbů nebarevná - v kameni, dřevě, štuky apod., pouze výjimečně se zbytky původní polychromie. Velikou překážkou je zákaz fotografování uvnitř církevních objektů, podařilo se nám však získat pro okres Benešov písemnou výjimku z tohoto zákazu díky pochopení odboru kultury ONV a Okresního muzea v Benešově.

Okres je značně rozsáhlý, pro lepší představu uvádím, že od Povltaví na západním obvodu až na Dolnokralovicko při východní hranici je vzdálenost neméně než 70 km. Abychom cesty za dokumentací plánovali účelně, bylo nutno především s využitím literatury načerpat informace o výskytu erbovních památek. Cennou pomůckou byly - přes veškeré omyly - jednotlivé díly Vlasákovy Bibliotéky místních dějepisů, dále Soupisy památek historických a uměleckých dle politických okresů od Podlahy a Šittlera a rovněž Podlahova Posvátná místa Království českého podle vikariátů. Využívali jsme také informace od místních znalců, vlastivědných pracovníků i duchovních správců.

Přibližně za uplynulé tři roky jsme tímto způsobem

pořídili fotodokumentaci více než jedné poloviny heraldických památek na okrese, zejména v místech, kde se jich vyskytuje více pohromadě. Snímky s příslušným popisem ukládáme do svých soukromých heraldických sbírek, snažíme se ovšem poznatky prezentovat i dalším zájemcům a napomoci tak v jejich badatelské práci. V uplynulém a v tomto roce jsme získané zkušenosti využili ke dvěma přednáškám s ukázkami fotografií, předneseným na pravidelných schůzkách heraldické pobočky ČNS v Praze.

V mnoha případech docházíme při srovnávacím studiu heraldických památek k závěrům, jež podstatně doplňují, upřesňují i pozměňují údaje z literatury, zejména v oblasti variability pojednání znakových figur a klenotů. Jako příklad uvedme znaky Malovců z Malovic na náhrobnicích ve farním kostele Nanebevzetí P. Marie v Neustupově poblíž Votic, Panství Neustupov a Votice byla v předbellohorském období v držení rodu Kaplířů ze Sulevic, s nimiž byli Malovcové spřízněni.

Téměř každý český zájemce o heraldiku bez problémů hlásí popis maloveckého znaku takto: na modrém štítě zlatý půlkůn s červenou uzdou, nad přilbicí a modrozlatými příkryvadly jako klenot znamení ze štítu. Při vyhodnocení nebarevných náhrobníků neustupovských pomínme tinktury, neuvažujeme o odlišnostech samotného půlkóně na štítě, který bývá někdy zobrazován s červenou sečnou plochou přetnutého těla, a vůbec již upustíme od úvah o polepšení znaku v pozdější době při povýšení do panského stavu. Pozornost však upoutá trojí podoba klenotu, natolik odlišná, že vyjádření těchto rozdílů blasonem není - řečeno slovy Karla Schwarzenberga - "počítáním lvích chlupů".

Předně tedy znak na náhrobníku Elišky z Malovic, provdané za Beneše Dráchoveckého z Dráchova a na Broumovicích, zemřelé roku 1584. V klenotu spatřujeme ve skutečnosti rostoucího koně, za jehož hlavou vystupuje svazek tří pětrosích per. Bezděčně se vynořuje otázka tinktury těchto per, nelze ji však spolehlivě zodpovědět.

Druhý náhrobník je zdoben aliancí znaků Kaplířů a Malovců. Náleží Petru Kaplíři ze Sulevic, zemřelému v březnu 1576, a jeho manželce Elišce z Malovic, které v prvním manželství měla Kuneše Vidláka Radimského ze Slavkova, posledního toho rodu na Neustupově a zděděné panství přinesla věnem do druhého sňatku. Krásně ztvárněný erb ve vavřínovém věnci vrcholí klenotem, jímž je opravdový půlkůn, dotýkající se přilbice pouze dolním okrajem přetnutého těla.

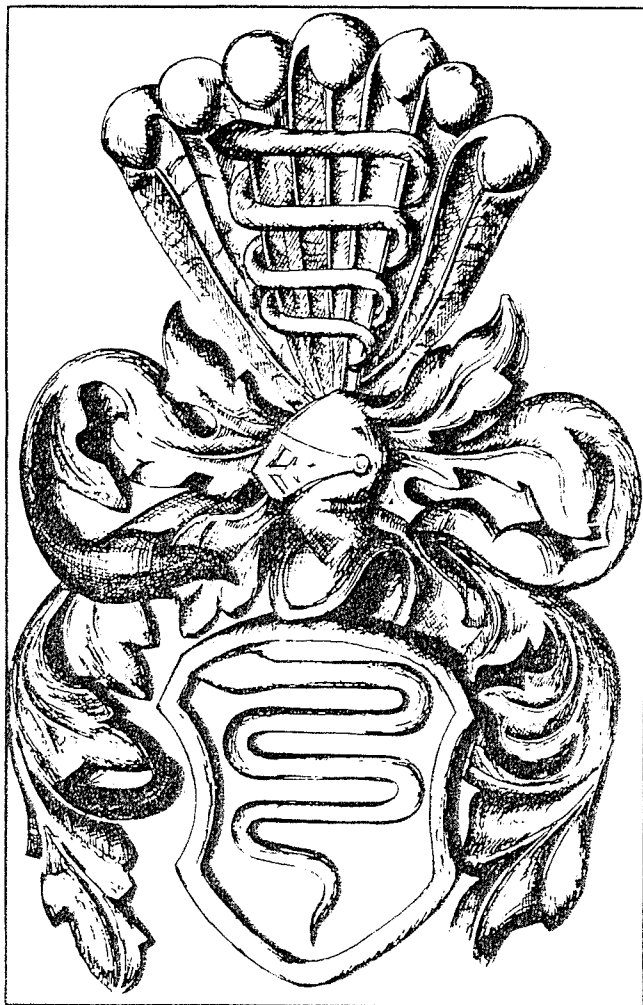
Tatáž znaková aliance se nachází v neustupovském kostele ještě jedenkrát - na náhrobníku tří v dětství zemřelých synků uvedených manželů Petra Kaplíře ze Sulevic a Elišky roz. Malovcové z Malovic. Půlkůn nad korunovanou přilbicí je zde podložen orličními křídly jako pomocným klenotem. V malém kostelíku neustupovském tak při zevrubnějším pohledu shledáváme vedle sebe trojí podobu klenotu u rodiny velice známé, kde bychom patrně rozdílů nečekali.

Náhrobní kameny jsou skutečně nevyčerpatelným zdrojem poučení o proměnlivosti pojetí štítových figur a klenotů, za všechny ostatní ještě snad uvedme znak rodiny Malešických z Černožic, kteří měli na štítě i v klenotu pro českou heraldiku dosti neobvyklou figuru hada. Popis jejich znaku v heraldické literatuře je typickým příkladem závislosti na jednotlivé konkrétní památce bez srovnání s doklady dalšími. August Sedláček popisuje jejich erb jakons červeným štítěm hada šestkrát stočeného modrého, dole bělavého (jinde zelenožlutého), příkryvadla červeno-bílá, nad přilbicí kytu z pavích per s týmž hadem, v závěru popisu se odvolává na Jakubičkovu sbírku, v níž prý je klenot z pěti per, tři červených a dvou bílých, had na prostředním červeném peru.

Vojtěch rytíř Král z Dobré Vody poněkud odlišně určuje barvy hada, uvádí na červeném štítě zelenou zmiji se zlatým břichem ve vlnitých záhybech, jako klenot tožného hada na červeno-stříbrných perech.

Pro srovnání byla použita dvě zpodobení znaků této rodiny z posázavské oblasti, bohužel opět nebarevná. Především ve farním kostele sv. Matouše v Ratajích n. Sáz. nachází se zachovalý náhrobník Jana Malešického z Černožic a na Ratajích, zemřelého roku 1576. Na štítě vidíme pětkrát stočeného hada, v klenotu sedmkrát stočeného okolo tří s celkem sedmi pětrosích per, hlava hada směřuje heraldicky vpravo.

Severně od Vlašimi je farní ves Radošovice, jejíž kostel si v 16. století vybrala za své pohřebiště rodina Věžníků z Věžník. Mezi jejich krásně dochovanými náhrobníky nachází se také kámen Johanky Věžníkové roz. z Čer-

Znak rodiny Malešických z Černožic

podle náhrobníku Jana Malešického z Černožic (+ 1576) ve farním kostele sv. Matouše v Ratajích n. Sáz.

nožic z roku 1593. Paní Johanka byla manželkou Markvarta Věžníka z Věžník, nejvyššího berního království Českého, zemřelého roku 1564. Znak Malešických z Černožic na radošovicím náhrobníku tvoří na štítě šestkrát stočený had, v klenotu rovněž, ovšem bez jakýchkoliv per. Navíc hlava zvířete na štítě i nad přilbicí hledí heraldicky vlevo.

Tvarovou proměnlivost je třeba na dobových památkách studovat a dokumentovat, protože neodlučně patřila ke košatosti živé heraldiky starožitných rodů, jímž znaky nebyly nikdy uděleny ani předepsány žádnou dvorskou kanceláří či jinou institucí.

Ačkoliv se to poněkud vymyká z tematiky tohoto referátu, který si položil do názvu využití náhrobníků jako pramenů heraldiky, chtěl bych uvést na závěr ještě jeden příklad identifikace poměrně známého náhrobního kamene pomocí jakési genealogické a historické úvahy. Jde totiž o náhrobník s nápisem, jehož doslovná interpretace by mohla pozorovatele zavést na scestí.

Neveliký svými rozměry, přesto však význačný náhrobník Hrzánů z Harasova nalézáme v kostele P. Marie před Týnem na Starém Městě pražském – zasazený do obvodové zdi v severní boční lodi. Na mramorové desce s vystupujícím orámováním lze spatřit reliéf rytíře v plné zbroji, který se pravici opírá o kvádrovitý stolec s erbem na čelní straně, levou ruku máje založenu v bok. Spodní díl náhrobního kamene nese latinský nápis tohoto znění:

"SEPULTURA DOMI: HRZANIORUM COMI AB HARRAS: BARO: DE ROTTENHAUS ET SKALKKA MDCXXX", v českém překladu "Hrob pánů Hrzánů, hrabat z Harasova, pánů na Červeném Hrádku a Skalce 1630".

Pojetí postavy rytíře je navzdor preciznímu provedení detailů poněkud primitivní, jeho postoj toporný, ruce veliké a nohy krátké v poměru k ostatnímu tělu. Snad je to projev umělecké chudoby za třicetileté války, možná, že šetrnost Hrzánů ovlivnila i výběr kameníka.

Překvapivý je nápis, podle kterého bychom mohli soudit, že nebožtík byl hrabětem, zatím co ve skutečnosti pán z Harasova obdržel hraběcí stav Svate říše římské i Království českého teprve roku 1666. Není to jistě jediný případ, kdy si rodina honosivě přisvojila nepřislušný titul, zde však je navíc nezvyklá skutečnost, že proti této mnohomluvnosti nápis neobsahuje ani křestní jméno pohřbeného.

Důležité je však datování a výčet statků, které prozrazují, že jde o pana Jana Hrzána z Harasova, jednoho ze čtyř synů purkrabí kraje hradeckého, později purkrabí karlístejnského, rytíře Adama Hrzána z Harasova, a jeho choti Anny roz. Kaplířky ze Sulevic. Šetrný až hrabivý otec nahospodařil velké jmění – panství Červený Hrádek, Blatno, Lanškroun a Lanšperk, Skalku a Stolínky s pustým Ronovem. Finanční transakce Adamovy spočívaly mimo jiné v půjčování peněz na šestiprocentní úrok, což byla podle náhledu doby šlechtice nedůstojná lichva. Ač katolík, stal se z českého povstání Adam Hrzán z Harasova také věřitelem obojných stavů. Když pak roku 1619 zemřel, jeho synové hlasovali pro zavržení Ferdinanda II. a na-

Znak rodiny Malešických z Černožic

podle náhrobníku Johanky z Černožic (+ 1593), manželky Markvarta Věžníka z Věžník, ve farním kostele sv. Víta v Radošovicích

stolení Bedřicha Falckého, takže po Bílé Hoře se na rodu valila pohroma v podobě konfiskační komise. Chytrý Zdislav Hrzán z Harasova zachránil situaci tím, že královskému místodržícímu a předsedovi konfiskační komise, Karlu z Liechtensteinu, lacino prodal Lanškroun a Lanšperk, čímž dosáhl osvobození na zbytek majetku pro sebe, jakož i pro svého bratra Jana. Tento pak byl v držení Cerveného Hrádku a Skalky, jak je uvedeno na náhrobníku, a docílil dokonce povýšení do stavu panského roku 1624. Se svou manželkou Sabinou Žofíí z Vřesovic měl syna Jana Adama, kterému se posléze podařilo získat stav hraběcí.

Znak Hrzánů z Harasova je dobře známý, takže není třeba jej blasonovat a uvádět tinktury. Sluší se podotknout, že jeho podoba na náhrobníku ve stylu pozdní renesance má na rozdíl od postavy rytíře správné proporce a živé pojetí.

V samotném závěru budiž tedy rekapitulováno, že funerální objekty skrývají dosud málo využitý fond poznatků heraldických, rodopisných a dalších, že k jejich interpretaci je nutno přistupovat kriticky jako ke každému jinému prameni, a především je žádoucí všemi silami prosazovat jejich řádnou ochranu před rušivými vlivy, aby mohly i dalším generacím badatelů vypovídat o dobách dávno minulých.

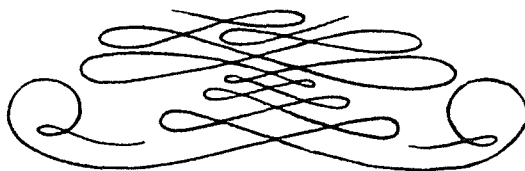
heraldických a v textu uvedených starších prací historicko-místopisných použito zejména této další literatury:

- 1/ Tomáš Bílek: Dějiny konfiskací v Čechách po roku 1618, Praha 1882.
- 2/ O. J. Blažiček a kolektiv: Slovník památkové péče, Praha 1962.
- 3/ Jaroslav Herout: Slabikář návštěvníků památek, 2. vydání, Praha 1980.
- 4/ M. Chromý, F. Kučera: Zkušenosti heraldika z regionální práce, nepublikovaný text přednášky pronesené na schůzce heraldické pobočky ČNS dne 30.10.1979.
- 5/ M. Chromý, F. Kučera: Regionální heraldika Vlašimska, dtto dne 10.6.1980.
- 6/ M. A. Kotrbová, M. Stehlík, H. Rokyta, O. J. Blažiček: Johann Bernhard Fischer von Erlach, Brno 1960.
- 7/ Jiří Kuthan: Gotická architektura v jižních Čechách, Praha 1975.
- 8/ Alois Procházka: Soupis památek pravěkých a historických - II, díl Vlastivědného sborníku okresu Vyškovského, Slavkov 1935.

Prameny a literatura :

Při zpracování referátu bylo kromě základních děl

Za cenné rady při práci na referátu děkuji PhDr. Pavlu R. Pokornému a za ochotné vyhotovení zdařilých kreseb podle fotografických snímků Petru Tybitanclovi.

Příspěvek k bibliografii české práce heraldické, genealogicko-rodopisné a sfragistické

Prof. Pavel Palát

Vzhledem k časovému omezení není možné, abych pohovořil o otázkách a problematice bibliografie uvedených oborů vyčerpávajícím způsobem. Považujte proto zde proslavenou přednášku jednak za stručný pohled na dosavadní stav bibliografické práce v těchto oborech, jednak za předběžnou zprávu o práci Bibliografické skupiny pobočky Heraldika při České numismatické společnosti.

Úroveň každého vědního oboru lze spolehlivě posuzovat podle vyspělosti dvou základních disciplín - terminologie a bibliografie. Podíváme-li se z tohoto hlediska na čs. pomocné vědy historické - jmenovitě na heraldiku, genealogii-rodopis a sfragistiku - musíme pocítit určité znepokojení, neboť obě základní disciplíny jsou již po řadu desetiletí ve stavu zrodu, který se projevuje individuálními přístupy a pokusy různých badatelů, zájemců a laických nadšenců. Výsledkem těchto snah bývají zpravidla práce dílčího charakteru značně variabilní úrovně, zatímco práce globální a odborně fundované jsou v nedohlednu. Zjišťovat příčiny tohoto stavu se vymyká rámci této přednášky, ale domnívám se, že je zde úzká souvislost s postavením těchto oborů v rámci společenských věd vůbec.

Pokusme se o stručnou rekapitulaci dosavadní bibliografické práce.

Za základní speciální bibliografii uvedených oborů dlužno považovat dílo dr. Čenka Zibrta "Bibliografie české historie", jejíž I. díl byl vydán v r. 1900. Z tohoto dílu je pro nás důležitá část II. "Pomocné vědy", odd. V. "Heraldika a sfragistika" a odd. VI. "Genealogie a dějiny rodů". Se strukturou obou oddílů by se měl ve vlastním zájmu seznámit každý heraldik a genealog; zde pouze připomínám, že kapitola "Abecední seznam šlechtických znaků z Čech, Moravy a ze Slezska" obsahuje 1184 záznamů a celý odd. VI., věnovaný šlechtické genealogii a rodopisu, obsahuje 17 126 záznamů. Již z těchto stručných údajů je patrné, že Zibrtovo dílo, ač součást celé české práce bibliografické, lze právem považovat za dosud jedinou speciální bibliografii heraldiky, sfragistiky a genealogie.

Potřeba bibliografických informací v následujících letech se jevila natolik naléhavou, že přiměla významné české historiky k pravidelnému vydávání bibliografie české historie. Zaznamenáváme zde hned dva bibliografické projekty, u jejichž zrodu stáli čelní představitelé české historické práce - dr. Jaroslav Goll, dr. Josef Pekař, dr. Josef Kazimour a dr. Josef Klik. Oba projekty vycházely péčí a nákladem Klubu historického v Praze od r. 1905.

Uvedeného roku byl vydán Rejstřík bibliografický prvních deseti ročníků Českého časopisu historického 1895 až 1904; další tři desetileté rejstříky byly vydány v letech 1916, 1924 a 1936.

Rovněž v r. 1905 vyšel první svazek "Bibliografie české historie za rok 1904", vydávaný jako příloha českého časopisu historického do r. 1938. Poslední svazek obsahující literární produkci za léta 1937-1941 byl vydán v r. 1951 již mimo rámec Českého časopisu historického. Vydavatelem i zpracovatelem obou bibliografií byl Klub historický a stejný kolektiv autorů. Proto i obsahové schéma je téměř shodné. Bibliografie pomocných věd histo-

rických byla trvale zařazena do části všeobecné a to zpravidla odděleně podle oborů. Obecně lze konstatovat, že zejména "Bibliografie české historie" - již se po autorské stránce nakonec ujal s úspěchem dr. Stanislava Jonášová-Hájková - přinášela velmi dobrý a ucelený přehled o literární produkci v oblasti české práce historické. Rovněž vydavatelský termín byl přijatelný, takže bibliografie časově nezaostávala.

Druhá polovina 20. století je však poznamenána bibliografickou stagnací; obnovená "Bibliografie české historie" začala vycházet teprve v r. 1957 a to za rok 1955, přičemž vydavatelský termín se rok od roku prodlužoval. Určité zlepšení nastalo po zahájení vydávání "Bibliografického katalogu", který excerpoval články v českých a slovenských časopisech. Přestože snahou autorů bibliografie bylo podchytit většinu literární produkce, ztroskotávala tato snaha na zvyšujícím se množství vydávaného periodického i příležitostného tisku, takže nezbyvalo nic jiného, než přistoupit k excerpčnímu výběru. Dlužno tedy považovat celou bibliografii české historie za výběrovou, přičemž kritéria výběru mají často ne zcela objektivní povahu.

Vedle tzv. oficiální bibliografie české historie se v celém sledovaném období setkáváme s různými pokusy o vytvoření speciální bibliografie němi sledovaných oborů.

Obecně lze konstatovat, že se jedná o práce dílčího charakteru, které mají doplnit mezery v oficiální bibliografii a jejichž úroveň je dána odbornou schopností jednotlivých autorů.

Domnívám se, že lze tyto práce rozdělit do tří kvalitativně odlišných skupin.

1/ Práce laické a diletantské

Autoři se snaží o vytvoření práce určité úrovně, ale jejich nedostatečná teoretická připravenost jim to neumožňuje.

Př.: Matásek, Ladislav: RODINY ŠLECHTICKÉ PODLE DOMICILU. SJSČR, V./1934, č. 2, s. 22 - 25.

tyž: DOPLŇK K ČLÁNKU "RODINY ŠLECHTICKÉ PODLE DOMICILU". SJSČR, V./1934, č. 3-4, s. 37.

Bibliografie článků a studií o šlechtických rodech v Čechách. Provedeno výběrově bez uvedeného kritéria výběru, články vybrány vesměs z tiskovin 2. pol. 19. a zač. 20. stol. Údajně je tímto soupisem doplněna Zibrtova BCh.

Dvořáková, Jana - Kádnerová, Jiřina: HERALDIKA, VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE.

Rozmnoženo na cyklostylu pro vnitřní potřebu v nákladu 220 výtisků. Kladno, Krajská knihovna 1977. Edice Bibliografie - malá řada - 70. 37. s.

Zpracovaný výběr heraldické literatury představuje patrně materiály obsažené v knihovním fondu vydavatele. Jednotlivé záznamy jsou zpracovány jednak přímou excerpci, jednak zprostředkovaně, přičemž z celého uspořádání není patrné kritérium výběru. Excerpovaný materiál je hrubě rozříděn na: knihy (opatřené sign., asi KKK) - řazeno autorsky; časopisy - statí ze sborníků, časopisů a novin; všeobecně - řazeno autorsky, články - řazeno autorsky nejprve Středočeský kraj, potom ostatní kraje.

Na konci je uveden seznam literatury - mylně považovaný za prameny - z nichž bylo přímo či zprostředkovaně excerpováno. Práce postrádá jakékoliv systematické zpracování. Nelze říci, že by takto pojatou heraldickou bibliografií byla charakterisována heraldická práce za bližší neurčené období (nejstarší uváděný titul je Schwarzenbergova "Heraldika" z r. 1941).

2/ Práce badatelské

Autoři po teoretické přípravě vytvoří dílo časově či místně omezené, které má však v rámci bibliografie své místo, neboť zpravidla přináší materiál, který byl opominut v oficiální bibliografii.

Př.: KIL.: MÍSTOPISNÝ KATALOG KARLA SLAVÍKA. ČRSČ, XVII.-XVIII./1945-46, č. 1-4, s. 111.

Zpr. o unikátní listkové bibliografii regionální literatury pro moravské teritorium, kterou od r. 1925 pořizoval Karel Slavík, říd. uč. v.v. v Olomouci. Kartotéka obsahuje 3800 záznamů připravených k tisku. Louda, Zdeněk: PŘEHLED ZÁKLADNÍ LITERATURY PRO STUDIUM HERALDIKY. ZKPRH, I./1969, č. 1-2, s. 31-38/.

Autor uvádí 36 titulů genealogicko-heraldické literatury podle chronologie vzniku. Některé tituly stručně hodnoceny, upozornění na práce důležité pro genealogii. Pokud se publikace nacházejí v AMP nebo SVK Plzeň, autor to poznamenává.

Provázek, Vladimír: HERALDIKA V OLOMOUCKÉM KULTURNÍM ZPRAVODAJI. HZNS, II./1975, č. 4, s. 111-112.

Registrace heraldických článků ve zpravodaji Kdy-kde-co v Olomouci za léta 1974-1975.

3/ Práce odborné a vědecké

Autoři po důkladné teoretické přípravě vytvoří ucelené dílo zpravidla časově i místně omezené, které by však pro svůj význam v bibliografické práci bylo třeba dále průběžně doplňovat, což se pohybuje nestává.

Př.: Kristen, Zdeněk: O NOVÉ LITERATUŘE V OBORU ČESKOSLOVENSKÝCH POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH. I. Za léta 1933 až 1935. ČAS, XIII.-XIV./1935-36, s. 167-198.

Bauer, Ot. - Mrázková, L. - Nový, R.: SOUPIS ARCHIVNÍ LITERATURY V ČESKÝCH ZEMÍCH 1895-1956. Praha, AS MV ČSR, 1959.

Kubiček, Jaromír a kol.: BIBLIOGRAFIE ČESKOSLOVENSKÉHO ARCHIVNICTVÍ 1957-1966. Praha, AS MV ČSR, 1970.

Sklénářová, J. - Krejčík, T.: POMOCNÉ VĚDY HISTORICKÉ V ČSR 1970-1975. Časopis Matice Moravské, IIIC/1978, č. 1-2, s. 73-97.

Stručná retrospektiva bibliografické práce v čs. pomocných vědách historických i tak ukázala dostatečně jasně, jaké úkoly musí speciální bibliografie řešit a k jakým cílům by měla dojít. Z těchto poznatků vycházejí snahy Bibliografické skupiny, o níž chci ve druhé části přednášky hovořit.

Bibliografická skupina Heraldického klubu - nyní pobočky Heraldika - při České numismatické společnosti byla ustavena na můj podnět výborem Heraldického klubu zakládací listinou ze dne 30.11.1976 jako pracovní sekce sdružující vážné zájemce o bibliografickou práci. Členové Bibliografické skupiny si vytklí za cíl vypracovat speciální anotovanou bibliografii české heraldiky, genealogie-rodopisu a sfragistiky v návaznosti na bibliografii Zibrtovu tak, aby vznikl ucelený tematický přehled o literární produkci uvedených oborů od r. 1901 do doby současné. Prozatímním konečným rokem byl stanoven rok 1975. Ustavení bibliografického týmu předcházela řada rozhovorů s lidmi, kteří nejen projevovali o bibliografickou práci zájem, ale kteří splňovali i určité pracovní a odborné předpoklady. Z původních 10 přihlášených členů se konsolidovala během prvního roku existence kompaktní pětičlenná skupina provádějící systematickou bibliografickou práci podle stanoveného plánu. Členové se scházejí na pravidelných pracovních poradách jednou za rok, dílčí pracovní porady a schůzky se uskutečňují operativně podle potřeby během roku. Pro dokumentaci své činnosti vydává Bibliografická skupina interní informační bulletin.

Bibliografická práce je řízena dvěma základními dokumenty - "Pracovní řádem" a "Metodickými zásadami pro zpracování bibliografie české heraldiky, sfragistiky a genealogie".

Pro zdárný průběh bibliografické práce byla vypracována řada pracovních podkladů.

V první řadě byla vypracována maketa periodických a neperiodických tiskovin, které připadají v úvahu pro excerpci a zároveň byl pro jednotlivé tituly vypracován systém zkratk. Při této práci jsme vycházeli z excerpní základny "Bibliografie české historie" a dále jsme prostudovali řadu příruček a soupisů periodických tiskovin. V neposlední řadě jsme prováděli i průzkum katalogů některých knihoven. Většina titulů zařazených do makety je opatřena signaturami knihoven institucí a ústavů, kde byla zjištěna jejich přítomnost a to především v úplných ročníkových řadách. Pro systém zkratk jsme zvolili zásadně velké písmena, přičemž jsme dbali toho, aby zkratky byly zpravidla odvozeny ze začátečních písmen názvu periodika. Jednoslovné názvy periodik a tiskoviny neperiodické zkratky nemají. Při tvorbě zkratkového systému jsme vycházeli ze snahy po určité unifikaci, chtěli jsme se naopak vyvarovat nejednotnosti, jakou se vyznačoval zkratkový systém "Bibliografie české historie" zejména v počátečních svazcích.

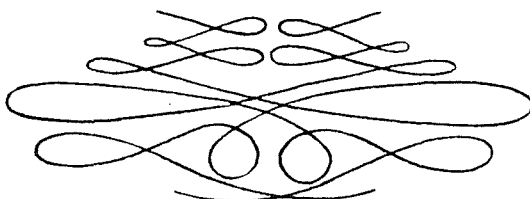
Dalším důležitým úkolem bylo vypracování bibliografických schémat pro tematické třídění excerpovaného materiálu. Při této práci jsme vycházeli jednak z určitého množství již excerpovaných bibliografických záznamů, které vyhotovil předseda Skupiny jako privátní studijní pomůcka, jednak jsme přihlíželi k již existujícím bibliografickým schématům, která jsme přizpůsobili pro české poměry. Autorem bibliografických schémat je dr. Pavel R. Pokorný. Bibliografická schémata, s nimiž v současné době pracujeme, mají charakter pracovních pomůcek v tom smyslu, že je možné je v odůvodněných případech doplňovat, opravovat apod. Definitivní podoby nabudou bibliografická schémata při konečném redakčním zpracování veškerého excerpovaného materiálu.

Dalším pracovním podkladem bylo rozvržení excerpní základny na jednotlivé časové úseky tak, aby jednak toto rozvržení odpovídalo určitým etapám ve vývoji těchto vědních oborů, jednak aby poskytovalo možnost systematické práce. Z toho důvodu bylo 20. století rozděleno na čtyři období označená římskými číslicemi I - IV a délka jednoho období byla stanovena na 25 let; k tomuto rozdělení nás vedly tyto důvody. V r. 1900 vydal Č. Zíbrt I. díl BČH a první čtvrtstoletí bylo ukončeno vydáním II. dílu Sedláčkovy Českomoravské heraldiky. Druhé období 1926-1950 je poznamenáno jednak prudkým rozmachem zájmové a badatelské činnosti na jeho počátku - vznik rodopisných a heraldických spolků na přelomu dvacátých a třicátých let - zatímco konečná fáze tohoto období je poznamenána naopak stagnací práce v těchto oborech, ukončením činnosti řady spolků a zánikem jejich časopisů. Třetí období 1951-1975 je zpočátku charakterizováno negativním přístupem k heraldice a genealogii jakožto k vědním oborům, avšak tento vývoj dostává pozvolný zlom na začátku šedesátých let, aby na jejich konci vyvrcholil renesancí těchto oborů. Začátek sedmdesátých let je pak poznamenán opět vznikem spolků a zájmových sdružení, která vydávají řadu tiskovin. Do roku 1975 nastává jakási filtrace, sterilní spolky a jejich tiskoviny postupně zanikají a do heraldické i rodopisné činnosti proniká duch odbornosti. Čtvrté období od r. 1975 je prozatím mimo excerpní zájem a to z důvodů vyslovené pracovní kapacitní.

Po vytvoření nezbytných pracovních předpokladů, kterými byly operativně rozpracovány "Pracovní řád" a "Metodika", přistupujeme k vytvoření jednotného pracovního postupu. Základem bibliografické práce se stává přímá čili primární excerpcce, to znamená, že každý vypracovaný bibliografický záznam vzniká z originálu, nikoli převzetím z nějaké předchozí bibliografie či soupisu. Při vytváření každého záznamu se řídíme příslušnými ČSN 01 0195, 01 0197, 01 0194 a kromě toho využíváme různých metodických pomůcek pro tvorbu a vedení kartotéky a kartotékových záznamů. Každý vypracovaný bibliografický záznam musí být podroben anotaci. Při diskusích nad anotováním článků, studií i knih jsme uvažovali, zda provádět anotaci popisnou či kritickou. Vzhledem k množství zpracovávaného materiálu jsme došli k závěru, že můžeme provádět pouze anotaci popisnou, neboť kritická anotace by znamenala provádět komparaci excerpovaného materiálu nejen s ostatní literaturou, ale v některých případech i s prameny. A na takovou práci již naše síly nestačí, byť jen z hlediska časového. Bibliografický záznam je prováděn v základní podobě dvojmo: jedno paré na formátu A/6 nelinkovaného kancelářského papíru je ukládáno tematicky podle příslušného schématu do centrální pracovní kartotéky, druhé paré na formátu A/7 je ukládáno do kontrolní autorské kartotéky. Každý záznam v CPK je opatřen příslušným záhlavím z důvodů snadné manipulace. Velmi často se stává, že jeden záznam je možno obsahově uložit pod různá hesla, čili tematicky patří do několika skupin: V dosavadních bibliografiích panoval takový zvyk, že za příslušné heslo určité tematické skupiny byly shromážděny číselné odkazy na ty záznamy, které do této určité skupiny také patří, ale jsou - vzhledem k svému dalšímu obsahovému zaměření uloženy prioritně v jiné skupině. Po uvážení prostudování této tzv. duplicitní či dokonce multiplicitní problematiky zařazování bibliografických záznamů jsme se rozhodli od tohoto způsobu upustit a zásadně nepoužívat číselných odkazů na místě záznamů. Jsme totiž toho názoru, že kumulaci číselných odkazů u jednotlivých hesel se tvoří tzv. informační hroby, které odrážejí od vyčerpávajícího studia určitého tematu. V bibliografii budeme řešit tento problém tak, že budeme zásadně uvádět úplné znění bibliografického záznamu v příslušných skupinách, do nichž má být záznam zařazen a pouze v určitých případech provedeme zkrácení anotace s odkazem na základní uložení záznamu. Vypracování rejstříků budeme řešit teprve při konečných redakčních úpravách celého zpracovaného materiálu.

Když jsme po vypracování pracovních předpokladů a po stanovení pracovního postupu zahájili pravidelnou systematickou excerpci, věnovali jsme pochopitelně přednostní zájem literární produkci obsažené v tzv. kmenových časopisech. V loňském roce byl na jedné z porad vnesen návrh, aby byla provedena úplná excerpcce těchto kmenových časopisů a výsledek excerpcce vydán tiskem jako prioritní svazek uvažované bibliografie. Tak vznikl projekt bibliografie heraldiky, genealogie-rodopisu a sfragistiky českých časopisů těchto oborů. V současné době máme kompletně zpracován materiál ze tří čtvrtin heraldicko-genealogické literární produkce periodických tiskovin, které věnovaly pozornost výhradně těmto oborům. Jestliže bude práce pokračovat dosavadním tempem, můžeme asi v polovině roku 1981 přikročit ke konečné redakci a během dalšího půl roku vydat tiskem bibliografii české literární produkce z kmenových časopisů heraldicko-genealogických.

Tímto činem bychom především chtěli zjistit, jak odborná veřejnost přijme výsledek naší čtyřleté práce a podle ohlasu pak dále pokračovat na sestavení původně zamýšlené speciální bibliografie. Zároveň bychom chtěli dokázat, že odbornou práci lze dělat i v takových zájmových organizacích, jakou je pobočka Heraldika při České numismatické společnosti.

Poznámky k současnému stavu, potřebám a perspektivám heraldického studia u nás

Doc. dr. Ivan Hlaváček, CSc.

Obě disciplíny, které jsou na programu tohoto zasedání, mají své specifika, jež je činí atraktivní pro širší okruh zájemců - na rozdíl od ostatních věd, které jsou s nimi úzce spojeny, totiž zbývající pomocných věd historických. To ovšem do jisté míry způsobuje ke škodě věci určitou disproporci v jejich pěstování i v jejich užitečnosti pro vlastní historii, zejména kulturní v nejširším slova smyslu, ale i sociální a právní a ovšem i politickou.

Chci-li některým těmto aspektům věnovat pár úvah a ukázat některé z důležitých směrů dalšího potenciálního vývoje, aniž bych si chtěl činit nárok na úplnost, musím se nutně - nechci-li nadužívat vaší pozornosti - omezit jen na jednu z nich a vybírám si heraldiku, ne snad proto, že bych chtěl genealogii podceňovat. Neboť v důsledku nových metod se právě před ní objevují až netušené možnosti a to nejen v období novověkém, ale i pro doby starší, jak ukazují četné už studie o středověkých společenských celcích zejména v době pozdního středověku (zejména nově práce Herlihyho aj. o toskánském katastru z 1. poloviny 15. století) 1/, ale už i pro středověk raný v pracích G. Tellenbacha a jeho školy, i když tu v důsledku specifické pramenné situace omezené především na komunitu klášterní 2/, jejichž přínos zatím nenašel ještě dostatečný odraz ani v základních příručkách, které jsou genealogii věnovány. Ostatně i některé zde odevzvané referáty zřetelně avizují nutnost nových cest a postupů, i když nemohu zatajit jistou skepsi, s níž jsem poslouchal až příliš krásně znějící výklady o databankách, páscích apod., neboť stále zůstává prakticky nevyřešena otázka jakosti a možnosti dodání vstupních informací. 3/

I když nepochybuji o tom, že jste - alespoň někteří - s těmito pracemi seznámeni, přesto bych rád upozornil na nepochybnou užitečnost případného překladu alespoň některých profilujících partií těchto prací a příruček ve formě studijních materiálů, především ovšem nejspíš původu německého a francouzského 4/. A kdyby se tyto texty doplnily o některé aktuální aspekty českého charakteru, vznikla by časem užitečná i snad všestranná pomůcka česká, která by měla převážně obecně historický charakter a mohla plnit funkci metodického východiska. Ale chtěl jsem se věnovat heraldice, proto obrácím pozornost tímto směrem.

Heraldika plní v první řadě funkci pomocnou. Je k užítu politické historii i jiným disciplínám, ale to většinou zprostředkovaně přes disciplíny, pro něž její pomocnost má význam primární. Jsou to dějiny umění, zejména architektury, pro něž dešifrace znaků stavebníků (ale i donátorů obrazů, soch apod.) má význam elementární. A v této souvislosti je třeba zmínit i epigrafiku, která, jsouc pomocnou vědou historickou, má i úzké vazby s dějinami umění a ukazuje se jako progresivní disciplína současnosti (u nás ovšem spíše zatím jen jako velké *pium desiderium*, jež se snad v dohlednu přece jen promění v činy) zejména v spojitosti s potřebou zachytit a popsat památky, které přes svou zdánlivou stabilitu jsou současnou devastací mimořádně vážně ohroženy 5/. Slyšeli jsme tu o tom fakta více než zarmucující, jež by bylo asi lehké rozmnout. Jde o nápisy a je doprovázející díla uměleckého řemesla minulosti (nebo obráceně), jež správnou identifikací erbů teprve získávají plnou vypovídací schopnost a naopak, kdy malé pochybení může interpretaci na dlouho zavést na scestí. Stačí tu jen upozornost na novou interpretaci tzv. třeboňského antependia. 6/ I když tyto heraldické památky povětšinou postrádají vůbec (nebo alespoň ve své dnešní podobě) jeden ze svých základních atributů, totiž barevnost (pokud přesto přichází, je třeba zachovávat značnou rezervu, neboť může jít o pozdější restauraci, ne nutně zcela spolehlivou), přesto jde o široké spektrum materiálů, často ne dosud dostatečně zpracovaných. Už z toho co jsem řekl, se nabízejí různá zajímavá témata evidence tohoto materiálu podle jeho teritoriálního uložení, či podle věcných skupin v oblastech památkově bohatých. Samozřejmě mnoho je ve starších dílech, zejména Soupisu památek uměleckých a historických pro Čechy a v Moravské vlastivědě, ale ty jednak nepokrývají celé teritoria, pro něž jsou kompetentní, jednak jsou místy zastaralé, nehledě už vůbec k tomu, že byly učiněny též některé nové nálezy, často důležité. A my se v literatuře setkáváme vlastně jen s izolovanými popisy jednotlivin a menších celků. Proto lze obzvlášť uvítat i soukromou iniciativu, jak nám tu byla představena a třeba si přát, aby našla i svého publikačního završení. Právě v případě Podblanicka, o němž tu byla řeč, jsou pro to velmi dobré podmínky. Ovšem teprve postupně bude možno docházet k určitějším obecnějším závěrům.

Vedle epigrafiky má praktická heraldika důležitost i pro kodikologii resp. paleografii. Je známo, že rukopis, který není zařaditelný do některé původní nebo alespoň staré knihovny, ztrácí důležitou část své vypovídací schopnosti a naopak, pokud takový erb ve funkci starého *ex libris* v něm přichází, je nejen důležitým údajem pro provenienci kodexu samotného a někdy i termínu vzniku *ante quem*, ale přináší i zpravidla autentické (a na toto slovo bych chtěl položit důraz) svědectví o vzhledu erbu jako takového ve všech jeho atributech včetně barev, i když při absenci výlovné zmínky jména konkrétního majitele mohou i tu nastat těžkosti. Ani zde vlastně nemáme ani základní evidenci, ač tu ve svém souhrnu máme bohatý domácí "erbovník", vlastně jediný, který dnes existuje. A přesto jeho rekonstrukci nevěnujeme skoro žádnou pozornost.

A na závěr této části jsem si ponechal třetí, poslední disciplínu, totiž sfragistiku, protože o diplomatie a erbovních listinách nemusím hovořit, neboť jimi se speciálně zabývá dr. T. Krejčík ve svém referátu. Vazba mezi těmito oběma disciplínami je ovšem tradiční a tak úzká, že někdy ani není zřetelně patrný přechod. Je to dáno tím, že sfragistický materiál tvoří pro heraldiku, zejména v starších obdobích, kdy její pěstování má největší důležitost a historickou závažnost, zcela základní pramenné východisko, neboť nikde jinde nepřichází tolik autentického heraldického materiálu jako zde, i když leckdy znehodnocovaného nejen absencí barev, ale leckdy i špatným stavem pečeti samotných. To ovšem více vadí u takových dokladů, které jsou ojedinělé, než u mnohokrát nebo aspoň vícekrát se vyskytujících pečeti předních představitelů a vadí to tím spíše a tím více, že leckdy už samo erbovní znamení přichází v takové formě, že jeho interpretace není vždy zcela jednoznačná. A protože i fyzický stav pečeti se často mění, což zpravidla znamená značné zhoršení stavu dochování, je i tu úkolem dne co nejširší ochrana a dokumentace. A protože jde o materiál, jehož doklady jdou doslova do desítek tisíců, je nutné - vlastně bych měl říci bylo by nutné, protože zatím (pokud vím) s výjimkou pražského Státního ústředního archivu nikdo o širší založené akci tohoto druhu neuvažuje - určitě hierarchizace materiálu a to nejen sama o sobě, ale i vzhledem k dosavadní literatuře.

Pokud jde tedy o pečeti panovnícké a městské, stačí v současnosti srovnávat s dosavadními, dosud vyhovujícími pracemi Posseho, Čarkovými a Vojtíškovými a jeho pokračovatelů (jejich díla budou, doufám, v neďaleké budoucnosti doplněna celkovou prací J. Čarka) 7/ a zaznamenávat toliko varianty a časnější resp. pozdější výskyty jednotlivých typů. Horší je už situace u sfragistiky a heraldiky šlechtické, kde sice máme základní práce Sedláčkovy, Kolářovy a dalších, kde však objektivní fotodokumentace zcela chybí a kde je zatím mnoho nejasností, zejména pokud jde o souvislosti genealogické. Tu pro velké množství látky nelze vytýčovat žádný recept a lze jen konstatovat, že cesty mohou být rozličné, protože je vhodné jít jak po fondech, tak po problémech, tj. jednotlivých rodech či jiných družích skupin. A tu bych si dovolil malou odbočku, která snad alespoň některé z vás příjemně překvapí. Doslova v těchto dnech byl do vratislavského Státního archivu vrácen z NDR rozsáhlý soubor archiválií, považovaných už zcela všeobecně za nenávratně zničený. Jde doslova o 15 000

listin a velký počet úředních knih, slovem o velký nákladní automobil důležitých archiválií 8/. Doufejme, že je mezi nimi i odepisovaný už bohatý archiv rodu pánů z Kunštátu. Ovšem jinak se tam dají předpokládat důležité materiály, zejména pro oblast našeho Slezska. Ale vraťme se k našim obecným úvahám. Zbývají nám tu dvě poslední kategorie středověké a vůbec starší společnosti, které dosud nebyly zmíněny, ač jejich podíl na heraldické tvorbě vůbec nebyl zanedbatelný, ale jenž se takřka vůbec vymykal zájmu historického bádání. Jde o erby duchovenké (tu po drobnějších pracích V. Ryneše teprve výklad P. R. Pokorného přináší důležité novum) a erby měšťanské (a s jistými rozpaky bychom sem mohli ještě přidat erby různých správních institucí, jež ale nejčastěji nesou znak svého dočasného držitele; příkladem komplexních interpretací jsou tu nejnověji práce R. Nového). 9/

Obě zmíněné kategorie si proto zaslouží naši zvýšenou pozornost. Nejen proto, že tu námětově jsme takřka v jiném světě, ale i proto, že heraldika duchovenské přináší leckdy malé arcidíla uměleckého řemesla a dává nahlédnout i do fungování církevní správy. O co je tematika měšťanská skromnější, o to je důležitější z hlediska historie městského života. Ale o tom snad není třeba ztrácet více slov, tím spíše, že už i o tom byla učiněna zmínka a bylo to i předmětem úvah včerejšího dopoledne; už tato skutečnost naznačuje zvýšený význam této problematiky. Pochopitelně by tu měl jít vedle sebe vlastní výzkum i jeho interpretace, nejspíš podle jednotlivých měst. Zatím byly v tomto směru učiněny teprve první kroky - mohu se snad zmínit o základní rámcové heuristice, jež byla na katedře pomocných věd historických Univerzity Karlovy udělána pro pražská města v době předhusitské. O tom, že právě v těchto případech je třeba přihlížet i k relativně vzdáleným genealogickým souvislostem i přes hranice království, není potřeba se zvlášť zmínovat. Ostatně se právě měšťanské heraldice otevírají v současnosti i některé další přemenné možnosti, jak ukazuje např. nedávno znovu objevený "Codex Figdor" špitálního bratrstva na Arlbergu 10/ nebo studium pražských a jiných erbovních měšťanů počínajícího novověku 11/. Naskytají se i různé další otázky, které by si zasloužily pozornost a jež mají i význam teoretický. Jejich promyšlení by pak zřetelněji vřadilo naše bádání do širších souvislostí heraldických, neboť cizí podněty zůstávají, žel, příliš často na okraji našeho zájmu, ač by nás mohly v leccos podpořit a vést dále. Stačí zmínit např. jen práce Pastoureauovy o erbovních a vzniku heraldiky a erbů 12/ a každý z nás si asi - doufám, že s pocitem určité viny - vzpomene na leccos, co se mu dostalo do ruky a na co neupozornil, ač si to činí nárok na širší známost. Jen dodávám, že vždycky ještě je možnost to napravit. Neboť nechceme-li zůstat v zajetí provincialismu, musíme se s tímto podnětů průběžně vyrovnávat.

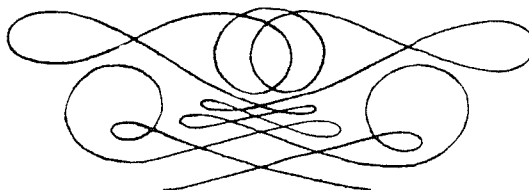
Nechci a nemohu dále vytyčovat různé úkoly, neboť je to příliš jednoduché a snad i nebezpečné, když za tím nestojí nějaká konkrétní možnost je realizovat. Ale doufám, že to u těch výše naznačených otázek, v leccos se stýkajících s postuláty jiných referentů, nebude tak zlé a pevně věřím, že na dalších věších a raději bych řekl našich - setkáních, bude už konkrétní řeč o práci na některém z těchto, či jiném příbuzném úkolu.

A už zcela na závěr bych vyslovil přání, aby v rámci usnadňování studia byly formou inventářů zpřístupňovány různé sbírky, obsahující leckdy unikátní materiál. A mělo by se asi začít sbírkou dr. Fr. Beneše, která vzbuzuje velké naděje, možná, že klamně. Ale je třeba vědět, na čem jsme, s čím možno počítat a s čím nikoliv.

S poděkováním za vaši pozornost spojuji i dík organizátorům tohoto setkání a přeji jim úspěch v další práci i přípravě druhého setkání. K prospěchu věci obecné i jejich vlastní práce.

Prameny a literatura :

- 1/ D. Herlihy - Chr. Klapisch/Zuber, Les Toscans et leurs familles une étude du "catasto" florentin de 1427. Préface Ph. Wolff, Paris 1978, s. 703.
- 2/ Práce této školy i jiných pracovníků čítají už více než 80 titulů. To vše je shrnuto ve sborníčku Prosopographie als Sozialgeschichte? Methoden personengeschichtlicher Erforschung des Mittelalters, München 1978, s. 64.
- 3/ Z rozsáhlé už literatury cizí i naší uvádím ilustrativně aspoň M. Couturier, Système forcod, École pratique des Hautes-Études (Paris) 1968, s. 43+/4+/40+4 a D. Herlihy, Computer-Assisted Analysis of the Statistical Documents of Medieval Society s další literaturou ve sborníku Medieval Studies, ed. J.M. Powell, Syracuse 1976, s. 185-211. Z naší pak alespoň J. Pešek - D. Šaman, Příspěvek k počítačové analýze staršího pramenného materiálu, Arch. čas. 28, 1978, s. 66-84.
- 4/ E. Henning - W. Ribbe, Handbuch der Genealogie, Neustadt a.d. Aisch 197, s. XV+304, tiž, Taschenbuch für Familiengeschichtsforschung, begründet von F. Wecken 8. Aufl., Neustadt a.d. Aisch 1975, s. 355 a z francouzského aspoň příslušné pasáže díla L'histoire et ses méthodes, éd. Ch. Samaran, Paris 1961, s. 724-739.
- 5/ Tu zatím předběžně upozorňuji na svůj připravovaný referát o dvou nových úvodech do středověké a raně novověké epigrafiky, jenž by se měl objevit v časopisu Umění.
- 6/ M. Zemínová, K původu tzv. třeboňského antependia, Čas. Nár. muzea, hist. řada, 143, 1974, s. 118-151.
- 7/ Mám tu na mysli práce resp. atlasy pečeti římských panovníků, českých přemyslovských vládců a českých měst a připravovanou práci Čarkovu, o níž už na této konferenci byla podána stručná zpráva.
- 8/ Stručná zpráva v Archivmitteilungen 4, 1980, s. 160. Podle laskavé informace dr. E. Kobdza je lze snad v budoucnu počítat aspoň se stručným inventářem těchto staronových přírůstků.
- 9/ Mám na mysli nově jeho rozpravu K počátkům feudální monarchie v Čechách I-II, Čas. Nár. muz. 145, 1976, s. 144-164 a 147, 1978, s. 147-172.
- 10/ Viz moje Miscelanea k české heraldice doby Václava IV., tamže 147, 1978, s. 20-28.
- 11/ Jde o diplomní práci H. Rechciglové, Erbovníci a jejich přijímání do rytířského stavu před vydáním OZZ, fil. fak. UK, Praha 1976, s. 197.
- 12/ M. Pastoureau, Les armoiries, ve sbírce Typologie des sources du moyen âge occidental, dirigé par L. Génicot, fasc. 20, Turnhout 1976, s. 81 a týž, L'apparition des armoiries en occident. Etat du problème, Bibliothèque de l'École des chartes 134, 1977, s. 281-300.

Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků

Vydal Klub genealogů a heraldiků při DKP Vítkovic.

Odpovědná redaktorka Libuše Címalová, prom. hist.

Technický redaktor Petr Pavlíňák.

Přebal, frontispice, titulní stránku a grafickou úpravu navrhl Petr Pavlíňák.

Reprofoto Hana Kunzová.

Povoleno odborem kultury ~~XXXXXXXXXX~~ Ostravě č.j. kult/403/
/16/povol.č.68/80-Pl.